

INSTITUT OTVORENO DRUŠTVO
PROGRAM EU ZA PRAĆENJE
I ZAGOVARANJE
PROGRAM PARTICIPACIJE ROMA
PROGRAM PODRŠKE OBRAZOVANJU

Ravnopravan
pristup Roma
kvalitetnom odgoju
i obrazovanju

HRVATSKA
MAKEDONIJA
CRNA GORA
SLOVAČKA

Izvještaji o praćenju

2007.

Izdavač

OPEN SOCIETY INSTITUTE [INSTITUT OTVORENO DRUŠTVO]

Október 6. u. 12.
H-1051 Budimpešta
Mađarska
400 West 59th Street
New York, NY 10019
SAD

© OSI/EU Monitoring and Advocacy Program
[IOD/ Program EU za praćenje i zagovaranje], 2005
u suradnji s
Institutom za demokraciju iDEMO, Ilica 73, Zagreb, Hrvatska

Sva prava pridržana.
TM i autorsko prava © 2005 Open Society Institute [Institut Otvoreno društvo]
EU Monitoring and Advocacy Program [Program EU za praćenje i zagovaranje]

Október 6. u. 12.
H-1051 Budimpešta
Mađarska

Web stranica
<www.eumap.org>

Kopije knjige mogu se naručiti od
Program EU za praćenje i zagovaranje <eumap@osi.hu>
iDEMO, Ilica 73, Zagreb

Tiskano u Zagrebu, Hrvatska, 2008
Dizajn Q.E.D. Publishing
Grafička priprema Nedeljko Šević

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem **668615**.

INSTITUT OTVORENO DRUŠTVO
PROGRAM EU ZA PRAĆENJE I ZAGOVARANJE
PROGRAM PARTICIPACIJE ROMA
PROGRAM PODRŠKE OBRAZOVANJU

Ravnopravan pristup Roma kvalitetnom odgoju i obrazovanju

Izvještaji o praćenju

2007.

Sadržaj

Zahvala.....	5
Predgovor	9
Uvodna riječ.....	11
Pregledni izvještaj	15
Izvještaj za Hrvatsku	75

Zahvala

Program EU za praćenje i zagovaranje (EU Monitoring and Advocacy Program –EUMAP) Instituta Otvoreno društvo želi se zahvaliti na ključnoj ulozi koju su imali sljedeći pojedinci u istraživanju i pisanju ovih izvještaja o praćenju. Krajnja odgovornost za sadržaj izvještaja leži na EUMAP-u.

EUMAP-ov izvještaj o “Ravnopravnom pristupu Roma kvalitetnom obrazovanju”

IZVJESTITELJSKI TIMOVI POJEDINIH ZEMALJA

Bugarska

Krassimir Kanev	Izvjestitelj	Bugarski Helsinški Odbor
Iossif Nounev	Savjetnik	Državni stručnjak pri Ministarstvu obrazovanja i znanosti
Evgeni Evgeniev	Istraživač	
Teodora Krumova	Istraživačica	Amalipe Centar za međuetnički dijalog i toleranciju

Hrvatska

Petra Hoblaj	Izvjestiteljica	Centar za strategiju i razvoj
Ivana Batarelo	Savjetnica	Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
Brigita Bajrić	Istraživačica	Udruga Romi za Rome Hrvatska
Irena Sokač	Istraživačica	Dječji vrtić “Pirgo”, Čakovec
Borislav Djermanović	Istraživač	Kulturno-umjetničko društvo “Darda”

Mađarska

Lilla Farkas	Izvjestiteljica	Zaklada Šansa za djecu
Szilvia Németh	Stručnjakinja za obrazovanje	Mađarski institut za istraživanje i razvoj obrazovanja
Attila Papp	Istraživač	Mađarska Akademija znanosti / Institut za istraživanje etničkih i nacionalnih manjina
Julianna Boros	Istraživačica	Sociologinja
Zsófia Kardos	Istraživačica	Kopint-Datorg Zrt.

Makedonija

Goran Janev	Izvestitelj	Institut za sociološka, politička i pravna istraživanja
Anica Dragović	Stručnjakinja za obrazovanje	Institut za sociološka, politička i pravna istraživanja
Redzep ali Cupi	Istraživač	Romaversitas
Ibrahim Ibrahim	Istraživač	Europski centar za manjinska pitanja – program Roma
Sabina Mustafa		Fondacija Instituta Otvoreno društvo – Makedonija

Crna Gora

Tamara Srzentić	Izvestiteljica	Fondacija Instituta Otvoreno društvo – predstavništvo Podgorica
Miloš Bešić	Stručnjak za obrazovanje	Centar za demokraciju i ljudska prava
Nada Koprivica		NGO “SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja”, Nikšić
Fana Delija romske		Romska aktivistica, NGO “Centar za inicijative”, Nikšić

Rumunjska

Florin Moisă	Izvestitelj	Centar podrške za romske zajednice
Catalina Ulrich	Stručnjakinja za obrazovanje	Sveučilište u Bukureštu, Fakultet psihologije i obrazovnih znanosti
Mihaela Gheorghe	Istraživačica	Romska aktivistica / nezavisna savjetnica
Madalin Morteau	Istraživačica	Romani CRISS

Srbija

Jadranka Stojanović	Izvestiteljica	Fond Otvoreno društvo, Srbija
Aleksandar Baucal	Stručnjak za obrazovanje	Sveučilište u Beogradu, Odsjek za psihologiju
Ljiljana Ilić	Istraživačica	Društvo za poboljšanje romske zajednice/ Centar za prava manjina
Slavica Vasić	Istraživačica	Dječji centar Mali Princ
Nataša Kočić Rakočević	Istraživačica	Romska aktivistica, trenutno suradnica u REF-u

Slovačka

Katarína Šoltésová Izvjestiteljica
 Elena Gallová Kriglerová Suradnica

Nezavisna savjetnica
 Centar za etnička i kulturološka
 istraživanja

Stano Daniel Istraživač
 Miroslava Hapalová Istraživačica

Institut javnih politika za Rome
 Udruga "Pre pindre"

EUMAP

Projektini
 Tim

Katy Negrin
 Mihai Surdu
 Christina McDonald
 Alpha Abdikeeva

Menadžerica projekta
 Savjetnik za obrazovanje
 Stručnjakinja za obrazovanje
 Urednica

Upravni odbor
 Programa

Penelope Farrar
 Miriam Anati
 Andrea Gurubi Watterson
 Joost Van Beek
 Csilla Tóth
 Matt Suff
 Sergey Shabanov
 Ágnes Vilmos

Direktorica Programa
 Zamjenica direktorice Programa
 Koordinatorica Programa
 Koordinator web-stranice
 Pomoćnica Programa
 Redaktor
 Web-master
 Lektorica

Predgovor

U Europi postoji gotovo deset milijuna Roma, koji žive u gotovo svakoj od zemalja na kontinentu. Ne postoji jedan romski narod, već se radi o bogatoj raznolikosti kultura, tradicija i drugih značajki. Romi govore različitim jezicima i pripadaju različitim vjerskim zajednicama.

Zbog anticiganizma, tj. diskriminacije Roma, mnogi se Romi, nažalost, boje javno iskazivati svoj romski identitet. To je jedan od razloga zbog čega je broj Roma u nacionalnim popisima stanovništva obično mnogo niži od stvarne brojke. Stoga moramo ukloniti sve stereotipe koji umanjuju važnost romskog identiteta i glasa. Došlo je vrijeme da se prizna doprinos koji su Romi već dali europskim društvima.

To je zadaća postojeće kampanje Vijeća Europe nazvane *Dosta!* koja se trenutno provodi u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Srbiji i Bivšoj jugoslavenskoj Republici Makedoniji. Slijedeći bi korak bio širenje kampanje u svim ostalim europskim zemljama. Svaka europska država trebala bi se priključiti jasno i glasno objavljujući da im je dosta predrasuda prema Romima. Mora se stati na kraj diskriminaciji Roma – u zapošljavanju, stanovanju, zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju.

Tijekom mojih misija u europskim zemljama imao sam priliku vidjeti tužne posljedice anticiganizma te vjerujem da je *obrazovanje* glavni instrument za okončanje tog negativnog trenda. Potrebno je isto tako podizati razinu svijesti kod većinske populacije, napose kod mladih, a također su važni i budući napori u pružanju kvalitetnog odgoja i obrazovanja za naredne generacije Roma. To je po meni apsolutno potrebno kako bi se prekinuo ovaj začarani krug.

Mnoga romska djeca uopće nisu uključena u nacionalni odgojno-obrazovni sustav, visok je postotak onih koji ne završavaju školu, a školski uspjeh učenika Roma općenito je nizak. Jedan je razlog, naravno, i vrlo visoka razina nepismenosti njihovih roditelja.

Međutim, segregacija romske djece u odgojno-obrazovnom sustavu također predstavlja vrlo ozbiljan problem diljem Europe. Europski sud za ljudska prava je nedavno donio iznimno značajnu presudu u slučaju *D. H. i ostali protiv Republike Češke* čime se nesrazmjerna zastupljenost Roma u školama za djecu s teškoćama u razvoju odnosno u razredima za djecu s mentalnim teškoćama našla u novoj žiži interesa.

Takav je problem dokumentiran i u nekim drugim državama. Osobno sam prije nekoliko godina posjetio škole u Češkoj, u kojima su romska djeca gotovo automatski bila smještena u razrede za djecu s teškoćama u razvoju odnosno problemima u učenju, čak i kada se uvidjelo da je neko dijete svakako sposobno – bez obzira što je kod kuće bilo slabo poticano na učenje.

Time se također ističe važnost *ranog obrazovanja* za romsku djecu kako bi mogla prevladati postojeće stanje u smislu slabog predznanja na počecima osnovnoškolskog obrazovanja. Sa zanimanjem sam pratio kako OESS-ova Kontaktna skupina za Rome i Sinte predlaže programe za takav predškolski odgoj.

Kao Povjerenik za ljudska prava pri Vijeću Europe pozdravljam istraživanje koje je predstavljeno od strane EUMAP-ovog projekta praćenja o Ravnopravnom pristupu Roma kvalitetnom odgoju i obra-

zovanju. Smatram to vrlo značajnim doprinosom u poboljšanju našeg razumijevanja problema s kojima se Romi suočavaju u području odgoja i obrazovanja, i stoga dobrim temeljem za donošenje potrebnih političkih odluka. Po meni je napose važno što su sami predstavnici Roma sudjelovali u istraživanju za svaki izvještaj o pojedinoj zemlji, kako bi se osiguralo da su zastupljeni stavovi romske zajednice.

Izvještaj za svaku zemlju uključuje specifične i detaljne preporuke, koje bi trebale pomoći u poticanju daljnjih rasprava na nacionalnim i lokalnim razinama. Oni isto tako ističu postojeće primjere dobre prakse koja bi mogla inače poslužiti kao model.

Thomas Hammarberg

Povjerenik za ljudska prava, Vijeće Europe

Uvodna riječ

Program Europske Unije za praćenje i zagovaranje (EU Monitoring and Advocacy Program – EUMAP) Instituta Otvoreno društvo provodi praćenja u području ljudskih prava i vladavine prava diljem Europe zajedno sa lokalnim nevladinim organizacijama i organizacijama civilnog društva. Izvještaji EUMAP-a ističu značaj praćenja civilnog društva te potiču izravan dijalog između vladinih i nevladinih aktera u pitanjima vezanima za ljudska prava i vladavinu prava. Izvještaje su izradili nezavisni stručnjaci iz zemalja u kojima se provodilo praćenje.

Ova serija EUMAP-ovih izvještaja o “Ravnopravnom pristupu Roma kvalitetnom odgoju i obrazovanju” izrađena je na osnovu prethodnih EUMAP-ovih izvještaja o zaštiti manjina, a koji su se bavili situacijom i položajem Roma u Europi. Priređen je u suradnji Programa podrške obrazovanju i Programa participacije Roma Instituta Otvoreno društvo. U svakoj od zemalja izvjestiteljski su timovi također uživali podršku i koristili se iskustvima romskih nevladinih organizacija, koje su bile uključene u proces prikupljanja podataka za potrebe terenskog istraživanja.

Romska populacija procjenjuje se na 8 do 12 milijuna pripadnika, rasuta je po cijelom kontinentu, i jedna je od najvećih i najranjivijih europskih manjina. Diljem Europe Romi su isključeni iz mnogih aspekata društva, uskraćena su im prava i ogrezli su u siromaštvu. Općenito su prepoznati specifični problemi s kojima se Romi susreću u vezi pristupa kvalitetnom odgoju i obrazovanju.

“Desetljeće uključivanja Roma 2005–2015” predstavlja međunarodne napore bez presedana u borbi protiv diskriminacije i smanjenu jazu u socijalnoj skrbi i životnim uvjetima između Roma i ne-Roma, kako bi se izišlo iz začaranog kruga siromaštva i socijalne isključenosti. Inicijativu su podržali Institut Otvoreno društvo i Svjetska banka te je na nju pristalo devet zemalja Srednje i Istočne Europe. Proklamirani cilj jest ubravanje napretka u pospješivanju društvenog uključivanja i ekonomskog statusa Roma.

“Desetljeće” je fokusirano na četiri glavna područja: odgoj i obrazovanje, stanovanje, zapošljavanje i zdravstvena skrb. Svrha EUMAP-ovih izvještaja “Ravnopravan pristup Roma kvalitetnom odgoju i obrazovanju” je u pružanju potpore ciljevima “Desetljeća” u ključnom području odgoja i obrazovanja, te uspostava okvira za redovito praćenje do završetka “Desetljeća”. Izvještaji također imaju za cilj procijeniti provedbu vladinih obrazovnih politika za Rome, promicati savjetovanje s romskim zajednicama po pitanju obrazovanja, pružiti podatke o ključnim pokazateljima u obrazovanju, kao i predstaviti studije slučajeva u odabranim zajednicama. Studije slučajeva su namijenjene dopunjavanju i potkrepljivanju podatka koji su prikupljeni iz drugih izvora. One donose relevantne lokalne primjere, koji su napose značajni jer postojeće informacije na nacionalnoj razini o obrazovnom statusu Roma mogu biti nepotpune. Studije slučajeva isto tako pružaju bazično istraživanje za nastavak praćenja s ciljem dokumentiranja promjena i odgojno-obrazovnih postignuća na lokalnoj razini kroz čitavo “Desetljeće”.

Prvi svezak izvještaja pokriva četiri zemlje: Bugarsku, Mađarsku, Rumunjsku i Srbiju. Ovo izdanje izvještaja za Hrvatsku dio je drugog sveska koji uz Hrvatsku uključuje druge države koje sudjeluju u “Desetljeću” – Bivšu Jugoslavensku Republiku Makedoniju, Crnu Goru i Slovačku (izvještaj iz Češke se očekuje u 2008. godini) – uz dodatak preglednog izvještaja koji sumira glavne nalaze iz

svih zemalja. Svi će nacionalni izvještaji biti prevedeni na službene nacionalne jezike i tiskani kao zasebni izvještaji.

Proces praćenja u izvještaju “Ravnopravan pristup Roma kvalitetnom odgoju i obrazovanju” temelji se na detaljnoj metodologiji s ciljem omogućavanja usporedbe između zemalja koje su bile uključene u praćenje, dok su studije slučaja rađene na temelju zajedničkog obrasca (oba dostupna na stranici www.cumap.org). Svaki izvještaj iz pojedinih zemalja uključenih u ovaj svezak recenziran je na nacionalnom okruglom stolu. Ti su sastanci bili organizirani s ciljem dobivanja komentara na radne verzije dokumenata od strane vladinih dužnosnika, predstavnika organizacija civilnog društva, roditelja i međunarodnih organizacija. Završni izvještaji predstavljeni u ovom svesku u znatnoj su mjeri revidirani s obzirom na komentare i kritike koji su dobiveni u tom procesu. EUMAP preuzima potpunu odgovornost za njegov konačan sadržaj.

Za svaku od zemalja postoje detaljne preporuke čija je svrha poboljšati pristup kvalitetnom odgoju i obrazovanju za Rome. Na nacionalnoj razini one su upućene vladama, ministarstvima i nacionalnim odgojno-obrazovnim agencijama, te će predstavljati temelj za aktivnosti javnog zagovaranja Instituta Otvoreno društvo. U pregled ovog izvještaja uključene su preporuke na nacionalnoj razini, uključujući Europsku Uniju (EU) i međunarodne organizacije, iz svih zemalja koje su obuhvaćene praćenjem.

Svaki izvještaj o pojedinoj zemlji sadrži sedam glavnih dijelova. Poglavlje 1 uključuje sažetak i preporuke. Drugo poglavlje posvećeno je dostupnim podacima o upisima u škole te o pohađanju nastave učenika Roma, u usporedbi s općim trendovima. Poglavlje 3 daje pregled vladinih politika i programa koji se odnose na Rome, kao i opće obrazovne politike koja ima utjecaj na odgoj i obrazovanje Roma, te se bavi njihovom provedbom i to posebno u odnosu na “Desetljeće uključenja Roma”. Poglavlje 4 bavi se glavnim preprekama koja Romima onemogućuju potpuni pristup odgoju i obrazovanju; također se dotiče utjecaja segregacije – u školama u romskim naseljima i selima, odvojenim razredima unutar redovnih škola, ili u specijalnim školama za djecu s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama, odnosno s teškoćama u razvoju – na pristup obrazovanju. Poglavlje 5. razmatra kvalitetu obrazovanja koje dobivaju Romi.

U prilogu 1 poglavlje o upravnoj strukturi ukratko prikazuje organizaciju i rad školskog sustava u svakoj od zemalja. To će biti napose značajno za međunarodne čitatelje koji nisu dovoljno upoznati sa specifičnim obrazovnim strukturama zemlje o kojoj je riječ. Konačno, u prilogu 2 se nalaze dodatni detalji iz studija slučaja. Međutim, neke informacije iz studija slučaja također su uključene u sam tekst izvještaja.

O EUMAP-u

Ovaj izvještaj “Ravnopravan pristup Roma kvalitetnom odgoju i obrazovanju” zasniva se na prethodnim EUMAP-ovim izvještajima o zaštiti manjina. EUMAP je 2001. i 2002. godine objavio dvije serije izvještaja o položaju Roma i osoba koje govore ruski jezik u zemljama Srednje i Istočne Europe. Godine 2002. i 2005. EUMAP je objavio izvještaje o položaju Roma i muslimana u odabranim državama Zapadne Europe. 2007. godine EUMAP inicira novi projekt praćenja koji se bavi položajem muslimana u jedanaest gradova Zapadne Europe.

Uz izvještaje o zaštiti manjina, EUMAP je objavio izvještaje o praćenju fokusirane na prava osoba s mentalnim teškoćama, regulaciju i nezavisnost elektroničkih medija, nezavisnost i kapacitiranost sudstva, korupciju i javnu antikorupcijsku politiku, te jednake šanse za žene i muškarce. EUMAP je trenutno u postupku započinjanja nastavka praćenja vezanog za regulaciju i nezavisnost elektroničkih medija, a čiji će posebni fokus biti usmjeren na digitalizaciju. Svi objavljeni izvještaji EUMAP-a su dostupni na Internetu, na engleskom jeziku i u prijevodu na nacionalni jezik (www.eumap.org).

O ESP-u

Programa podrške obrazovanju Instituta Otvoreno društvo (Education Support Program – ESP) sa svojom mrežom partnera podržava obrazovne reforme u tranzicijskim zemljama, objedinjavajući prikaze najbolje prakse i zagovaranje politike za podupiranje vrijednosti otvorenog društva te promicanje pravednosti u obrazovanju i to na tri međusobno povezana područja:

- Borba protiv društvene isključivosti: jednak pristup kvalitetnom odgoju i obrazovanju za članove obitelji s niskim primanjima; desegregacija djece pripadnika manjinskih grupa; uključivanje i prikladna skrb za djecu s posebnim potrebama.
- Otvorenost i odgovornost odgojno-obrazovnog sustava i obrazovnih reformi: pravedna i učinkovita javna potrošnja u području odgoja i obrazovanja; antikorupcijsko djelovanje i transparentnost; odgovorno upravljanje i menadžment.
- Vrijednosti otvorenog društva u obrazovanju: društvena pravda i društvena akcija; različitost i pluralizam; kritičko i kreativno mišljenje.

Podrška je fokusirana na područje srednje Azije, Kavkaza, Europe, Bliskog Istoka, Rusije, južne Azije i južne Afrike. ESP ima urede u Budimpešti, Londonu i u New Yorku, dok je ranije imao ured i u Ljubljani, Slovenija, gdje je bio poznat kao Program obrazovanja Otvoreno društvo – Jugoistočna Europa (Open Society Education Programs – South East Europe – OSEP-SEE). Ured u Budimpešti sada nadgleda rad i u području jugoistočne Europe. Prijašnji rad OSEP-SEE-a je dostupan na stranici www.osepsee.net.

O RPP-u

Program participacije Roma (Roma Participation Program – RPP) Instituta Otvoreno društvo predan je cilju daljnje integracije Roma u društvo te jačanju romske zajednice da se uhvati ukoštac s izravnom i neizravnom rasnom diskriminacijom koja i dalje onemogućava takvu integraciju. RPP integraciju shvaća ne kao ujednačujući proces asimilacije, nego kao jednakost šansi uz koje ide kulturalna različitost u atmosferi uzajamne tolerancije. Taj cilj jasno je iskazan u RPP-ove četiri ključne zadaće:

- Pružanje institucionalne podrške i stručno usavršavanje romskih nevladinih organizacija koje su sposobne djelotvorno zagovarati; povezivanje tih nevladinih organizacija sa širim regionalnim i nacionalnim aktivnostima i kampanjama, te jačanje prekograničnog umrežavanja s ciljem utjecaja na političke procese kako na nacionalnoj tako i na razini Europske Unije.

- Kreiranje prilika za obučavanje, razvoj, pripravništvo i financiranje kako bi se konsolidirala nova generacija Romkinja i Roma koji će biti budući vođe nacionalnih i međunarodnih romskih pokreta.
- Širenje svijesti o prioritetima “Desetljeća uključenja Roma” te stvaranje prilika za povećanje sudjelovanja Roma u procesu “Desetljeća”.
- Promicanje pristupa Romkinja javim institucijama te njihovo sudjelovanje u procesima donošenja odluka, kao i stvaranje kritične mase romskih liderica.

Ravnopravan pristup
kvalitetnom odgoju
i obrazovanju za Rome

Pregledni izvještaj

Sadržaj

1. Pregled	17
1.1 Kontekst	17
1.1.1 Praćenje politike.....	17
1.1.2 EUMAP i zaštita manjina	18
1.1.3 Fokus na Rome.....	18
1.1.4 Dubinsko praćenje odgoja i obrazovanja.....	19
1.1.5 Povijesna prilika	20
1.2 Metodološka obilježja praćenja.....	21
1.2.1 Ciljevi i pristup praćenja	21
1.2.2 Ograničenja istraživanja.....	22
1.3 Međunarodne inicijative za odgoj i obrazovanje Roma.....	23
1.3.1 Usmjerenost na odgoj i obrazovanje u Desetljeću za uključivanje Roma i Zakladi za obrazovanje Roma	23
1.3.2 Europska Unija.....	25
1.3.3 Ujedinjeni narodi i pripadajuće agencije.....	29
1.3.4 Vijeće Europe.....	29
1.3.5 OESS	30
1.3.6 Nevladine organizacije	31
1.4 Kvalitetno obrazovanje – definicija i mjerenje	31
1.4.1 Uvod	31
1.4.2 Dimenzije i komponente kvalitetnog odgoja i obrazovanja	33
1.4.3 Pokazatelji kvalitetnog odgoja i obrazovanja.....	34
1.5 Nalazi iz nacionalnih izvještaja	41
1.5.1 Podaci	41
1.5.2 Vladine politike i programi	44
1.5.3 Prepreke kvalitetnom obrazovanju	53
1.5.4 Ograničenja pristupa obrazovanju	60
2. Preporuke.....	65
2.1 Međunarodnom upravnom odboru, Predsjedništvu i Tajništvu Desetljeća za uključivanje Roma.....	65
2.2 Vladama koje sudjeluju u Desetljeću za uključivanje Roma	65
2.3 Europskoj Uniji.....	67
PRILOG 1. Matrica Akcijskih Planova Desetljeća.....	68
PRILOG 2. Literatura.....	72

1. PREGLED

1.1 Kontekst

1.1.1 Praćenje politike

Praćenje želi prikazati politiku i praksu u određenom vremenskom trenutku s fokusom na ravnopravan pristup kvalitetnom odgoju i obrazovanju Roma koji nije nikad bio jasniji nego u ovom trenutku. “Desetljeće uključenja Roma 2005- 2015” (nadalje, Desetljeće) osobito ističe odgoj i obrazovanje Roma kao visoki prioritet u namjeri da stvori regionalni okvir za unapređenje položaja Roma.¹

U Europi je odgoj i obrazovanje uglavnom u nadležnosti nacionalnih vlada. U mnogim zemljama veći dio stvarne regulacije obrazovanja prenesen je na lokalnu ili općinsku upravu. Ipak, kao i kod mnogih drugih aspekata javne politike, međunarodne konvencije i instrumenti, te međunarodne organizacije kao što su Europska Unija (EU) i Vijeće Europe pridonose stvaranju šireg okvira kojeg se države pridržavaju.

S obzirom na brojne razine utjecaja na odgojno-obrazovne procese, praćenje je od ključnog značaja kako bi se slijedio učinak odluka koje se donose u Bruxellesu, u glavnim gradovima i regionalnim središtima na pojedinačne zajednice, škole i obitelji. Štoviše, pitanja pristupa i kvalitete odgoja i obrazovanja nerazdvojna su od mnogih drugih dijelova socijalne politike te ih se ne može analizirati i postavljati zanemarujući taj širi kontekst. Odgojno-obrazovna politika za Rome napose je povezana s općenitijim politikama zaštite manjina.

Ovaj pregled obuhvaća nalaze dobivene praćenjem kroz Program Europske Unije za praćenje i zaganjevanje (EU Monitoring and Advocacy Programme – EUMAP) svake od zemalja koje sudjeluju u Desetljeću. Ti izvještaji konsolidiraju dostupne podatke o odgoju i obrazovanju Roma i te informacije potkrepljuju s dubinskim studijama slučaja na odabranim lokacijama u svakoj od zemalja. Kroz procjenu politike, ocjenu postojećih istraživanja i razgovore sa zainteresiranim akterima na svim razinama, izvještaji u bitnome doprinose pokretanju daljnje rasprave.

¹ “Desetljeće za uključivanje Roma 2005 – 2015”, inicijativa Instituta Otvoreno društvo i Svjetske banke, predstavlja međunarodni napor u borbi protiv diskriminacije i osiguravanje ravnopravnog pristupa Roma obrazovanju, stanovanju, zapošljavanju i zdravstvenoj skrbi. Pokrenuto u veljači 2005. godine i podržano od strane devet zemalja Srednje i Istočne Europe, Desetljeće podupire i Europska komisija, Vijeće Europe, Razvojna banka Vijeća Europe te Razvojni program Ujedinjenih Naroda. Za dodatne informacije vidi Web-stranicu Desetljeća: <http://www.romadecade.org> (pregledano 18. studenioga2007).

1.1.2 EUMAP i zaštita manjina

Godine 2001. EUMAP je započeo s prvim projektom praćenja položaja Roma u osam zemalja, kao dijelom veće inicijative praćenja koja istražuje zaštitu manjina u deset zemalja Srednje i Istočne Europe. U tim se izvještajima navode postojeći zakoni i politika u području zaštite manjina, uspoređujući ih s opće prihvaćenim standardima u području odgoja i obrazovanja; zapošljavanja; zdravstvenoj skrbi; stanovanja; kaznenom pravu; zaštiti od rasno motiviranog nasilja; jezika, medija i sudjelovanja u javnosti.

Ti prvi izvještaji uspostavili su sveobuhvatan pristup EUMAP-a zaštiti manjina, koji obuhvaća mjere za sprečavanje diskriminacije – različiti tretman na neopravdanoj osnovi – i mjere koje omogućuju pojedincima i skupinama da sačuvaju svoj identitet te izbjegnju asimilaciju od strane većine. Vodeći računa o tim dvjema dimenzijama zaštite manjina, EUMAP je slijedio pristup koji koristi Europska komisija u svojim redovitim izvješćima o državama koje žele postati članicama Europske Unije.

Praćenje je otkrilo turobnu situaciju Roma u Bugarskoj, Češkoj, Mađarskoj, Litvi, Poljskoj, Rumunjskoj, Slovačkoj i Sloveniji. Međutim, utjecaj procesa pridruživanja bio je jasan: uglavnom kao odgovor na pritisak od strane Komisije, vlade tih država su usvojile programe s ciljem unapređivanja položaja Roma, a u mnogim slučajevima su i raspodijelile pretprijetna sredstva u te svrhe.

EUMAP se nastavio baviti situacijom Roma 2002. godine nakon objavljivanja drugog kruga izvještaja o zaštiti manjina. Nastavljajući se na nalaze iz prethodne faze, izvještaji iz 2002. godine su posebno procjenjivali vladine programe zaštite manjina, vrednujući njihov sadržaj i provedbu u istim područjima koja su istraživana 2001. godine. Iako su ti programi imali ambiciozne ciljeve, praćenjem su utvrđeni problemi u mnogim vladinim strategijama, kako u sadržaju tako i u provedbi. Drugi skup izvještaja o zaštiti manjina iz 2002. godine istražio je stanje u pet najvećih zemalja članica EU, s fokusom na Rome u Njemačkoj i Španjolskoj. Praćenje u tim zapadnoeuropskim zemljama pokazalo je da se, osobito u slučaju Roma, nijedna vlada ne može pohvaliti uspješnom integracijom manjina; prepreke postoje na svim razinama, u svim zemljama.

1.1.3 Fokus na Rome

Dok se pojam zaštite manjina odnosi na manjinske skupine bez obzira na veličinu i status, prepreke integraciji su najozbiljnije glede marginaliziranih skupine kao što su Romi. Dosadašnje EUMAP-ovo praćenje zaštite manjina jasno je pokazalo da čak i uz znatne financijske i političke investicije, postoji veliki jaz između Roma i većinskog stanovništva.

Romi, s populacijom oko deset milijuna, raspršeni diljem kontinenta, najbrojnija su manjina u Europi.² Većina romske populacije živi u zemljama Srednje i Istočne Europe, koje su već članice EU, te u zemljama Jugoistočne Europe.

---

² Europska komisija, Situation of Roma in an Enlarged Europe [Položaj Roma u proširenoj Europi], Bruxelles: Opća uprava za zapošljavanje i društvene poslove, 2004, str. 6. Dostupno na: http://ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/pdf/pubst/roma04_en.pdf (pregledano 28. listopada 2007.) (nadalje, EK, Položaj Roma u proširenoj Europi).

Romi su također jedna od najranjivijih skupina u Europi. Istraživanja su pokazala da je u gotovo svim aspektima života Romima lošije od prosjeka: Romi imaju višu razinu smrtnosti novorođenih, nižu očekivanu dob, niže per capita prihode i višu nezaposlenost, a to su glavni pokazatelji društvene isključenosti.³ Nepovoljan položaj romskih zajednica općenito je prepoznat kao problem na međunarodnoj i nacionalnoj razini, a iznimno širok raspon inicijativa razvijen je kako bi se takva situacija riješila i poboljšala, premda se do pozitivnih promjena sporo stiže. Nedostatak pouzdanih, sveobuhvatnih i usporedivih podataka u regiji, pa čak i unutar pojedinih zemalja, ozbiljna su prepreka praćenju napretka s obzirom da se u većini područja još uvijek nije odredila početna situacija. Nepotpuni podaci koji su dostupni, međutim, upućuju na osobito hitnu potrebu da se poboljša i pristup i kvaliteta odgoja i obrazovanja Roma, štoviše, da se to područje proglasi prioritarnim za kreatora javnih politika na svim razinama.

Uz pristanak devet zemalja da sudjeluju u Desetljeću 2003. godine, stvorene su nove prilike za vlade da sudjeluju i surađuju u rješavanju problema s kojima se suočavaju romske zajednice na regionalnoj razini. Važnost neovisnog praćenja ove obećavajuće nove inicijative je ključna kako bi se osiguralo da obećanja dana na međunarodnoj razini u konačnici budu djelotvorna kod zajednice i pojedinaca.

1.1.4 Dubinsko praćenje odgoja i obrazovanja

Romsko stanovništvo u Europi je neproporcionalno mlado zbog relativno visokog prirodnog prirasta i niske očekivane životne dobi. Još značajnije, romska djeca čine sve veći postotak školske populacije u mnogim zemljama, pa u skladu s tim i buduće europske radne snage. Ukoliko se sada ne riješi pitanje nejednakosti u obrazovanju to će zacijelo imati dugoročne posljedice ne samo za Rome, nego i za cijelu Europu.

Iako su podaci o Romima općenito rijetki, nedostatak pouzdanih statističkih podataka o sudjelovanju Roma i odgojno-obrazovanim postignućima predstavlja posebnu slabost. Ne postoji skup priznatih i usvojenih obrazovnih pokazatelja koje bi zemlje trebale pratiti, pa stoga kvantiteta i kvaliteta dostupnih podataka drastično variraju od zemlje do zemlje. Sveobuhvatno istraživanje u svih devet zemalja izvan je dosega ovog projekta praćenja, pa je stoga svakako to zadaća koju same države trebaju obaviti. Međutim, indikativno istraživanje na lokacijama gdje se provodila studija slučaja upućuje na trendove i praksu koji mogu pružiti uvid u postojeću situaciju u području obrazovanja.

Studije slučaja također uzimaju u obzir izrazito lokalnu prirodu obrazovne politike u mnogim zemljama. Proces decentralizacije je prisutan u cijeloj Srednjoj, Istočnoj i Jugoistočnoj Europu, a odgoj i obrazovanje često su u znatnom opsegu stavljaju u djelokrug lokalnih vlasti. Istovremeno, većina politika usmjerenih na Rome formulira se na nacionalnoj razini. Kako se nastavlja proces devolucije, od iznimnog je značaja da se ocijeni opseg u kojem se lokalne vlasti drže obveza u području odgoja i obrazovanja Roma preuzetih na nacionalnoj i međunarodnoj razini.

³ Detaljnije vidi stranicu UNDP-a na: <http://roma.undp.sk/> (pregledano 18. studenoga 2007.) i <http://vulnerability.undp.sk/> (pregledano 25. listopada 2007.).

U kreiranje odgojno-obrazovne politike na svim razinama uključena je raznolika skupina aktera. Vlade, međunarodne agencije, nevladine udruge i donatorske organizacije su bile aktivne u podupiranju projekata za unapređenje odgoja i obrazovanja Roma. Međutim, nedostaju procjene financijskih i drugih resursa namijenjenih ovom pitanju. Korištenjem EUMAP-ove konzistentne metodologije praćenja u izvještajima iz zemalja Desetljeća, ukazale su se brojne zajedničke teme, te su se istaknule dobre prakse koja se mogu prenijeti drugima.

Institut Otvoreno društvo [Open Society Institute - OSI] je već godinama aktivan u regiji, podupirao je inicijative lokalnih organizacija u području odgoja i obrazovanja i provodio aktivnosti putem svojih programa, uključujući Program za potporu obrazovanju i Program participacije Roma. OSI-jeva ekspertiza u ovom području pokriva dimenziju pristupa i dimenziju kvalitete obrazovanja, a njegova dugotrajna uključenost u rad s romskim skupinama pruža solidnu osnovu za trenutno praćenje.

1.1.5 Povijesna prilika

Desetljeće je spojilo ne samo nacionalne vlade, nego i donatorske organizacije i nevladine organizacije kako bi se uspostavio koordinirani pristup za unapređenje položaja Roma u Europi. Zemlje članice⁴ pripremile su akcijske planove u četiri područja, među kojima je i obrazovanje; osnovan je i Fond za obrazovanje Roma [Roma Education Fund – REF] kako bi se djelotvorno usmjerili resursi na projekte koji promiču ravnopravan pristup kvalitetnom odgoju i obrazovanju Roma u zemljama uključenim u Desetljeće.⁵

Početak Desetljeća 2005. godine označava početak značajne nove faze u međunarodnoj pozornosti prema položaju Roma, a usko je vezan uz ranije inicijative. Posebno je proces proširenja EU bio katalizator u motiviranju vlada da usvoje i provode politike za rješavanje probleme s kojima se suočavaju romske zajednice. Međutim, s pridruživanjem Bugarske i Rumunjske u siječnju 2007. godine, vremenski rok za daljnje proširenje je neizvjesno, iako traju pregovori s Hrvatskom i Turskom. Zamah promjena koji je pokrenuo proces proširenja danas se uglavnom mora održavati putem okvira koji daje Desetljeće, s obzirom da su unutarnji mehanizmi EU-a za promicanje prava Roma u obrazovanju ograničeni.

Praćenje EUMAP-a stoga dolazi u kritičnom tranzicijskom trenutku kako Desetljeće uzima zamah. Informacije i analize predstavljene u ovom pregledu i u nacionalnim izvještajima pružaju sliku trenutne situacije; štoviše, preporuke ciljaju na to da ponude konstruktivan doprinos stalnom razvoju odgojno-obrazovne politike u okviru Desetljeća i nakon njega.

---

⁴ Bugarska, Hrvatska, Češka, Mađarska, Makedonija, Crna Gora, Rumunjska, Slovačka i Srbija.

⁵ Vidi Web-stranicu Roma Education Fund [Zaklada za obrazovanje Roma] <http://romaeducationfund.org> (pregledano 25. listopada 2007.).

1.2 Metodološka obilježja praćenja

1.2.1 Ciljevi i pristup praćenja

Projekt praćenja *Ravnopravan pristup Roma kvalitetnom odgoju i obrazovanju* ima četiri glavna cilja koja su vodila oblikovanje metodologije:

- ocijeniti provedbu vladinih politika odgoja i obrazovanja Roma (s posebnim osvrtom na desegregaciju);
- pružiti podatke o ključnim pokazateljima u obrazovanju;
- uspostaviti okvir za redovito praćenje u Desetljeću;
- promicati savjetovanje s romskim zajednicama o pitanjima odgoja i obrazovanja.

Glave metodološke komponente praćenja su obuhvatna analiza literature i terensko istraživanje, koje uključuje tri studije slučaja u svakoj od zemalja.⁶

Ovaj dvojak metodološki pristup opravdan je složenošću teme kao i praktičnim poteškoćama kad je riječ o dostupnosti podataka. Dok je u nekim zemljama praćenjem prikupljena znatna količina podataka o romskoj populaciji, napose o njihovom pristupu odgoju i obrazovanju, u drugim zemljama su specifične informacije koje se odnose na obrazovanje Roma praktično nedostupne. Čak i u zemljama gdje su podaci prikupljeni, informacije posve fragmentirane ili neujednačene, i time neupotrebljive za kreatora javne politike.⁷ To se posebno odnosi na informacije o kvaliteti odgoja i obrazovanja koji stječu učenici Romi kada uđu u školski sustav, a što je potaknulo izradu terenskog istraživanja kao metode za prikupljanje konkretnih detalja u navedenom području.

Metodologija praćenja pripremljena je kako bi dala najkonzistentniji pristup prikupljanju podataka u svim zemljama, te da bi odražavala zajedničke probleme i raznolikost situacije u svakoj od praćenih zemalja. Za analizu literature i studije slučaja korišteni su detaljni obrasci, uključujući zahtjeve o specifičnim podacima, pitanjima, statistiku, zakonodavstvo, politiku i programe, kao i mišljenje glavnih zainteresiranih strana, a izloženi su posebnim metodološkim instrumentima kako bi se olakšao proces prikupljanja podataka. Dok se analiza literature odnosi na podatke na nacionalnoj razini, studije slučaja su oblikovane tako da popune previđene praznine u dostupnim podacima. Štoviše, cilj studija slučaja jest otkrivanje provedbenog statusa vladinih politika za Rome, s obzirom da su takvi podaci uglavnom nedostupni na agregiranoj razini.

Studije slučaja su usmjerene na dvije analitičke jedinice: na romsku zajednicu i škole s visokim postotkom učenika Roma. Romske zajednice su definirane kao zajednice koje su pretežno romske, a trebaju odražavati i sljedeće:

- Postoji jasno razgraničenje, a to područje sami stanovnici kao i njihni ne-romski susjedi te lokalna jedinica percipiraju i nazivaju romskom zajednicom;
- Većini stanovnika je romski jezik materinji (s iznimkom Mađarske, u kojoj je postotak govornika romskog jezika izrazito nizak).

⁶ Potpuna metodologija za ovu seriju izvještaja praćenja je dostupna na: http://www.eumap.org/topics/minority/reports/roma_education/ (pregledano 16. studenoga 2007).

⁷ Važna iznimka su izvještaji zemalja pripremljeni za Zakladu za obrazovanje Roma.

Odabir romskih zajednica prati zemljopisnu distribuciju romskog stanovništva u svakoj pojedinoj zemlji u skladu s dostupnim demografskim podacima. Planirane su tri studije slučaja za glavne regije u zemlji u kojoj je romsko stanovništvo najbrojnije. Drugi čimbenici koji su uzeti u obzir u procesu odabira odnosili su se prethodno provedena istraživanja ili praćenje u toj zajednici, koje bi se ovim postupkom praćenja mogli ponovno procijeniti. Favorizirana su područja koja su vladinim vrednovanjem ocijenjena kao zajednice koje pružaju pozitivan primjer dobre prakse.

Škole su odabrane na način da predstavljaju odgojno-obrazovno okruženje koje najbolje karakterizira izabranu romsku zajednicu.⁸ Najmanje jedna od tri odabrane škole trebala je biti uključena temeljem programa Ministarstva odgoja i obrazovanja, ili službenih dokumenata kojima se provodi nacionalni program odgoja i obrazovanja namijenjen Romima (u skladu s predstavnicima Ministarstva obrazovanja ili službenim dokumentima).

Vodeće načelo u istraživanju putem studija slučaja je triangulacija metoda i izvora podataka. Informacije dobivene putem intervjua uspoređivale su se s analizom dokumenata i izravnim promatranjem na terenu. Podaci dobiveni od različitih važnih osoba također su ocijenjeni spram navedenih izvora. Primjerice, podaci o upisu i odustajanju iz školskog sustava prikupljeni iz školskih registara i školskog inspektorata uspoređuju se s procjenama članova romskih zajednica, kao što su Romi izabrani u lokalne skupštine, članovi romskih nevladinih organizacija ili neformalne vođe. Takva usporedba podataka usmjerena je na otkrivanje potencijalnih nedosljednosti i netočnosti koje se mogu naći u službenim sustavima praćenja odgoja i obrazovanja. Osim prikupljanja i usporedbe podataka iz više izvora, studija slučaja kroz svoju kvalitativnu prirodu istražuje razlike u stavovima, gledištima, mišljenjima i vrijednostima obuhvaćenih aktera.

1.2.2 Ograničenja istraživanja

Iako je nedostatak podataka jedna od najozbiljnijih prepreka i izazova u kreiranju odgojno-obrazovne politike za Rome u svim zemljama koje sudjeluju u Desetljeću, od ovog se ograničenog projekta ne može očekivati da popuni tako veliku prazninu. Učinjeno je sve kako bi se koristili najnoviji materijali u analizi literature, iako su ograničenja u vremenu i duljini neizbježno utjecala na opseg na koji se dokumenti referiraju.

Prikupljanje podataka na lokalnoj razini putem studija slučaja također je naišlo na određene izazove. Neki su ispitanici odbijali pružiti informacije iz straha od posljedica po njihovu zajednicu; u drugim slučajevima, vladini službenici nisu htjeli pružiti uvid u dokumentaciju i informacije. Uzevši u obzir neravnomjernu provedbu politike odgoja i obrazovanja na lokalnoj razini, ograničenost studija slučaja na samo tri lokacije možda ne daje reprezentativan uvid, iako su se istraživači trudili da pruže dobro obaviješten i uravnotežen uvid.

Vrijeme je također bilo ograničavajući čimbenik u ovim izvještajima. U većini zemalja istraživanje je

---

⁸ Temeljem postojećih podataka istraživanja, za metodologiju su identificirana tri moguća obrasca segregacije: segregacija putem smještanja u specijalne škole za učenike s teškoćama u razvoju; odvojene škole u kojima su većina učenika Romi (tzv. romske škole); razredi u redovnim školama u kojima su većina učenika Romi (popravni razredi ili jednostavno romski razredi).

započelo u studenom 2005. godine; četiri zemlje (Bugarska, Mađarska, Rumunjska i Srbija) završile su s radom početkom 2007. godine, a prvi je svezak izvještaja tiskan u travnju iste godine. Četiri dodatna izvještaja (Hrvatska, Makedonija, Crna Gora i Slovačka) tiskana su istovremeno s ovim Pregledom. S obzirom da u vrijeme pisanja ovog Pregleda nisu bili dostupni preliminarni podaci iz izvještaja Republike Češke, oni ovdje nisu uključeni.

1.3 Međunarodne inicijative za odgoj i obrazovanje Roma

U posljednjih deset godina došlo je do stalnog porasta aktivnosti u području odgoja i obrazovanja Roma. Od početka 1990-tih i tranzicije iz socijalističke u demokratsku vlast, situacija Roma u Srednjoj i Jugoistočnoj Europi došla je na međunarodni dnevni red. Sve su zemlje regije potpisnice glavnih konvencija kojima se zabranjuje diskriminacija, a te su opće povelje dopunjene specifičnim europskim instrumentima usmjerenima na probleme s kojima se suočavaju romske zajednice.⁹ Uz pravni i politički razvoj, značajna financijska sredstva iz međunarodnih izvora usmjerena su na unapređivanje pristupa i kvalitete odgoja i obrazovanja Roma. Desetljeće i Zaklada za obrazovanje Roma predstavljaju posljednju i najambiciozniju inicijativu za usmjeravanje aktivnosti nacionalnih vlasti prema multinacionalnom pristupu marginalizaciji Roma.

1.3.1 Usmjerenost na odgoj i obrazovanje u Desetljeću za uključivanje Roma i Zakladi za obrazovanje Roma

Devet nacionalnih vlada koje sudjeluju u Desetljeću pristale su 2003. godine poduprijeti koncept Desetljeća kao okvira unutar kojeg će svaka od vlada odrediti vlastite ciljeve za integraciju Roma.¹⁰ Cilj Desetljeća je ubrzanje napretka u ekonomskom položaju i socijalnom uključivanju romskog stanovništva stvaranjem akcijskog okvira koji se sastoji od tri aktivnosti:

- Određivanje jasnih, kvantitativno određenih nacionalnih ciljeva, uključujući uspostavu potrebne baze informacija kako bi se mogao mjeriti napredak prema postavljenim ciljevima;
- Razvijanje i provedba nacionalnih akcijskih planova;
- Redovito praćenje napretka u skladu s dogovorenim ciljevima.¹¹

Planiranje za cjelokupno Desetljeće obavlja Međunarodni upravni odbor (International Steering Committee – ISC), koji uključuje predstavnike vlada članica, romskih nevladinih organizacija, donatorskih organizacija i drugih međunarodnih organizacija. Rotirajuće predsjedavanje Desetljećem pripada svakoj od država jna godinu dana, a Stalno tajništvo Desetljeća osnovano je u Mađarskoj

⁹ Za listu tih konvencija i ostalih međunarodnih instrumenata vidi: http://www.eumap.org/topics/minority/reports/roma_education/standards/standards_add/ (pregledano 18. studenoga 2007.).

¹⁰ Vidi Institut Otvoreno društvo, izjave za tisak “Premijeri podupiru Desetljeće za uključivanje Roma koje je zatražio George Soros”, 1. srpnja 2003. Dostupno na: http://www.soros.org/initiatives/roma/news/decade_20030708/roma_decade%203.pdf (pregledano 9. srpnja 2007.).

¹¹ 2005–2015 Desetljeće za uključivanje Roma: Koncept. Dostupno na: <http://inweb18.worldbank.org/ECA/ECSHD.nsf/> (pregledano 18. studenoga 2007.).

kako bi pružalo potrebnu pomoć Predsjedništvu. Iako opseg u kojem ovih devet zemalja zajedno djeluju i usklađuju svoje interese unutar Desetljeća nema presedana, popis zadaća se gotovo isključivo odnosi na aktivnosti koje svaka zemlja mora samostalno poduzeti.¹²

Obrazovanje je jedno od četiri područja politike čije je unapređenje određeno kao ključno, zajedno sa zapošljavanjem, stanovanjem i zdravstvenom skrbi, te je jedino područje za koje je predviđeno financiranje. Zbog toga je osnovana Zaklada za obrazovanje Roma,¹³ a zemlje su donijele akcijske planove u području odgoja i obrazovanja.¹⁴ Svrha Zaklade za obrazovanje Roma je osiguravanje donošenja dobre odgojno-obrazovne politike za Rome u okviru Desetljeća, kako bi se provodili pilot-projekti, podupiralo neovisno vrednovanje odgojno-obrazovnih postignuća i izvođenje širih zaključaka iz pilot-projekata koji se mogu uključiti u nacionalne odgojno-obrazovne politike. Zaklada podupire inovativne projekte, istovremeno nastojeći poštivati postojeće odgojno-obrazovne projekte za Rome koji su već razvijeni u regiji.¹⁵ Mnoge komponente iz nacionalnih akcijskih planova financirala je Zaklada za obrazovanje Roma.

Ne postoji popis zadaća koji bi se odnosio na mehanizme praćenja cjelokupnog Desetljeća, iako je praćenje napretka u svim sektorima identificirano kao ključno u izvornom konceptu Desetljeća.¹⁶ Međutim, od svake se zemlje očekuje da razvije svoj interni proces praćenja.¹⁷ Kao odgovor na nedostatak cjelokupnog praćenja, Institut Otvoreno društvo i Svjetska banka poduprli su uspostavu inicijative Promatranja Desetljeća (DecadeWatch), koja je u lipnju 2007. godine objavila prvi skup izvještaja kojima se ocjenjuju aktivnosti vlada u provedbi ciljeva Desetljeća.¹⁸ Romski aktivisti i civilne udruge u svakoj od zemalja provele su i prikupile istraživanja za takvu ocjenu; očekuje se podnošenje redovitih upotpunjavanja tijekom cijelog Desetljeća.

Ti izvještaji rangiraju zemlje sudionice na osnovi nekoliko pokazatelja koji „pokazuju da je u cjelini napredak u provedbi Desetljeća između ocjena 1 i 2 (od ukupno 4) – što znači da dominiraju spo-

¹² Vidi Desetljeće za uključivanje Roma 2005–2015: Popis zadaća. Dostupno na: <http://www.romadecade.org/portal/downloads/Decade%20Documents/Roma%20Decade%20TOR.pdf> (pregledano 23. rujna 2007.)
Dalje: Popis zadaća Desetljeća.

¹³ U prosincu 2004. godine, održana je donatorska konferencija u Parizu koja je označila utemeljenje Zaklade.

¹⁴ Akcijski planovi su dostupni na stranicama Desetljeća <http://www.romadecade.org/> (pregledano 18. studenoga 2007.).

¹⁵ Zaklada za obrazovanje Roma: Koncept, Svjetska banka, 2003. Dostupno na: <http://lnweb18.worldbank.org/ECA/ECSHD.nsf/ExtECADocByUnid/F10A65759DD87D1AC1256D6A004AB66F?Opendocument> (pregledano 28. listopada 2007.).

¹⁶ Koncept glasi: “Jednom kad su pokazatelji dogovoreni i uspostavljeni vremenski određeni ciljevi bit će vrlo važno provesti istraživanja za uspostavu temelja u svakoj od država sudionica prije pokretanja Desetljeća. Pokazatelji bi se sveli na manji broj u kojima postoji najviše konsenzusa o njihovoj važnosti za okolnosti u svakoj pojedinoj zemlji.” Romi u proširenoj Europi Izazovi za budućnosti: Sažetak rasprave o javnim politikama i zaključci s konferencije, “Desetljeće za uključivanje Roma: Koncept potvrđen na konferenciji”, Svjetska banka, 2004, str. 100.

¹⁷ Popis zadaća Desetljeća, Poglavlje III.A(e) i (i).

¹⁸ DecadeWatch Reports [Izveštaji Promatranje Desetljeća]. Dostupno na: [http://demo.itent.hu/roma/portal/downloads/DecadeWatch/DecadeWatch%20-%20Complete%20\(English;%20Final\).pdf](http://demo.itent.hu/roma/portal/downloads/DecadeWatch/DecadeWatch%20-%20Complete%20(English;%20Final).pdf) (pregledano 23. rujna 2007.) Dalje: Izveštaji Promatranje Desetljeća 2007.

¹⁹ Izveštaji Promatranje Desetljeća 2007, str. 23.

radične mjere i neki početni koraci, ali još uvijek nema sustavnih programa ili integrirane politike.¹⁹ Što se tiče odgoja i obrazovanja, izvještaj Promatranja Desetljeća uočava da su vlade koje sudjeluju u Desetljeću u ovom području učinile više napretka nego u ostala tri prioriteta područja, osobito uz potporu Zaklade za obrazovanje Roma.²⁰ Međutim, nedostatak podataka u svim područjima otežava preciznu ocjenu trenutne provedbe te otvara pitanja o napretku praćenja.

1.3.2 Europska Unija

Svih devet zemalja sudionica Desetljeća već su članice Europske Unije ili su za to izrazile interes.²¹ Unatoč obuhvatnom okviru za utjecaj na politiku, svaka zemlja članica EU u potpunosti je odgovorna za sadržaj poučavanja i odgojno-obrazovnog sustava. Međutim, proces pridruživanja dao je EU dodatni utjecaj na vlade država kandidatkinja kako bi potaknula unapređenje u područjima kao što je zaštita manjina i odgojno-obrazovni proces, koja bi inače ostala u nadležnosti države.²²

Jasno je da je proces pridruživanja glavni pokretač koji utječe na kreiranje vladinih politika za Rome,²³ kroz političke instrumente koji uključuju Redovite izvještaje i Pristupno partnerstvo²⁴ te kroz financijska sredstva usmjeravana uglavnom putem Phare programa.²⁵

Romi se ne spominju izravno kao ciljana skupina u specifičnim unutarnjim instrumentima politike EU-a, zato što EU smatra da su Romi dio cjelokupnog programa koji se odnosi na socijalno uključivanje i borbu protiv diskriminacije. U sklopu te politike Europska komisija pažljivo izbjegava bilo kakvu pozitivnu diskriminaciju u korist Roma, zato jer ne izdvaja niti jednu diskriminiranu skupinu.²⁶ Međutim, na područje odgoja i obrazovanja se općenito utječe putem programa EU koji se odnosi na borbu protiv diskriminacije i socijalno uključivanje.²⁷

¹⁹ Izvještaji Promatranje Desetljeća 2007, str. 26.

²¹ Od država članica Desetljeća, Bugarska, Češka, Mađarska, Rumunjska i Slovačka su članice EU. Hrvatska i Makedonija su službeno zemlje kandidatkinje za članstvo u EU; Crna Gora i Srbija se smatraju potencijalnim zemljama kandidatkinjama.

²² Kopenhaški kriteriji određuje temeljne principe koje koristi Europska komisija u ocjenjivanju je li država spremna za članstvo; u smislu uspostavljanja pokazatelja i mjerila za odgoj i obrazovanje Roma, EU se uveliko oslanjala na šire ciljeve iz Kopenhaških kriterija u kontekstu proširenja, a kasnije i na odredbe politika borbe protiv diskriminacije i socijalnog uključivanja. Kopenhaški kriteriji objavljeni su u Zaključcima Kopenhaškog predsjedništva, str. 13. Dostupno na: http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/72921.pdf (pregledano: 22. rujna 2007.).

²³ Za daljnju analizu vidi EUMAP, Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection [Praćenje procesa pridruživanja EU: zaštita manjina] 2002, Budimpešta: Institut Otvoreno društvo 2002, str. 4–18. Dostupno na: http://www.eumap.org/reports/2002/minority/international/sections/overview/2002_m_05_overview.pdf (pregledano 22. rujna 2007.).

²⁴ Za arhivu tih dokumenata po zemljama vidi stranicu Europske komisije na: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/enlargement_process/past_enlargements/eu10/index_en.htm (pregledano 22. rujna 2007.).

²⁵ Za opis Phare programa vidi: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/e50004.htm> (pregledano 22. rujna 2007.).

²⁶ Instrumenti EU za podršku Desetljeću Roma, OSI Bruxelles: Interna uputa, 2004, neobjavljeno, str. 1.

²⁷ Politike i programi EU u području odgoja i obrazovanja vezani za Rome, OSI – Bruxelles, svibanj 2004.

Iako odgojno-obrazovni sustav nije područje nad kojim EU ima izravnu nadležnost, riječ je o areni koja se brzo mijenja u kojoj Europska Unija osigurava forum za razmjenu ideja. U skladu s čl. 149. i 150. Rimskog ugovora, uloga Zajednice je da doprinese razvoju kvalitete odgojno-obrazovnog sustava.²⁸ Europski Parlament je identificirao potrebu za mjerama za prevladavanje segregacije Roma u svojoj rezoluciji od 28. travnja 2005. o statusu Roma u Europskoj Uniji.²⁹

Financijska podrška

Odgojno-obrazovni projekti za Rome financirali su se u sljedećem okviru financijskih instrumenata Europske Unije:

- Nacionalni Phare programi
- Program Sokrat
- Program mladih [Youth]
- Program Lien

Neki odgojno-obrazovni projekti za Rome financirani iz Phare programa također su uključeni u odgojno-obrazovne strategije nacionalnih vlada.³⁰ Značajan porast sredstava uloženi u odgojno-obrazovne projekte za Rome uslijedio je nakon 1998. godine, kada su nacionalni Phare programi oblikovani tako da njihova struktura prati Prioritete definirane u Pristupnom partnerstvu,³¹ a nedostaci su identificirani u Mišljenjima³² i Redovitim izvještajima³³ Daljnja integracija Roma prepoznata je kao srednjoročni politički prioritet u nekoliko Pristupnih partnerstava iz 1998. godine.³⁴

²⁸ Konsolidirana verzija Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o utemeljenju Europske zajednice, Službeni glasnik Europske unije, 29.12.2006. Dostupno na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2006/ce321/ce32120061229en00010331.pdf> (pregledano 23. rujna 2007.).

²⁹ Rezolucija Europskog parlamenta o položaju Roma u Europskoj uniji, P6_TA(2005)0151, Službeni glasnik Europske unije, 23.2.2006. Dostupno na: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2006/ce045/ce04520060223en01290133.pdf> (pregledano 23. rujna 2007.).

³⁰ Kao primjer vidi češko Ministarstvo obrazovanja <http://www.msmt.cz>; slovačko Ministarstvo obrazovanja <http://www.government.gov.sk/romovia/> (pregledano 18. studenoga 2007.).

³¹ Pristupno partnerstvo je bilo planirano za deset zemalja kandidatkinja da pomogne tim zemljama u pripremi za potpuno ispunjenje kriterija za članstvo.

³² Kao dio Agende 2000, a koja predstavlja viziju o budućnosti glavnih područja politike EU, Mišljenja o aplikaciji za članstvo Unije za svaku od deset zemalja kandidatkinja Srednje i Istočne Europe bila su usvojena. Svrha toga je bila izreći kako je svaka od zemalja članica ispunjavala Kopenhaške kriterije uključujući i zaštitu manjina, a tamo gdje su relevantni i zaštitu Roma.

³³ Na sastanku u Luxemburgu 1997. godine Europsko vijeće je pozvalo Komisiju da izrađuje redovito izvješće o napretku o pristupanju za svaku od zemalja kandidatkinja s obzirom na Kopenhaške kriterije. Stoga izvještaji prate iste kriterije vrednovanja koji su korišteni u Mišljenjima protekle godine.

³⁴ Podrška EU romskim zajednicama u Srednjoj i Istočnoj Europi, Sastanak o proširenju, prosinac 1999., str. 4; European Union Support for Roma Communities in Central and Eastern Europe [Europska unija Podrška EU romskim zajednicama u Srednjoj i Istočnoj Europi], Bruxelles: Opća uprava za zapošljavanje i društvene poslove, 2003, str. 4–5. Dostupno na: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/brochure_roma_oct2003_en.pdf (pregledano 16. studenoga 2007.).

Potpore EU je često bila najizdašniji i pouzdani izvor za projekte integracije Roma tijekom procesa pridruživanja; primjerice, u Rumunjskoj se program "Pristup odgojno-obrazovnom sustavu za skupine u društveno nepovoljnijem položaju, s posebnim fokusom na Rome" koji se financirao iz Phare programa, provodio od 2003. godine u regijama diljem zemlje, podupirući širenje raznih pilot-projekata.

Financijska potpora u samoj Europskoj Uniji u obliku strukturnih fondova potencijalno je mnogo veća nego kod pretprijetnih fondova, ali države članice imaju veću autonomiju u određivanju prioriteta i raspodjeli sredstava. Za period 2004 - 2006 bilo je dostupno €22 milijarde za strukturne instrumente samo u novim državama članicama. Kako bi se ta sredstva mogla koristiti, sredstva EU-a se moraju sufinancirati u jednakom iznosu iz nacionalnih izvora. Nedavno objavljeni dokument Europske komisije naglašava sljedeće:

Intervencije iz Strukturnih fondova (SF) trebale bi podupirati [...] prepoznavanje ciljeva i prioriteta za aktivnosti koji se tiču problema Roma. One bi trebale smanjiti postojeće jazove i promicati cjelokupnu integraciju Roma. Programi za zemlje gdje problem Roma najizraženiji moraju shvatiti važnost koju tom problemu pridaju i Europska komisija i partnerske zemlje članice.³⁵

Međutim, opseg u kojem će se strukturni fondovi koristiti u području povećanja uključenosti Roma ovisit će o aktivnosti samih država. Neke su zemlje prilično opušteno pristupile kreiranju strategija i prijedloga politike za korištenje strukturnih fondova. Međutim, čak su i skupine civilnog društva uspješno lobirale za uključivanje komponenti koje se odnose na odgoj i obrazovanje Roma u planove nekih zemalja za strukturne fondove.³⁶ EU bi trebala nastaviti stimulirati i podupirati takvu vrstu suradnje s nevladinim organizacijama u zemljama članica, kako bi se osiguralo da su sredstva usmjerena tako da budu od koristi romskim zajednicama.

Iako se znatan broj projekata Europskog socijalnog fonda (ESF) i Programa akcije Zajednice u području odgoja, obrazovanja i strukovnog obrazovanja (programi Sokrat i Leonardo da Vinci) bavi problemima Roma, uglavnom se radilo o *ad hoc* inicijativama, s obzirom na njihovu ovisnost o potražnji.³⁷ Desetljeće za uključivanje Roma bi potencijalno moglo pružiti okvir usklađenom pristupu europskog financiranja projekata za Rome, ali sama EU mora o tome imati dosljednu politiku.

Pravni instrumenti

EU je usvojila dvije važne direktive o borbi protiv diskriminacije, koje članice moraju unijeti u nacionalno zakonodavstvo i koje čine dio *pravne stečevine* za zemlje kandidatkinje. Direktiva 2000/43/

³⁵ Aide-memoire for desk officers on Roma and structural funds programming 2007–2013 [Memorandum o pomoći Romima za službenike i programiranje strukturnih fondova 2007-2013]. Dostupno na: http://ec.europa.eu/employment_social/esf/docs/roma_en.pdf (pregledano 21. rujna 2007.).

³⁶ Plamen Girginov, Ministarstvo rada i socijalne politike, Bugarska Human Resources Development Operational Programme in Support of Roma Inclusion [Operativni program za razvoj ljudskih resursa u podršci inkluzije Roma], prezentacija na konferenciji REF-a "Kako učiniti dostupnima EU fondove za odgoj i obrazovanje Roma. Razmjena iskustava zemalja članica Desetljeća", Budimpešta, 31. listopada 2007., dokumentirano sa EUMAP.

³⁷ EK, Situaciji Roma u proširenoj EU.

EC ("Direktiva o rasi") od 29. lipnja 2000. godine o provođenju načela jednakog postupanja prema pojedincima neovisno o njihovoj rasnoj ili etničkoj pripadnosti, i Direktiva 2000/78/EC ("Direktiva o zapošljavanju") od 17. studenog 2000. godine o uspostavljanju okvira za jednako postupanje pri zapošljavanju i radu, zahtijevaju od država da kreiraju neovisno tijelo koje bi odlučivalo o pritužbama na diskriminaciju. U lipnju 2007. godine, Komisija je objavila da će poduzeti sankcije protiv određenih država članica zbog neadekvatne provedbe tih direktiva.³⁸

Relativno malo slučajeva koji se tiču diskriminacije u odgoju i obrazovanju došlo je do nacionalnih tijela osnovanih tim pravnim aktom, a jako se malo žalbi koje se odnose na pristup Roma odgojno-obrazovnim institucijama pojavilo u zemljama koje je pratio EUMAP. Unatoč tome, ovaj okvir označava bitnu točku u stavu EU-a o sprječavanju i borbi protiv diskriminacije, te daje dodatni autoritet pokušajima nacionalnih vlada da se suprotstave ovom ozbiljnom problemu.

U skorije vrijeme su se dogodile dvije važne stvari u Europskoj Uniji koje utječu na napore oko osiguravanja jednakosti Roma:

- Okvirna strategija Europske komisije o nediskriminaciji i jednakim šansama za sve, rujan 2005.;
- Osnivanje Agencije Europske Unije za temeljna prava.³⁹

Opća uprava Europske komisije za zapošljavanje i društvene poslove: Odjel za borbu protiv diskriminacije, temeljna socijalna prava i civilno društvo ovlasila je istraživanje o „Situaciji Roma u proširenoj EU: temeljna prava i borba protiv diskriminacije“, kako bi se kritički analizirala djelotvornost politike i projekata usmjerenih prema Romima, kako bi se prikupilo više podataka o Romima i pružila kritička analiza postojećih politika EU-a, sa zaključkom da postoji malo analiza ili prikupljanja podataka s kojima bi se mogao procijeniti učinak odgojno-obrazovnih politika na manjinske etničke skupine, a posebno Rome, što ima za posljedicu trajnu segregaciju u obrazovanju.⁴⁰ Taj je nedostatak prijetnja ostvarivanju ciljeva koji proizlaze iz Lisabonske agende.⁴¹

Rezolucija 89/C 153/02 "O školovanju djece Cigana i đaka putnika"⁴² koju je usvojilo Vijeće ministara obrazovanja 1989. godine, kreirana je s obzirom na okolnosti nomadskog romskog/ciganskog i putničkog stanovništva u tadašnjim zemljama članicama Europske Unije, te bi se trebala razmotriti s obzirom na novu, proširenu Europsku Uniju.

Putem političkog i financijskog utjecaja bez presedana, EU je igrala ključnu ulogu u stalnom napretku prema ravnopravnom pristupu kvalitetnom odgoju i obrazovanju za Rome, čak i kada odgoj i

³⁸ Vidi ENAR Izjave za javnost, 28. lipnja 2007. Dostupno na:

<http://www.enar-eu.org/en/press/2007-06-28.pdf> (pregledano 17. listopada 2007.).

³⁹ Preuzeto iz Lana Hollo i Sheila Quinn, Equality for Roma in Europe: A Roadmap for Action. [Ravnopravnost za Rome u Europi: Plan za akciju], OSI, siječanj 2006, dostupno na http://www.justiceinitiative.org/db/resource2/fs/?file_id=18173 (pregledano 16. studenoga 2007.). Bivšu European Union Monitoring Center on Racism and Xenophobia - EUMC [Europski centar za praćenje rasizma i ksenofobije] pretvoren je u Fundamental Rights Agency - FRA [Agenciju za temeljna prava].

⁴⁰ EK, Situaciji Roma u proširenoj EU.

⁴¹ EK, Situaciji Roma u proširenoj EU, str. 23.

⁴² Dostupno na: [http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:41989X0621\(01\):EN:NOT](http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:41989X0621(01):EN:NOT).

obrazovanje nisu prioritet u zemljama članicama. Ali potpunim uključivanjem u institucije Desetljeća i oblikovanjem svojih aktivnosti promicanja odgoja i obrazovanja Roma u skladu s ciljevima i akcijskim planovima Desetljeća, EU može doprinijeti da nacionalne vlade ispune svoje obveze u tom području.

1.3.3 Ujedinjeni narodi i pripadajuće agencije

Četiri agencije UN-a poduzele su aktivnosti koje su namijenjene rješavanju statusa Roma: UNDP, UNESCO; UNICEF i Svjetska banka.⁴³ Rome izričito spominju UNDP i Svjetska banka, a razvili su projekte koji se izravno tiču odgoja i obrazovanja Roma, dok su UNESCO i UNICEF usvojili širi pristup usmjeren na djecu i spol.⁴⁴ Iako je UN uspostavio okvir za osnovna ljudska prava i razvitak neovisno o Svjetskoj banci, koja je osnivač i daje podršku Desetljeću, agencije UN-a su uglavnom bile aktivne u prikupljanju podataka o situaciji Roma.

Od osobite je važnosti UNDP skup "Izbjegavanje klopke zavisnosti" i njegov izvještaj "Lica siromaštva, lica nade",⁴⁵ sveobuhvatna studija o položaju Roma u regiji zasnovana na usporedivim socioekonomskim podacima iz istraživanja u nekoliko zemalja provedenima među 5.034 ispitanika, predstavnika romskog stanovništva, koja sadrži korisne podatke o odgoju i obrazovanju.⁴⁶

UNDP je prepoznao potrebu za prikupljanjem novih podataka u pripremi za Desetljeće,⁴⁷ pa je osnovao stručnu skupinu s dva glavna cilja: prepoznati postojeće nedostatke u području prikupljanja etnički osjetljivih podataka (metodološke, političke, zakonske) i predložiti moguće načine za unapređivanje postojećeg statusa, uključujući specifične korake na nacionalnoj razini.

1.3.4 Vijeće Europe

Svih devet zemalja sudionica Desetljeća članice su Vijeća Europe i potpisnice njegovih glavnih pravnih instrumenata, uključujući Europsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda (ECHR) i Okvirnu konvenciju o zaštiti nacionalnih manjina (FCNM). Međutim, nisu sve zemlje potpisale ili ratificirale svaki od instrumenata Vijeća Europe.

Nekoliko slučajeva koja se odnose na manjine u odgojno-obrazovnom sustavu našlo se pred Europskim sudom za ljudska prava u više navrata, te je 2005. godine Sud saslušao argumente u slučaju *D. H. i drugi protiv Republike Češke* o 18 romske djece smještene u specijalne škole za djecu s mentalnim

⁴³ Više informacija na UN zajednica organizacija, vidi: <http://www.un.org/aboutun/basicfacts/unorg.htm> (pregledano 18. studenoga 2007.).

⁴⁴ UNICEF provodi aktivnosti na razini zemalja i regija, a koje uključuju obrazovanje u mnogim zemljama, vidi: <http://www.unicef.org/infobycountry/ceecis.html> (pregledano 18. studenoga 2007.).

⁴⁵ Ti se podaci pretražiti na: <http://vulnerability.undp.sk/> (pregledano 18. listopada 2007.).

⁴⁶ UNDP, *Avoiding the Dependency Trap [Izbjegavanje klopke zavisnosti]*, Bratislava: UNDP. Dostupno na: <http://roma.undp.sk/> (pregledano 18. listopada 2007.).

⁴⁷ Milcher, Susanne, *Data Needs for Monitoring: UNDP's Contribution to the Decade Implementation [Potrebni podaci za praćenje UNDP-ov doprinosa implementaciji Desetljeća]*, Bratislava: UNDP Regionalni ured, 26. veljače, 2004.

teškoćama u gradu Ostravi.⁴⁸ U studenom 2007. godine, u povijesnoj presudi Veliko vijeće suda obznanilo je odluku koja potvrđuje kršenje čl. 14. ECHR-a, ustvrđujući da postupci koji su korišteni za procjenjivanje smještanja romske djece u takve škole nisu dovoljno uzeli u obzir njihove specifične okolnosti, te da njihovi roditelji nisu dali svoj pristanak na takav smještaj.⁴⁹ Veliko vijeće smatra da su “poradi njihove burne povijesti i stalnog preseljavanja Romi postali specifičan tip ranjive manjine u nepovoljnom položaju. Njima je zato potrebna posebna zaštita, uključujući područje odgoja i obrazovanja.” To je presudna odluka za tužbe koje se odnose na desegregaciju i na ukupno prepoznavanje opsega i dosega problema segregacije u Europi.

Vijeće Europe je također izvor “mekog prava” i ima dugu tradiciju u određivanju odgojno-obrazovnih ciljeva u području odgoja i obrazovanja Roma.⁵⁰

1.3.5 OESS

Organizacija za europsku sigurnost i suradnju (OESS) razvila je brojne mehanizme koji se odnose na prava manjina kao i specifične situacije Roma. Radi se o političkim i diplomatskim instrumentima, a ne pravnim normama. Godine 1994. Kontaktna skupina za pitanja Roma i Sinta osnovana je unutar OESS-ovog Ureda za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR). Godine 1999. imenovan je ODIHR-ov savjetnik za pitanja Roma i Sinta koji blisko surađuje s Vijećem Europe.

Haške preporuke iz listopada 1996. godine o Obrazovnim pravima nacionalnih manjina OESS-ovog Ureda Visokog povjerenika za manjine (HCNM) odredile su opća načela za odgojno-obrazovnu politiku kada je riječ o nacionalnim manjinama.⁵¹ Taj skup preporuka pruža zemljama članicama smjernice za formuliranje politike prema manjinama.

U srpnju 2002. godine, Parlamentarna skupština OESS-a usvojila je Rezoluciju o obrazovanju Roma koja skicira preporuke za odgojno-obrazovne politike zemalja članica OESS-a.⁵² Nedavno usvojeni OESS-ov Akcijski plan (27. studenoga 2003.), uključuje poglavlje koje se odnosi na obrazovanje, a koje daje preporuke državama članicama i HCNM-u.⁵³ Međutim, bez snažnog mehanizma provedbe Akcijski plan OESS-a uvelike ovisi o dobroj volji zemalja sudionica.

⁴⁸ D.H. i drugi protiv Češke, broj prijave. 57325/00, Presuda od 7. veljače 2006. Dostupno na: http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=792053&portal=hbkm&source=external_bydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649 (pregledano 23. rujna 2007.).

⁴⁹ Vidi izjavu za javnost kojeg je objavio Registar Europskog suda za ljudska prava, 13. studenoga 2007. Dostupno na: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=57325/00&sessionId=3358724&skin=hudoc-pr-fr> (pregledano 16. studenoga 2007.).

⁵⁰ Rezolucija Vijeća ministara obrazovanja –sastanak Vijeća On School Provision for Gypsy and Traveller Children [O školovanju djece Cigana i đaka putnika], Svibanj 22, 1989; 89/C 153/02; Preporuka 563(1969) parlamentarne skupštine; Rezolucije 125(1981), 16(1995) i 249(1993) te Preporuka 11(1995) Kongresa lokalnih i regionalnih vlasti Europe o položaju Roma/ Cigana u Europi.

⁵¹ Haške preporuke o Pravu na obrazovanje nacionalnih manjina. Dostupno na: http://www.osce.org/documents/hcnm/1996/10/2700_en.pdf (pregledano 18. studenoga 2007.).

⁵² Berlinska deklaracija OSCE parlamentarne skupštine i rezolucije usvojene na 11. godišnjem zasjedanju, Berlin, 10. lipnja 2002., str. 30–31. Dostupno na: <http://www.oscepa.org/admin/getbinary.asp?FileID=104> (pregledano 28. listopada 2007.).

⁵³ Dostupno na stranicama OSCE-ODIHR: http://www.osce.org/documents/odihr/2003/11/1562_en.pdf (pregledano 18. listopada 2007.).

1.3.6 Nevladine organizacije

Bilo bi gotovo nemoguće precizno odrediti opseg aktivnosti i projekata koje provode nevladine organizacije u odgoju i obrazovanju Roma u zemljama koje sudjeluju u Desetljeću. Štoviše, te nevladine organizacije, kako nacionalne tako i međunarodne, dobile su financijska sredstva za svoj rad od gotovo jednakog broja različitih agencija i donatora. Neke od tih nevladinih organizacija usmjerene su na provedbu odgojno-obrazovnih projekata, dok su se druge fokusirale na praćenje i osiguravanje poštivanja ljudskih prava u odgojno-obrazovnim procesima.

S osnivanjem Zaklade za obrazovanje Roma 2005. godine, mnogi su donatori dodijelili sredstva u tu svrhu kako bi njima izravno upravljala Zaklada za obrazovanje Roma, i time suzili raznolikost projekata koji se financiraju na nacionalnoj i međunarodnoj razini; novac namijenjen Zakladi usmjeren je samo na one vrste projekata koji zadovoljavaju kriterije Zaklade za izbor projekata. Iako uspostava institucije koja se bavi dodjelom financijskih sredstava i istraživanjem svakako predstavlja korak naprijed u ovoj sferi, organizacije civilnog društva moraju unatoč tome preuzeti ulogu praćenja kako bi se osiguralo da sužavanje raznolikosti i opsega inicijativa nije posljedica ovakve konsolidacije sredstava.

Prije osnivanja Zaklade, malobrojne su međunarodne nevladine organizacije bile aktive u podupiranju promjena u odgojno-obrazovnom procesu za Rome. Institut Otvoreno društvo, prvenstveno putem Inicijative za obrazovanje Roma i Programa participacije Roma u okviru svog Programa za potporu obrazovanju, financirao je širok raspon inicijativa, uključujući neke koje su bile usmjerene na unapređenje kvalitete odgojno-obrazovnog procesa, te neke koje su povećavale razinu pristupa, osobito temeljem desegregacije.⁵⁴

Druge međunarodne nevladine organizacije koje su ostale neovisne spram Zaklade, a podupiru projekte izvan okvira su, primjerice, Dječji fond Pestalozzi, i Spasimo djecu UK (Save the Children UK).

1.4 Kvalitetno obrazovanje – definicija i mjerenje

1.4.1 Uvod

Pitanja raznolikosti i pravičnosti središnje su teme u odgojno-obrazovnim sustavima mnogih zemalja.

Danas su prepoznate ozbiljne posljedice neomogućavanja cjelokupnom stanovništvu da u potpunosti sudjeluju u društvu: to rezultira prijetnjom društvenoj koheziji i vladi može nametnuti visoke društvene troškove.⁵⁵ Prema nekim autorima, ograničen pristup odgojno-obrazovnom procesu treba promatrati kao pokazatelj pogoršanja odnosa između skupina te se kao takvo mora shvaćati kao

⁵⁴ Za više detalja vidi stranice OSI na: <http://www.soros.org/initiatives/roma> (pregledano 18. listopada 2007.).

⁵⁵ B. Wolfe, i S. Zunekas, *Non-Market Outcomes of Schooling* [Netržišni ishodi obrazovanja], Madison Wisconsin: Institut za istraživanje siromaštva, svibanj, 1997; Bush, K.D. i D. Saltarelli, (ur.), *The Two Faces of Education in Ethnic Conflict* [Dva lica obrazovanja u etničkom sukobi], Firenca: UNICEF, Innocenti Insights, 2000.

znak upozorenja međunarodnoj zajednici da započne ono što Svjetska banka naziva “informativno promatranje” kako bi mogla predvidjeti i odgovoriti na daljnje pogoršavanje situacije.⁵⁶

Istovremeno, sve se više uvida da pristup kvalitetnom odgoju i obrazovanju predstavlja jedan od najvažnijih načina kojima se može promicati integracija manjina u većinsko društvo. Unapređenje kvalitete škola kao i samog školovanja društvu pružaju izuzetne nagrade, u odnosu na ulaganja koja su usmjerena samo na kvantitetu školovanja.⁵⁷ UNESCO-ov izvještaj *Obrazovanje za sve 2005.* (dalje, *Obrazovanje za sve 2005.*) naglašava tu poruku navodeći da će “postizanje općeg sudjelovanja u odgoju i obrazovanju u osnovi ovisiti o kvaliteti dostupnog odgoja i obrazovanja.”⁵⁸

Vlade se mogu naći u iskušenju da izdvoje unapređenje odgoja i obrazovanja za Rome kao posebno pitanje, da ga „segregiraju“ zajedno s politikom o ukupnim nastojanjima u unapređivanju odgojno-obrazovnog sustava. Međutim, pružanje visokokvalitetnog odgoja i obrazovanja svima bi trebalo predstavljati glavnu brigu kreatora javne politike u zemljama koje su uključene u ovaj projekt praćenja; a unapređivanje odgoja i obrazovanja za manjine u nepovoljnijem položaju – kao što su Romi – trebalo bi biti integrirano u sveobuhvatne strategije. Istovremeno treba imati na umu da se usmjerenost na pružanje visokokvalitetnog odgoja i obrazovanja svima ne smije koristiti kao izgovor za provedbu programa za sve, očekujući istovrstan učinak na izrazito nepovoljniji položaj romske djece, koji zahtijeva programe i aktivnosti usmjerene izravno na tu specifičnu situaciju. Štoviše, kada je riječ o manjinama koje su kroz povijest iskusile diskriminaciju, odgojno-obrazovni programi moraju se baviti i pitanjem diskriminacije kako bi učinak bio pozitivan.

Općenito visoka kvaliteta odgoja i obrazovanja može pomoći u nadoknađivanju društvenih nejednakosti, u poboljšavanju učenja, pomaganju da se ostvare potencijali djece te da ih se u konačnici pripremi za aktivno integriranje u društvo. Odgoj i obrazovanje niske kvalitete, s druge strane, utječe na visoku stopu odustajanja od školovanja kod učenika Roma, što je dijelom uzrokovano nedjelotvornošću školskog sustava da toj djeci osigura usvajanje osnovnih kompetencija. Prema istraživanjima, učenici dulje ostaju u visoko-kvalitetnim školama, a odustaju od iz nisko-kvalitetnih škola.⁵⁹ Podzastupljenost Roma u višim razinama odgojno-obrazovnog sustava (više srednje i visoko obrazovanje) također je dijelom posljedica niske kvalitete odgoja i obrazovanja koju djeca dobivaju u predškolskom obrazovanju i osnovnim školama. Tema odgojno-obrazovnih postignuća učenika Roma izrazito se rijetko istražuje, a istraživanja koja o tome postoje pokazuju visoku razinu nepismenosti u višim razredima, što je također rezultat niske kvalitete odgoja i obrazovanja.

⁵⁶ K. D. Bush, i D. Saltarelli, (ur.) *The Two Faces of Education in Ethnic Conflict* [Dva lica obrazovanja u etničkom sukobu], Firenca: UNICEF, Innocenti Insights, 2000., str. 9 (dalje Bush i Saltarelli, Dva lica obrazovanja u etničkom sukobu).

⁵⁷ E. Hanushek, *Economic Outcomes and School Quality* [Ekonomski ishodi i kvaliteta škole], Pariz: I.I.E.P, UNESCO, 2005 (dalje, Hanushek, “Ekonomski ishodi”).

⁵⁸ UNESCO, *Education for All Global Monitoring Report* [Globalni izvještaj praćenja obrazovanja za sve] 2005, Pariz: UNESCO, 2006, str. 28. Taj je argument također poduprjet u tom izvještaju u kojem se navodi: “Broj godina školovanja je praktično korisno, ali konceptualno sumnjivo za procese koji se tamo odvijaju i ishodišta kojima rezultiraju. U tom smislu moglo bi se kazati kako je tužno da su kvantitativni aspekti obrazovanja postali glavni fokus pozornosti posljednjih godina od strane kreatora javnih politika (kao i mnogih znanstvenika u području društvenih znanosti usmjerenih na kvantitetu), str. 29.

⁵⁹ E. Hanushek, *Economic Outcomes and School Quality* [Ekonomski ishodi i kvaliteta škole], Pariz: I.I.E.P, UNESCO, 2005. str. 35.

Prije nedavnog početka Desetljeća, glavna briga kreatora javne politike odnosila se na pristup Roma odgojno-obrazovnom sustavu gdje se pazilo na pokazatelje participacije, upisne stope, pohađanje i završavanje škole. Čak su se i znanstvena istraživanja u području odgoja i obrazovanja Roma često usmjeravala na kvantitativne aspekte sudjelovanja Roma u obrazovanju. Nasuprot tome, upravo je kvaliteta obrazovanja koje Romi stječu kada pohađaju školu ono što je ključno za školski uspjeh i obrazovno postignuće, kao i za povećanje šansi da se Romi uspješno uključe u tržište rada i samo društvo. Istovremeno, desegregacija je bila u fokusu međunarodnog i nacionalnog zagovaranja unapređenja odgoja i obrazovanja Roma. No, proces desegregacije ne prestaje u trenutku kada se djeca Romi upišu u školu. Djelotvorna politika i aktivnosti desegregacije moraju se koristiti usporedno s djelotvornom praksom podučavanja, kako bi se povećala razina odgojno-obrazovnih postignuća i smanjila stope odustajanja od škola. Kao što je jedan neovisni izvještaj koji se odnosio na odgojno-obrazovne politike u Crnoj Gori naveo: “Ako [...] se desegregacija ne poveže s novim metodama i oblicima rada (suradničko učenje, radionice, uvođenje vrednovanja ... individualizirani rad), kao takva neće dati zadovoljavajuće rezultate.”⁶⁰

Stoga se kvalitativnim podacima mora dati jednaka važnost u istraživanjima i kod kreiranja politike, kako bi se otkrio stvarni učinak odgojno-obrazovnih programa namijenjenih Romima. Istovremeno, postoje jasni pokazatelji koji se tiču odnosa između kvalitete odgoja i obrazovanja i participacije u odgojno-obrazovnom sustavu, koji pokazuju da se kvantitativni i kvalitativni pristup odgoju i obrazovanju ne mora nužno međusobno isključivati. Niska razina upisa djece Roma u školski sustav, primjerice, dijelom ovisi o negativnim očekivanjima koje imaju roditelji djece Roma s obzirom na sposobnost i želju odgojno-obrazovnih sustava da pruže njihovoj djeci kvalitetan odgoj i obrazovanje.

1.4.2 Dimenzije i komponente kvalitetnog odgoja i obrazovanja

Bez obzira na sve veće slaganje s obzirom na nužnost pružanja pristupa kvalitetnom odgoju i obrazovanju, daleko je manje slaganja kada se radi o definiranju kvalitetnog odgoja i obrazovanja. Konvencijom o pravima djeteta izražavaju se snažne, detaljne obveze kada je riječ o ciljevima odgojno-obrazovnog procesa. Te obveze, s druge strane, utječu na sadržaj i kvalitetu obrazovanja te prepoznaju odgojno-obrazovni razvoj osobe kao njegov središnji cilj.⁶¹

UNESCO-ov koncept kvalitetnog odgoja i obrazovanja naglašava četiri stupnja na kojima bi se trebao temeljiti kvalitetan odgoj i obrazovanje: učenje za znanje, učenje za rad, naučiti živjeti zajedno i naučiti biti.⁶² UNESCO također uviđa najmanje dvije komponente ključne za definiranje kvalitetnog odgoja i obrazovanja: postignuća u kognitivnom razvoju i poticanje učenikova kreativnog i emocionalnog razvoja zalaganjem za mir, građanski život i sigurnost, promicanje jednakosti i prenošenje globalnih i lokalnih kulturalnih vrijednosti na buduće generacije.

U Dakarskom okviru za akciju unutar inicijative Obrazovanje za sve deklarirano je da je pristup kvalitetnom odgoju i obrazovanju pravo svakog djeteta. Time se potvrđuje da je kvaliteta “u srcu odgoja

⁶⁰ M. Oljača; M. Vujačić; B. Vulikić, “Inicijativa obrazovanja Roma Crna Gora: Integracija romske djece i mladih u sustav obrazovanja, evaluacijski izvještaj”, 2005.

⁶¹ EFA Globalni izvještaj praćenja 2005, str. 30.

⁶² Delors i dr., 1996, *The Treasure Within* [Blago unutar], Izvještaj za UNESCO od Međunarodne komisije za obrazovanje u 21. stoljeću, kojim je predsjedavao francuski državnik, Jacques Delors.

i obrazovanja”, da se radi o temeljnoj odrednici upisa, pohađanja škole i školskih postignuća. Široka definicija kvalitete određuje poželjne karakteristike učenika (zdрави i motivirani).⁶³

Ove su definicije korisne kako bi se moglo razumjeti na koji način važni sudionici u području odgoja i obrazovanja shvaćaju kvalitetu. Međutim, ovi primjeri se uglavnom odnose na to kako bi se dijete trebalo razvijati s obzirom na odgojno-obrazovni proces, umjesto da definiraju što bi kvalitetni odgoj i obrazovanje trebao biti odnosno od čega bi se trebalo sastojati. Iako postoje različiti pristupi u definiranju kvalitetnog odgoja i obrazovanja, sve definicije sadrže – barem – tri elementa kao temeljni okvir razumijevanja: odgojno-obrazovni input, odgojno-obrazovni proces i odgojno-obrazovni output.

Ovaj izvještaj daje nacrt operativne definicije kvalitetnog odgoja i obrazovanja za Institut Otvoreno društvo istražujući pokazatelje unutar tih okvirnih područja. Ti pokazatelji pružaju okvir za pristup EUMAP-a praćenju; štoviše, s oblikovanjem definicije može se započeti istražujući koji elementi unutar te tri dimenzije konstituiraju kvalitetan odgoj i obrazovanje.

Međutim, pitanje o segregaciji u odgoju i obrazovanju premašuje ova tri stupa i ne može se odrediti samo temeljem ovih pokazatelja kvalitete odgoja i obrazovanja. Naime, kako pokazuju istraživanja, velika je vjerojatnost da okruženje u kojem postoji segregacija u odgoju i obrazovanju ima i nižu kvalitetu odgoja i obrazovanja u jednoj, dvije, ili sve tri dimenzije kvalitete koje se ovdje istražuju. U većini slučajeva, školska infrastruktura, razina kvalifikacija učitelja i nastavnika te odgojno-obrazovna postignuća niža su u segregiranim školama s većinom učenika Roma. U slučaju segregiranih romskih razreda u običnim školama, iako školska infrastruktura i kvalificiranost učitelja i nastavnika jest ili može biti dovoljno ili visoko kvalitetna, osobni razvoj djece Roma i njihova odgojno-obrazovna postignuća najčešće ograničava smanjeni obim školskog programa (zajedno s često vrlo niskim očekivanjima). U slučaju segregacije djece Roma u specijalnim školama i razredima, iako su kvalifikacije učitelja i nastavnika kao i razina financijskih sredstava tamo viša, negativna očekivanja učitelja i nastavnika, reducirani opseg školskog programa i stigmatiziranost djece Roma, čimbenici su koji im onemogućuju kvalitetan odgoj i obrazovanje, kao i dobre rezultate u školi. Važno je pratiti kvantitativne pokazatelje broja i postotka učenika koji se trenutno nalaze u jednoj ili drugoj vrsti segregiranog odgojno-obrazovnog sustava, bilo u zemljopisno izoliranim i getoiziranim školama, specijalnim školama, ili u segregiranim razrednim odjelima, kako bi se razumjelo kako se s obzirom na takvu praksu s vremenom mijenjaju odgojno-obrazovni sustavi.

1.4.3 Pokazatelji kvalitetnog odgoja i obrazovanja

Sustavni odgojno-obrazovni input

Input u odgojno-obrazovni sustav uključuje same učenike, razinu kvalifikacija učitelja, nastavnika i školskog upravnog osoblja, stavove učitelja i nastavnika, školsku i širu odgojno-obrazovnu zajednicu, nastavni program i odgojno-obrazovni sadržaj, školsku infrastrukturu, nastavne materijale i objekte te razinu financiranja i mehanizme školske inspekcije.

---

⁶³ EFA Globalni izvještaj praćenja 2005, str. 3.

Učenici

UNICEF opisuje kvalitetne učenike kao „zdrave, dobro uhranjene i spremne na sudjelovanje i učenje, potaknuti na učenje od svojih obitelji i zajednica.”⁶⁴ Djeca Romi, međutim, možda nisu u tako idealnom položaju s obzirom da često žive u siromaštvu.

Kvalificiranost i stavovi učitelja i nastavnika

Kvalificiranost i stavovi učitelja i nastavnika među najvažnijim su odrednicama kvalitetnog poučavanja. Kao što UNICEF navodi, „Najkvalitetniji učitelji i nastavnici, oni najposposbniji da pomognu svojim učenicima u učenju, u potpunosti vladaju i predmetnim i pedagoškim znanjem i vještinama,”⁶⁵ a kvalitetan učitelj ili nastavnik može imati ogroman utjecaj na rad učenika.⁶⁶ Kvaliteta učitelja ili nastavnika izrazito ovisi o kvaliteti obrazovanja i usavršavanja kao i o nastavnom programu koji se koristi za pripremu učitelja i nastavnika na toj razini, iako formalne kvalifikacije koje su stekli nisu u potpunosti dovoljne da bi definirali dobrog učitelja ili nastavnika; tomu je napose tako u zemljama čiji su odgojno-obrazovni sustavi u tranziciji, gdje se tradicionalni modeli poučavanja još uvijek striktno primjenjuju. U idealnom slučaju, učitelji i nastavnici bi trebali steći četverogodišnju diplomu na priznatoj visokoškolskoj instituciji, bilo da se radi o pedagoškoj akademiji ili o pedagoškim sveučilišnim odjelima. Sama ta institucija trebala bi se s teorije usmjeriti na praksu, te poučiti svoje studente modernijim pedagoškim idejama za koje je potvrđeno da koriste učenicima koje pripadaju nekoj manjini (vidi dalje nastavnu praksu).

Očekivanja i stavovi učitelja i nastavnika pokazali su se značajnima za rad učenika i njihovu obrazovnu putanju. Stotine eksperimentalnih istraživanja u području sociologije obrazovanja pokazala su da se negativna očekivanja učitelja i nastavnika manifestiraju slabim odgojno-obrazovnim uspjehom. S druge strane, učenici koji se susreću s pozitivnim očekivanjima poboljšavaju svoja odgojno-obrazovna postignuća.⁶⁷ Istraživanje provedeno za Institut Otvoreno društvo koje podupire ovu tezu pokazuje povezanost između stavova učitelja i nastavnika spram Roma i postignuća učenika, temeljenu na činjenici da su učitelji s pozitivnim stavovima prema Romima naglašavali teoretska znanja u svom poučavanju.⁶⁸ Štoviše, dokazano je da stavovi učitelja i nastavnika ne utječu samo na

⁶⁴ UNICEF, *Defining Quality in Education* [Definiranje kvalitete odgoja i obrazovanja] prezentirao UNICEF na sastanku Međunarodne radne grupe za obrazovanje, Firenca, Italija, lipanj 2000, str. 4. Dostupno na: <http://www.unicef.org/girlseducation/files/QualityEducation.PDF> (pregledano 16. studenoga 2007.). Dalje: UNICEF, „Definiranje kvalitete odgoja i obrazovanja“.

⁶⁵ UNICEF, „Definiranje kvalitete odgoja i obrazovanja“, str. 13.

⁶⁶ Vidi: Hanushek, „Ekonomski ishodi i kvaliteta škole“.

⁶⁷ Prvo eksperimentalno istraživanje o pristranim očekivanjima učitelja i nastavnika proveli su Rosenthal i Jacobson 1968. godine. Njihova studija pokazuje da postoji utjecaj pristranih očekivanja učitelja i nastavnika na školska postignuća učenika. To je nazvano Pigmalion efekt. Vidi: R. Rosenthal i R. Jacobson, *Pygmalion in the classroom: Teacher Expectation and Pupils' Intellectual Development* [Pigmalion u razredu: Očekivanja nastavnika i intelektualni razvoj učenika], New York: Holt, Rinehart i Winston, 1968.

⁶⁸ Proactive Information Services. *Step by Step Roma Special Schools Initiative: Evaluation Report Year 3* [Korak po korak Inicijativa za posebnu školu za Rome: Evaluacijski izvještaj 3. godina], 2003, str. 15. Dostupno na: http://www.osi.hu/esp/rei/Documents/Final_Evaluation_Report_Adobe_February_2003.pdf (pregledano 18. studenoga 2007.).

obrazovne ishode učenika, nego i na pitanja kojima se treba baviti pri promicanju desegregacije.⁶⁹ Dodatna opasnost, uz loše stavove i niska očekivanja, što je često implicitno, ali nije uvijek lako prepoznatljivo, postupak je obilježavanja učenika na osnovi površnih utisaka, koji se često temelje na prvoj impresiji. Proces obilježavanja koji se odvija u školama ne utječe samo na školski uspjeh nego ima i negativni učinak na psihološki razvoj djeteta, predstavljajući ozbiljnu prijetnju zdravoj budućnosti odrasle osobe.⁷⁰ Praksa i istraživanje Instituta Otvoreno društvo potvrdili su se kvalitetan odgoj i obrazovanje sastoji od visokih akademskih očekivanja za svu djecu.⁷¹

Konačno, razina izmjene nastavnog osoblja dodatna je mjera kvalitete odgoja i obrazovanja, osobito kad je riječ o nižim razredima osnovne škole gdje školski uspjeh učenika ovisi o kontinuitetu rada s istim učiteljem, s obzirom da na toj razini postoji izravna povezanost između emocionalne dosljednosti i uspjeha.

Kurikulum

Dobar kurikulum (sadržaj odgoja i obrazovanja) preduvjet je za kvalitetan odgoj i obrazovanje. Kurikulum ne bi smio biti samo sredstvo za prenošenje znanja nego i način za razvijanje vještina i usvajanje društvenih vrijednosti. U najboljem slučaju, dobar kurikulum može biti metoda za postizanje društvene kohezije i mira, a u najgorem huškač koji može dovesti do rata.⁷² Kvalitetan odgoj i obrazovanje treba biti relevantan i održavati ravnotežu između individualnih potreba učenika za samostvarenjem te istovremeno omogućiti usvajanje prosječnog skupa znanja i sposobnosti za određeno društvo u nekom vremenskom razdoblju.

Na razini osnovnog obrazovanja, kurikulum treba omogućiti osnovu pismenosti i poznavanje matematike u skladu s dobi. Odgađanje usvajanja pismenosti, primjerice, može znatno onemogućiti daljnji obrazovni razvoj učenika, s obzirom da su vještine čitanja i pisanja ključne za cjelokupni odgojno-obrazovni proces. U srednjem školstvu, uloga kurikuluma se prvenstveno odnosi na pripreme učenika za visoko obrazovanje, ali i stjecanje tržišno-orijentiranih vještina. Najčešće vještine potrebne za zapošljavanje na postojećem tržištu rada (sposobnosti koje imaju tendenciju postati društvenom normom) su informatička pismenost i znanje engleskog kao međunarodnog jezika.

Kako bi bio koristan u današnjim raznolikim društvima, kurikulum bi trebao podupirati odgojno-obrazovni proces u kojem učenici mogu prihvatiti – pa čak i usvojiti ili prigrliti – razlike između skupina i unutar njih. Stoga bi se važnost kurikuluma trebala definirati i kao usklađenost s lokalnim znanjem/znanjem zajednice, a istovremeno i sa globalnim znanjem; roditelji i učenici mogu smatrati da je nastavni program važan ako prepoznaju sebe i svoju kulturu u odgojno-obrazovnom sadržaju škola. Relevantnost kurikuluma je od osobite važnosti za djecu iz manjinskih skupina, a posebno

⁶⁹ Vidi: Proaktivne informacijske usluge, REI Završni izvještaj, Budimpešta: Program podrške obrazovanju, 2006. dostupno na: <http://www.osi.hu/esp/rei> (pregledano 28. listopada 2007.) Dalje: REI Završni izvještaj.

⁷⁰ Vidi na primjer A. V. Cicourel i J. I. Kitsuse, *The social organization of the high school and deviant adolescent careers* [Socijalna organizacija srednjih škola i devijantna stremljenja adolescenata], *School and Society: A sociological Reader*, London i Henley: Routledge & Kegan Paul u suradnji sa Open University Press, 1971, str. 114–121.

⁷¹ Vidi: REI Završni izvještaj, str. 6.

⁷² Vidi: Bush i Saltarelli, *Dva lica obrazovanja u etničkom konfliktu*.

romsku djecu s obzirom da povijesno gledano, nikada nisu uključivani niti spomenuti u kurikulumima.⁷³ Decentralizacija školskih kurikuluma je način na koji kurikulumi mogu dobiti na relevantnosti i fleksibilnosti spram lokalne zajednice. Drugi način je da različitost i odražavanje multikulturalizma postanu specifični kriteriji za pisanje udžbenika.

Dva glavna aspekta kurikuluma su od posebne važnosti za Rome, od kojih je prvi dostupnost dvojezičnog kurikuluma. Pristup dvojezičnom kurikulumu posebno je važan u prvim godinama školovanja, predškolskom odgoju i prvim razredima osnovne škole, jer se u toj dobi osnovne vještine i sposobnosti razvijaju lakše na materinjem jeziku. Štoviše, istraživanja pokazuju da su jezične kompetencije na materinjem jeziku imaju iznimno važne za opći jezični razvoj djece, te da je dobro znanje materinjeg jezika solidna osnova za postizanje kompetencija u drugom jeziku.⁷⁴ Tamo gdje su škole i odgojno-obrazovni sustavi etnocentrični i ne razvijaju dvojezični nastavni program za predškolski odgoj i osnovnoškolsko obrazovanje, učinkovitost pedagogije se dovodi u pitanje i postaje kontraproduktivno. Politika dvojezičnosti može biti vrlo skupa za siromašnije odgojno-obrazovne sustave, a u slučaju romskog jezika, gdje često postoje različiti dijalekti i nema suglasnosti oko službenog jezika, službena politika dvojezičnosti te stvaranje odnosnog nastavnog materijala mogu predstavljati financijski izazov za ministarstva obrazovanja. Istovremeno, postoje provjerene metode i tehnike za rad u dvojezičnom okruženju te za poboljšavanje učenja putem poticanja i njegovanja materinjeg jezika, koje se mogu i trebaju koristiti u razredima čak i ako ne postoji službena politika dvojezičnosti. Drugi važan aspekt relevantnosti kurikuluma za djecu pripadnike romske manjine odnosi se na mogućnosti učenja romskog jezika i kulture u školama, te postojanje romske povijesti i kulture u nacionalnom kurikulumu. Uključivanje romskog identiteta i raspravljanje o njemu unutar nacionalnog kurikuluma povećava prihvaćanje različitosti i priznavanje jednakosti manjina s većinom. Različitost u kurikulumu potiče multikulturalizam. U današnjem sve širem i globaliziranom svijetu, izlaganje takvom sadržaju ima dodatnu vrijednost za budućnost djece.

Infrastruktura, objekti i nastavni materijali

Školska infrastruktura igra važnu ulogu u kvaliteti odgoja i obrazovanja. Teško je zamisliti da je odgojno-obrazovni sustav sposoban za dobru proizvodnju u odsutnosti prikladne infrastrukture. Osnovni elementi prikladne školske infrastrukture između ostalog uključuju, ukupnu fizičku kvalitetu školskih zgrada, prostor po učeniku (u nekim slučajevima je to regulirano nacionalnim standardima), tekuću vodu, unutrašnje zahode te funkcionalne sustave grijanja.

Na sljedećoj razini važna je kvaliteta kabineta za različite predmete i opremljenost tih kabineta, uključujući mogućnost učenika da koriste takvu infrastrukturu. Primjerice, ako škola ima dobro

⁷³ Prema međunarodnom zakonu o ljudskim pravima, sadržaj nastavnog programa treba odražavati i kulture manjina. Vidi UNESCO International Bureau of Education [UNESCO-ov međunarodni ured za obrazovanje], Capacity Building for Curriculum Development [Izgradnja sposobnosti za razvoj nastavnog programa]. Dostupno na: <http://www.ibe.unesco.org> (pregledano 16. studenoga 2007.).

⁷⁴ Postojeće istraživanje je dokumentiralo prednosti dodatnih dvojezičnih programa (Berman, Minicucci, McLaughlin, Nelson, i Woodworth, 1995; Lucas i Katz, 1994; Pease-Alvarez, Garcia i Espinosa, 1991; Thomas i Collier 1997; Thomas i Collier, 2002). **Thomas i Collier (1997, 2002) su u svojoj studiji o djelotvornosti škole za učenike pripadnike jezične manjine utvrdili da podrška prvog jezika u znatnoj mjeri objašnjava razlike u odgojno-obrazovnim postignućima učenika te predstavlja najznačajniji utjecaj na dugoročna školska postignuća tih učenika.**

opremljenu informatički radionicu, ali je učenici ne smiju koristiti, oni od nje nemaju koristi. Školska knjižnica opskrbljena potrebnim udžbenicima i preporučenom literaturom također je uvjet za obrazovni uspjeh, posebno u školama koje se nalaze u siromašnim područjima gdje je veća vjerojatnost da se takva literatura ne može naći u domovima učenika.

Konačno, postojanje i dostupnost nastavnih materijala – od osnovnog papira, bilježnica, olovaka i bojica do udžbenika – važan je aspekt kvalitete odgoja i obrazovanja.

Financiranje

Razina financiranja najčešće će se odražavati u stanju školske infrastrukture. Kada se ocjenjuje kvaliteta odgoja i obrazovanja, važno je promatrati raspodjelu financijskih sredstava između nacionalne i lokalne razine te pokušati pronaći potencijalno nepravilnu situaciju nekih škola unutar sustava. Ako su sustavi organizirani tako da većina financija u školski proračun dolazi sa lokalne razine, to može dovesti u nepovoljniji položaj škole u siromašnijim zajednicama. A kako kvalitetan odgoj i obrazovanje treba zadovoljiti potrebe djece pripadnika manjina, praćenje kvalitete odgoja i obrazovanja, uz ocjenjivanje formule financiranja škola na lokalnoj razini, također treba sagledati i usporediti troškove po učeniku za romsku manjinu u usporedbi s troškovima po učeniku za obrazovanje manjina općenito, kao i s troškovima po učeniku za manjinu koja je (po broju) najbliža romskoj.

Inspekcije

Unutar nacionalnih odgojno-obrazovnih sustava školski inspektori i sustavi školske inspekcije mogu se smatrati oblikom samopraćenja i samovrednovanja. U mnogim zemljama školske inspekcije su namijenjene mjerenju usklađenosti škola sa standardima postavljenima zakonima i drugom regulativom. Nemaju svi inspektorati nadležnost za prijavljivanje slučajeva segregacije, a vrste mjera za sankcioniranje škola koje ne poštuju standarde kvalitete odgoja i obrazovanja ili politike desegregacije se razlikuju. Štoviše, nije jasna uloga školskih inspektora s obzirom na podupiranje škola da koriste nove pedagoške metode, što je važan element u ozbiljenju promjena u odgojno-obrazovnoj praksi koji doprinosi različitosti. Stoga učinak koji školske inspekcije imaju na kvalitetu odgoja i obrazovanja dosta varira.

Odgojno-obrazovni procesi

Kvaliteta odgoja i obrazovanja s obzirom na odgojno-obrazovne procese odnosi se na organizaciju razrednih odjela, nastavne prakse i metoda, usavršavanja i osposobljavanja učitelja i nastavnika, upravljanja školama kao i školske kulture i atmosfere.

Ustrojavanje razrednih odjela i metodološka praksa

Grupiranje učenika s obzirom na percipirane sposobnosti u različite razrede, odjeljenja ili čak zgrade, široko je rasprostranjena praksa u regiji, koja može imati negativne posljedice.⁷⁵ Djeca Romi mogli bi biti osobito pogođeni ovim načinom ustrojavanja razrednih odjela, kao i učenici iz siromašnih kućanstava i

---

⁷⁵ Vidi na primjer J. Ireson i S. Hallan, *Ability Grouping in Education* [Grupiranja prema sposobnostima u obrazovanju], London, Thousands Oaks, CA: Sage, 2001.

oni čija se manjinska etnička skupina češće smješta u marginalne škole i zasebne razrede, uče na osnovu posebnog kurikuluma i u atmosferi koja je često prestroga i usmjerena na disciplinu. Institut Otvoreno društvo podupire i zagovara praksu integrirane i diferencirane nastave, u kojoj svi učenici sudjeluju u razredu, a učitelj ili nastavnik učinkovito i djelotvorno dopire do svih učenika u heterogenom okruženju, izbjegavajući time problem smještanja učenika u zasebne, specijalne ili druge razrede. Kod smještanja djece u razrede u općim školama na početku školske godine, trebalo bi se uzeti u obzir djetetovo socioekonomsko podrijetlo, materinji jezik, znanja i vještine, te omogućiti da se kombinacijom različite djece određuju razredni odjeli i osigurava uravnotežena i raznolika skupina djece.

Zastarjeli i ograničeni pogled na poučavanje kao prezentaciju znanja ne uklapa se više u postojeće spoznaje o tome kako i što učenici uče.⁷⁶ Stoga su učiteljima i nastavnicima potrebne metode i vještine koje u obzir uzimaju novo razumijevanje učenja djece. U visokokvalitetnom obrazovanju, organizacija razreda i pedagogija trebaju biti usmjereni na dijete, a ne učitelja ili nastavnika, te u onom stupnju u kojem je to moguće, pospješiti diferencirano poučavanje⁷⁷ kako bi se koristile bolje strane svakog pojedinog djeteta, umjesto da je fokus na njegovim nedostacima. Učitelji i nastavnici bi također trebali biti upućeni u kulturu manjina i multikulturalno obrazovanje, metodologiju učenja drugog jezika, uključivanje roditelja, unapređenje škola te u obrazovanje za socijalnu pravdu, što je ključno za njihovu pripremu za rad s romskom djecom u raznolikim razredima.⁷⁸

Obrazovanje, usavršavanje i osposobljavanje učitelja i nastavnika

Obrazovanje, usavršavanje i osposobljavanje učitelja i nastavnika važne su sastavnice znanja učitelja i nastavnika, koje pomažu da se osigura visokokvalitetna izvedba nastave u učionici, od odgajatelja do sveučilišnih profesora. Obrazovanje se odnosi na studente u visokoškolskim ustanovama prije nego se zaposle kao učitelji ili nastavnici.

Usavršavanje i osposobljavanje učitelja i nastavnika je metoda za unapređenje kvalitete poučavanja povećanjem formalne kvalifikacije, kako bi se osiguralo poštovanje formalnih standarda koje određuje odgojno-obrazovni sustav, kao i pružanjem specifičnih vještina potrebnih za rad na specifičnom predmetu ili temi, primjerice, rad s djecom pripadnicima manjina.

Određena područja, kao što su fizika i računalna tehnologija, ali i nove didaktičke metode zahtijevaju kontinuirano učenje i usavršavanje. Još jedan važan aspekt usavršavanja i osposobljavanja je razmjena iskustava među učiteljima i nastavnicima. Kako bi učitelji i nastavnici nastavili osvježavati svoju nastavnu praksu te doprinijeli svom profesionalnom razvoju, ključno je da imaju pristup visokokvalitetnom

⁷⁶ UNICEF, "Definiranje kvalitete odgoja i obrazovanja", str. 15.

⁷⁷ Diferencijacija poučavanja ima za cilj prepoznati učenikova različita predznanja, spremnost, jezik, preferencije u učenju, interese da se reagira na odgovarajući način. Diferencirano poučavanje je proces pristupa učenju i poučavanju učenika sa različitih sposobnosti u istom razredu. Namjera diferenciranog poučavanja je da se maksimizira rast i individualni uspjeh svakog učenika zadovoljavanje potreba svakog učenika i pomoć u procesu učenju. Vidi: T. Hall, "Diferencirano poučavanje.", Dostupno na: http://www.cast.org/publications/ncac/ncac_diffinstruc.htm (pregledano 18. studenoga 2007.).

⁷⁸ Vidi REI Završni izvještaj; ESP, Combating Educational Deprivation of Roma Children: A Policy Discussion Paper [Borba protiv deprivacije romske djece: rasprava o politici], Budimpešta: Program podrške za obrazovanje, 2003. Dostupno na: http://www.soros.org/initiatives/esp/articles_publications/publications/depriv_20030407 (pregledano 16. studenoga 2007.).

usavršavanju i osposobljavanju, kao što je to važno i za djelotvornost cjelokupnog odgojno-obrazovnog sustava. Također je važno omogućiti obuku u obrazovanju, usavršavanju i osposobljavanju, u praksama koje se smatraju visokokvalitetnim, modernim i utemeljenima na istraživanju, a koje su provjereno djelotvorne u radu s manjinskim skupinama. Uključivanje pojmova različitosti, multikulturalizma i pristupa tim pojmovima u nastavi, u oba oblika obrazovanja učitelja i nastavnika, od najveće je važnosti u pripremanju odgojno-obrazovnih sustava za djelotvornu integraciju učenika Roma.

Školski menadžment

Pitanje školskog menadžmenta u kontekstu kvalitetnog odgoja i obrazovanja od ključnog je značaja kako odgojno-obrazovni sustavi u regiji prelaze iz visoko centraliziranih sustava na decentralizirane oblike školskog sustava. Škole koje su povijesno bile pod nadzorom središnjih vlasti i imale su pasivnu ulogu u provedbi odgojno-obrazovnog programa sada imaju novu razinu slobode. Uz pomanjkanje iskustva i prakse, često bez potpore ili vodstva, škole mogu posustati u tim novim okolnostima. Ako se nova situacija shvati kao prilika, školski menadžment bi mogao postati inkluzivniji, samosvjesniji, te provoditi školske planove i unapređenja kako bi se stalno poboljšavala njihova kvaliteta.

Stoga ovaj izvještaj prati razinu uključenosti zajednice i roditelja u život škole provjeravajući sastav upravnih tijela škole i vrstu odluka za koju su te upravne strukture nadležne, kao i provjerom stupnja uključenosti roditelja i zajednica u školi. Kvalitetan odgoj i obrazovanje zasnovan je na uključenosti roditelja u svakodnevni rad škole, a prečesto se uključivanje roditelja u školske odbore svodi samo na predstavljenost roditelja na razini škole, umjesto na uključenost roditelja u život škole te u proces učenja i poučavanja.

Školska kultura i okruženje

Školsku kulturu i okruženje čine svakodnevne interakcije glavnih zainteresiranih strana u školi, samih učenika, učenika i nastavnog osoblja, kao i školskih nastavnih tijela, roditelja i zajednica. Sve te interakcije doprinose razvoju organizacijskih normi koje su formalizirane u unutarnjim pravilima škole, ili koje akteri jednostavno dijele putem konsenzusa. Očito je da odgojno-obrazovni procesi ne mogu odgovoriti na potrebu za kvalitetnim odgojem i obrazovanjem u odsustvu dobrih odnosa između odgojno-obrazovnih aktera. Ključni aspekt definiranja dobrih odnosa između aktera predstavlja postojanje zajedničkog povjerenja utemeljenog na poštivanju i dijeljenju zajedničkih vrijednosti. Kod nastavnog osoblja to podrazumijeva razumijevanje romske kulture i vrijednosti, te otvorenosti u promicanju vrijednosti sadržanih u romskoj kulturi kroz odgojno-obrazovni proces. Dobro razumijevanje između učenika Roma i ne-Roma posredovan je i ovisan o predodžbama učitelja i nastavnika (kao i roditelja) o romskoj kulturi, te o kurikulumu koji može poticati pozitivnu percepciju Roma, ignorirati je ili, što je najopasnije, prikazivati romski identitet na negativan način. Sudjelovanje u pozitivnoj školskoj atmosferi zahtijeva od romskih zajednica i roditelja razumijevanje pogodnosti od obrazovanja, kao i razumijevanje središnje uloge koju nastavnici imaju u pomaganju učenicima da te pogodnosti iskoriste.

Odgojno-obrazovni output – odgojno-obrazovna postignuća učenika

Kvaliteta odgoja i obrazovanja trebala bi se odražavati na uspjeh učenika za vrijeme njihovog školovanja, a može se mjeriti revizijom ishoda s obzirom na vanjske standarde, mjerenjem stupnja u kojem

učenici uspješno prelaze iz razreda u razred u odgojno-obrazovnom sustavu, ili od njega odustaju te promatranjem stupnja zadovoljstva korisnika.⁷⁹

Ishodi mjereni putem vanjskih standarda

Prvi pristup mjerenju je objektivniji, uspoređuje se uspjeh učenika sa standardima propisanim kurikulumom. U ovom pogledu vrednovanje uspjeha učenika znači uspoređivanje njihovog postignuća s vanjskim standardima koje definira kurikulum. Primjerice, na osnovnoškolskoj razini najprikladnija mjera postignuća je vrednovanje usvajanja osnovnih vještina (jezične i matematičke pismenosti) u dobi određenoj kurikulumnim standardima. Kada se kurikulum izradi za niže standarde postignuća, kao što je slučaj sa specijalnim školama za djecu s teškoćama u razvoju, pogrešno dijagnosticirani učenici izravno su izloženi nižim standardima kurikuluma. Druga mjera kojom se uspjeh učenika može vanjski vrednovati odnosi se na rezultate postignute na razini države na tzv. nacionalnim ispitima/testovima za izlazak/ulazak iz/u kritične točke sustava: iz osnovnog obrazovanja u niže srednje te dalje u više srednje obrazovanje.

S obzirom da većina zemalja ne prikuplja podatke na osnovi etničke pripadnosti i/ili nemaju razvijene nacionalne sustave vrednovanja, nije moguće precizno pratiti uspjeh učenika Roma u usporedbi s njihovim vršnjacima pripadnicima većinskog naroda. Kada su takvi podaci dostupni, zasnivaju se na malom uzorku korištenom u neovisnim testiranjima ili istraživanjima. Nažalost, tendencije pokazuju nižu razinu uspjeha nego što je slučaj s vršnjacima iz većinskog stanovništva.

Uspješan prelazak iz razreda u razred

U nedostatku pouzdanih podataka o odgojno-obrazovnim postignućima i ishodima, stopa ponavljanja razreda, koja je također izvanjski definirana mjera (iako posredovana raznolikom interpretacijom učitelja i nastavnika), također je važan pokazatelj odgojno-obrazovnog uspjeha.

Zadovoljstvo korisnika

Kvaliteta se neizravno može mjeriti ocjenjivanjem zadovoljstva korisnika (roditelja i učenika) školom. U tom pristupu, vrednovanje kvalitete škole je šire jer uključuje ne samo zadovoljstvo uspjehom učenika nego i zadovoljstvo korisnika kvalificiranošću i stavovima učitelja i nastavnika, upravljanje školom, školskom infrastrukturom, kulturom i atmosferom, kao i šansama koje u budućnosti djeca imaju nakon završetka škole.

1.5 Nalazi iz nacionalnih izvještaja

1.5.1 Podaci

Jedan od najvećih izazova napretku praćenja u odgoju i obrazovanju Roma je nedostatak zasebnih podataka temeljenih na etničkom podrijetlu. Bez takvih podataka – čak i ako postoje zamjene, kao što su jezik ili socioekonomski status – kako vlade mogu razlikovati one koji su uspješni od onih koji nisu, te sukladno tome intervenirati? Kako bi se stvorile djelotvorne politike i programi za

⁷⁹ Školski sustavi u regiji se mijenjaju prema modelu koji je više usmjeren na korisnika.

unapređenje obrazovnog –posljedično i društvenog i gospodarskog – položaja Roma, potrebne su precizne informacije u području obrazovanja, inače se situacija može pogoršati.

Postoji nekoliko uzroka tom nedostatku, dokumentiranih u toku ovog projekta praćenja. Neke zemlje pravno ne dopuštaju prikupljanje osobnih podataka kod praćenja statističkih informacija, primjerice Mađarska (od 1993. godine), Rumunjska i Slovačka. Međutim, možda se radi o nerazumijevanju ili pogrešnoj interpretaciji zakona, a skupine za zaštitu ljudskih prava čak tvrde da je to način da vlade opravdaju svoju neaktivnost. Iako je zaštita privatnosti podataka doista važna – iako se to možda osobito odnosi na Rome koji mogu opravdano strahovati da će se podaci iskoristiti na njihovu štetu – europski zakoni o zaštiti podataka izričito ne zabranjuju prikupljanje podataka o etničkoj pripadnosti; umjesto toga, razlikuju prikupljanje individualno prepoznatljivih osobnih podataka od prikupljanja agregiranih podataka.⁸⁰ Vijeće Europe bilježi da statistički rezultati nisu osobni podaci, jer nisu povezani s prepoznatljivom osobom.⁸¹ Kako vlade imaju dužnost da osiguraju jednakost, to bi se trebalo interpretirati i kao dužnost da se prikupljaju i koriste podaci desegregirani po etničkoj pripadnosti, kako bi se osvijetlila nejednakost i donijele prikladne političke odluke. Iznimke od tvrdnje da je zakon razlog neprikupljanja takvih podataka su zemlje Jugoistočne Europe: Bugarska, Srbija, Hrvatska, Makedonija i Crna Gora, koje to ne zabranjuju, neke čak i zahtijevaju (Makedonija), međutim, drugi čimbenici ograničavaju postojanje kvalitetnih podataka. U Srbiji, primjerice, svaki nedostatak u desegregiranoj statistici u obrazovanju u određenoj je mjeri uzrokovan arbitrarnom interpretacijom odredbi Zakona o temeljima obrazovnog sustava koji tvrdi da je prikupljanje etničkih podataka zabranjeno. U Makedoniji, iako je to obavezno, podaci se unatoč tome ne prikupljaju.

Postoji još jedan krupan čimbenik koji doprinosi nedostatku podataka vezan je uz društvenu stigmatu povezanu s romskim identitetom. Kada popisivači pitaju osobu da se izjasne u vezi svoje nacionalnosti, mnogi Romi neće izabrati svoju, nego nacionalnost većinske skupine, ili će ostati “neizjašnjeni”, čime značajno umanjuju preciznost službene statistike. S obzirom da se ispitanici ne mogu obvezati na odavanje informacija o sebi, s obzirom da se podaci prikupljaju na osnovu slobodnog samoodređenja, mnogi odabiru drugačije rješenje. Takvi slučajevi su prijavljeni u Bugarskoj, Mađarskoj, Srbiji i Hrvatskoj. U Mađarskoj, međutim, iako su istraživači godinama raspravljali o tome što osobu čini Romom – samoidentifikacija ili percepcija, s naglaskom na percepciju – korištenje podataka koji se odnose na percepciju nečijeg etničkog podrijetla nije izričito zabranjeno. U Srbiji i Hrvatskoj postoji dodatni čimbenik za netočnost podataka – potpuni nedostatak osobnih podataka i/ili registracije, a u Srbiji se spominje i sezonska migracija mnogih Roma. U Hrvatskoj je problem koji utječe na manjak podataka nepismenost, a zanimljivo je da u Rumunjskoj zadnjih godina raste samoidentifikacija Roma.

Nedostatak desegregiranih podataka postoji na općoj razini za opće statističke podatke, ali to je preneseno i u područje obrazovanja. S obzirom na obrazovnu statistiku, postoje druga upozorenja glede pouzdanosti podataka: neprijavljena/neregistrirana rođenja, kao u Bugarskoj; oslanjanje na škole da

---

⁸⁰ Direktiva EU o zaštiti pojedinaca s obzirom na obradu osobnih podataka i slobodno kretanje takvih podataka [EU Directive on the Protection of Individuals with Regard to the Processing of Personal Data and on the Free Movement of Such Data], 95/46/EC, 24. listopada.

⁸¹ Vijeće Europe, Konvencija o zaštiti pojedinaca prema automatskoj obradi osobnih podataka, [Convention for the Protection of Individuals with Regard to Automatic Processing of Personal Data] (1981) i Preporuka br. R (97) 18 Odbor ministara vezan uz zaštitu osobnih podataka prikupljenih i obrađenih u statističke svrhe (1997).

prijave podatke, što vodi nepouzdanosti kako je zamijećeno u Bugarskoj, Mađarskoj, Makedoniji i Rumunjskoj. U Bugarskoj, primjerice, postoje poticaji kako bi škole povećale svoje upisne podatke, a u Mađarskoj možda nisu dosljedni u svim školama; samo neke podatke prikuplja država, a drugi izvori podataka se moraju provjeravati, kako izvještavaju Bugarska, Mađarska, Rumunjska, Slovačka i Crna Gora. Primjerice, u Mađarskoj su službeni podaci među najnepouzdanijim izvorima, a mnogi vjeruju da sociološka istraživanja predstavljaju pouzdanije izvore podataka nego državni popisi stanovništva. U Rumunjskoj su se uglavnom koristili nevladini izvori i podaci iz istraživanja kako bi se stvorila slika stvarnog stanja.

Daljnji problem s obzirom na prikupljanje podataka predstavljaju sustavi prikupljanja podataka koji, općenito rečeno, nisu učinkoviti, sustavni ili uopće ne postoje, kao u Crnoj Gori ili Makedoniji, ili su neusklađeni po resorima, nekmoli sa međunarodnim sustavima prikupljanja podataka, što su prijavile Bugarska i Mađarska. U slučaju kada se sustavi moderniziraju, kao što se događa u Srbiji sa stvaranjem EMIS-a (Informacijskog sustava za obrazovni menadžment), ili Rumunjskoj, ti bi sustavi mogli postati osnova za praćenje i unapređenje odgojno-obrazovnih postignuća romskih učenika ukoliko se dobro postave.

To pomanjkanje u redovitom ili dosljednom prikupljanju podataka prenosi se i na lokalnu razinu gdje, primjerice u Bugarskoj, školski inspektorati ne prikupljaju podatke temeljene na etničkoj pripadnosti. Ispadanje iz školskog sustava, a i drugi pokazatelji, ne mogu se stoga prikladno pratiti.

Lokalne skupine koriste pritisak koristeći dokaze i potporu Europske Unije, te utvrđuju da se podaci mogu i moraju prikupljati na osnovi nacionalnosti, ukoliko se tome odgovorno pristupi. Takav pritisak se javio u Mađarskoj.

Prema publikaciji Europskog centra za prava Roma (ERRC) za 2004. godinu,⁸² razlozi za jadno stanje podataka koji se odnose na Rome uključuju:

1. pogrešna percepciju da zakoni o zaštiti podataka zabranjuju prikupljanje podataka o nacionalnosti;
2. nerazumijevanje strateške važnosti etničkog praćenja u borbi protiv diskriminacije;
3. strah da se statistički podaci o nacionalnosti mogu zlouporabiti kako bi se naudilo ispitnicima;
4. slaba političku volju vlada koje elaboriraju programe za integraciju Roma, manjak vizije o istinskoj reformi zasnovanoj na kvantitativnoj procjeni potreba i spremnosti da se alociraju dostatna sredstva;
5. strah vlada od sramoćenja ako statistički podaci pokažu negativne strane njihovog društva;
6. metodološke poteškoće: tko bi se trebao brojati kao "Rom", oni koji se takvima izjasne ili mnogo veća skupina definirana izvanjskim pripisivanjem (atribucijom);
7. metodološke poteškoće vezane uz odbijanje Roma da "priznaju" svoju nacionalnu pripadnost – odbijanje koje se izrazito varira spram prostornog i subnacionalnog identiteta.

⁸² D. Petrova, "Etnička statistika" [Ethnic Statistics], Prava Roma: Tromjesečni časopis Europskog centra za prava Roma, br. 2, 2004, str. 5.

1.5.2 Vladine politike i programi

Nacionalni programi za Rome i nacionalne odgojno-obrazovne strategije

Sve zemlje uključene u praćenje usvojile su opće vladine programe za Rome, od kojih svi uključuju i poglavlje o obrazovanju. Ponekad se radi o neovisnoj strategiji, a ponekad je ona razvijena unutar okvira Desetljeća za uključivanje Roma.

Postoje brojne kritike nacionalnih programa za Rome. U Bugarskoj, Okvirni program iz 1999. godine smatra se zastarjelim s obzirom da je njegovo poglavlje o obrazovanju uglavnom zamijenjeno specijalnim programom vlade za odgoj i obrazovanje iz 2006. godine, koji, međutim, nije posebno usmjeren na Rome. S druge strane, u Rumunjskoj Akcijski plan Desetljeća nije nikada usvojen, zato što se, kao što je objašnjeno, takvi akcijski planovi mogu poduzeti tek kada se dokumenti elaboriraju s prioritarnim ciljevima, specifičnim zadaćama, definiranim pokazateljima i uređenjem praćenja.

Drugdje se kritika odnosi na programe koji se ne bave relevantnim ni važnim problemima, primjerice u Hrvatskoj, gdje Nacionalni program za Rome navodi da bi romska djeca koja nisu dobila prikladnu pripremu za osnovnu školu trebala biti raspoređena u posebne razrede ili posebne skupine u prvom razredu osnovne škole, što djeluje kao nedosljedno podupiranje segregacije i kosi se s Programom. U Slovačkoj postoji manjak prepoznavanja i odredbi kojima bi se prekinula nadzastupljenost romske djece u specijalnim školama, što je dobro dokumentiran i poznat problem. To nije prepoznato u politici prema Romima u Slovačkoj, te se ne spominje detaljno u Akcijskom planu Desetljeća.

S obzirom na nacionalne odgojno-obrazovne strategije, stvarni problemi koji zahtijevaju pozornost nisu obuhvaćeni u dokumentima odgojno-obrazovne politike, kao što je problem segregacije putem mjera desegregacije, primjerice u Bugarskoj, gdje se Nacionalni program za razvoj školskog obrazovanja i predškolskog odgoja povlači iz prethodno utvrđenih obveza prema desegregaciji, te ne navodi mnoge specifične probleme identificirane u Vladinom Akcijskom planu Desetljeća za 2005. godinu.

Ti dokumenti često ne zahvaćaju Rome specifično, ne spominju djecu s različitim jezičnim podrijetlom, kao ni druga slična pitanja, kao što je to slučaj u Mađarskoj, gdje su reforme u Ministarstvu obrazovanja i kulture usmjerene prvo na one u društveno nepovoljnom položaju, a zatim na one s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama. U novom vladinom Programu za uspješnu, modernu i pravednu Mađarsku 2006 - 2010, mađarska je Vlada ponovila svoju predanost borbi protiv segregacije u školama, ali i dalje štiti o rasnom elementu segregacije. Ustvari, većina odgojno-obrazovnih politika i programa u Mađarskoj uopće se ne bavi specifično Romima. U drugim slučajevima, kao u Hrvatskoj, Romi se samo kratko spominju i samo s obzirom na druge okvirne dokumente, kao što su Nacionalni program za Rome i Akcijski plan Desetljeća.

Čini se da neke vlada nisu voljne da obrate dužnu pažnju i uključe Rome kao zasebnu ciljanu skupinu u svoje odgojno-obrazovne strategije (ili da uključe obrazovanje u strategije koje se bave Romima). S jedne strane, to se može shvatiti kao znak da se vlada želi baviti samo glavnim problemima, a neki mogu tvrditi da će se okvirna odgojno-obrazovna strategija nužno baviti pitanjima koja će unaprijediti pristup kvalitetnom odgoju i obrazovanju za Romu. S druge strane, te strategije ne uključuju važne elemente koji su nužni za stvarno unapređenje odgoja i obrazovanja Roma. Manjak izravnog ciljanja romske djece zamagljuje fokus u pristupu javne politike. Strategije bi se trebale posebno baviti potrebama Roma, a raspršenost izravnog rješavanja problema Roma u različitim postojećim

politikama, trebala bi se riješiti usvajanjem sveobuhvatne politike odgoja i obrazovanja za Rome, poduprtom prikladnim zakonskim i financijskim mjerama.

Nema provedbe

Čak i kada se glavni dokumenti bave specifično Romima, kao što je slučaj s Hrvatskom, Makedonijom, Rumunjskom i Srbijom, javlja se kritika da se ti dokumenti slabo provode. Primjerice, u Bugarskoj je nakon usvajanja Akcijskog plana Desetljeća, bugarska Vlada objavila nekoliko dokumenata koji su trebali pridonijeti provedbi, ali nijedan se nije odnosio na područje odgoja i obrazovanja. Primjer slabe provedbe u Bugarskoj je činjenica o tome da se namjera Okvira koja se odnosila na eliminaciji segregacije u obrazovanju nije provela, iako su se inicijative za desegregaciju koje su poticale nevladine organizacije širile na lokalnoj razini te su mogle poslužiti kao koristan model za sveobuhvatan vladin pristup. Praćenje u Srbiji pokazuje da iako su politike koje se odnose na odgoj i obrazovanje Roma vrlo sveobuhvatne i integrirane u opće politike, uglavnom ostaju na papiru. Postoji očiti jaz između deklaracije i praktične provedbe politika. Provedba odgojno-obrazovnih politika još uvijek ostaje u obliku izoliranih projekata ili afirmativnih akcijskih mjera, umjesto kao obuhvatan i sustavan pristup. Rumunjska očekuje usvajanje Akcijskog plana Desetljeća prije pristupanja provedbi; istovremeno Rumunjska je poduzela velike korake u provedbi politike kroz različite Phare programe, od kojih su mnogi bili usmjereni specifično na romsku manjinu.

Drugi problem koji je primijećen u Bugarskoj i Makedoniji, a koji onemogućuje dobru primjenu politika je taj da vladinim programima koji za cilj imaju unapređenje odgoja i obrazovanja Roma nedostaju razrađeni mehanizmi praćenja i vrednovanja. Ta strukturna slabost vladine odgojno-obrazovne politike ozbiljno dovodi u pitanje učinkovitost programa, kao i njihov potencijal za razvoj i širu primjenu.

Postojeći proces decentralizacije posebno utječe na provedbu odgojno-obrazovne politike kako lokalne vlasti dobivaju sve veću autonomiju, ali često bez jasno određene nadležnosti, a središnja vlast ima sve manje i manje mehanizama za borbu protiv negativnih trendova kao što je segregacija. Ovaj je trend jasno primijećen u Bugarskoj, Mađarskoj i Rumunjskoj. Npr. u Rumunjskoj se školski inspektori koji su dobili značajnu ulogu u procesu desegregacije suočavaju s poteškoćama, jer nemaju institucionalnu nadležnost u nadgledanju desegregacijskih aktivnosti, te im nedostaju snažni zakonski ili upravni instrumenti za kažnjavanje segregacije, što umanjuje njihovu ulogu u borbi protiv diskriminacije i segregacije. Decentralizirana upravna struktura priječi obuhvatnu provedbu desegregacije i problematična je u provedbi drugih politika, kao što je uvođenje romskih suradnika u nastavi, što je opisano u nacionalnim izvještajima za Bugarsku i Rumunjsku.

U Srbiji postoje brojne prepreke i ograničenja koji onemogućuju uspješnu provedbu politike: naime, proces odgojno-obrazovne reforme nije bio ni brz ni obuhvatan kako se očekivalo. Umjesto integriranja u krovnu reformu, politika prema Romima provedena je samo djelomično i na ad hoc osnovi, a inkluzivni odgoj i obrazovanje u praksi zahtijeva ozbiljnu transformaciju odgojno-obrazovnog sustava, kao i znatna financijska ulaganja, koja u ovom trenutku sustav ne može podržati. Česte promjene vlasti otežale su održavanje dosljednog pristupa tim pitanjima.

Druge prepreke koje ograničavaju provedbu politike su također primijećene, npr. s obzirom na položaj romskih suradnika u nastavi, kao u Srbiji gdje se postojeća školska praksa svodi na percepciju

suradnika kao oblika izvanjske kontrole, odnosno kao uljeza, pri čemu učitelji i nastavnici mijenjaju uobičajeno ponašanje ili se protive njihovom prisustvu. Nadalje, kako se poučavanje uglavnom ne zasniva na interaktivnim metodama nego uglavnom na predavanju, mnogi romski suradnici u nastavi u osnovi nemaju što raditi u učionicama. Isto tako, kako zahtjevni profil pomagača uključuje najmanje srednjoškolsku diplomu, postoje gradovi u kojima taj uvjet nije ispunjen te nema zaposlenih suradnika. Stvarno uključivanje romskih suradnika u nastavi u procesu poučavanja i obrazovanja u Srbiji neće samo zahtijevati postojanje pravnih osnova i mehanizama financiranja za njihovo zapošljavanje, nego i da se takve prepreke uklone.

Crna Gora je vjerojatno jedina zemlja gdje vladin projekt, Inicijativa za obrazovanje Roma, koji financiraju Vlada i Zaklada za obrazovanje Roma provodi svoju odgojno-obrazovnu strategiju u okviru Akcijskog plana Desetljeća na visokoj i sustavnoj razini. Unatoč tome, nedostatak provedbe politike je opći problem i pojavio se u svim zemljama sudionicama Desetljeća.

Jezik, poučavanje romskog jezika i romski suradnik u nastavi

Priznavanje romskog jezika kao službenog jezika, zakoni koji se odnose na prava na obrazovanje na materinjem jeziku, te pristup učenju vlastitog materinjeg jezika kao predmeta, variraju od jedne zemlje do druge.

Rumunjska, Srbija, Hrvatska, Mađarska i Makedonija imaju zakonsku osnovu kojom se priznaje romskoj manjini pravo da uče i slušaju nastavu na materinjem jeziku.

U Crnoj Gori, romski nije službeno priznati jezik. Postojeći zakoni koji osiguravaju prava nacionalnih manjina s obzirom na jezik u odgoju i obrazovanju ne odnose se na romski, s obzirom da romsko stanovništvo u Crnoj Gori ne doseže potrebni prag za djelotvornu primjenu tih pravnih odredbi. U drugim zemljama, kao što je Slovačka, Ustavna odredba jamči svim pripadnicima nacionalnih manjina (uključujući Rome) pravo na odgoj i obrazovanja na materinjem jeziku, iako Zakon o odgoju i obrazovanju izričito ne navodi Rome među manjinama čiji pripadnici imaju pravo na obrazovanje na vlastitom jeziku. Različiti manjinski jezici imaju različit status s obzirom na odgoj i obrazovanje; kategorizacija manjinskih jezika povlači za sobom nejednake šanse za pripadnika različitih nacionalnih manjina da se obrazuju na materinjem jeziku.

U Bugarskoj, iako zakonodavstvo jamči pravo učenja materinjeg jezika (romski je priznat kao materinji jezik i može se poučavati u općinskim osnovnim školama od usvajanja Nacionalnog zakona o odgoju i obrazovanju 1991. godine), ne jamči se pravo na obrazovanje na materinjem jeziku.

Unatoč činjenici da mnoge zemlje omogućuju učenje na materinjem jeziku, provedba je i ovdje problematična. Na primjer, u Bugarskoj poučavanje romskog se nikad nije organiziralo tako da obuhvati značajan udio romskog stanovništva, te se posljednjih godina smanjilo. Trenutno nema nijedne škole u Bugarskoj u kojoj je nastavni program dvojezičan, niti postoje škole u kojima se čitav nastavni program poučava na romskom jeziku; postoji jako malo učitelja romskog jezika. U Mađarskoj, broj nastavnika koji govore romski ili koji su spremni poučavati na romskom ili koristeći dvojezične tehnike je zanemariv. Ne postoje dvojezične škole za Rome, a u Mađarskoj nema ni škola u kojima se cijeli nastavni program poučava isključivo na romskom jeziku; ipak postoje neke odredbe o učenju romskog kao predmeta. Jezična pitanja su od manjeg značaja u Mađarskoj nego u drugim zemljama s većim romskim stanovništvom, jer visok postotak mađarskih Roma govori mađarski, a ne romske

jezike. U Slovačkoj nema mreže javnih osnovnih ili srednjih škola koje bi mogle pružiti nastavu na romskom jeziku. U Srbiji se zasad nastava na romskom (ili dvojezična nastava koja uključuje romski) nije nudila ni u jednoj školi, iako su dostupni neki izborni predmeti. Ne postoje službene informacije o odgajateljima, učiteljima ili nastavnicima koji govore romski i koriste ga u nastavi. U odgojno-obrazovnom procesu Romi mogu koristiti materinji jezik samo ako slušaju izborni osnovnoškolski predmet "Romski jezik s elementima nacionalne kulture", ali čak i to je trenutno moguće samo na području Autonomne pokrajine Vojvodine. Dijelom zbog različitosti romskih jezika u Hrvatskoj, nije službeno zatraženo da se neki romski jezik uključi kao službeni jezik nastave, a nema ni nastavnika koji su osposobljeni za takvu nastavu. Postoje podaci o nastavi materinjeg jezika kao dodatnog predmeta koji se nudi posebno na predškolskoj razini. U Makedoniji odredbe o romskom kao jeziku poučavanja nisu provedene u praksi u školama, a ne postoje ni škole u kojima bi romski jezik bio jedini jezik poučavanja. Trenutno – zbog nedostatka kvalificiranih učitelja i nastavnika te zbog nedostatka potpore za osiguravanje udžbenika i drugog nastavnog materijala – romski kao izborni predmet poučava se u samo dvije osnovne škole.

Od svih zemalja uključenih u ovaj izvještaj Rumunjska je načinila najveći napredak u području poučavanja na materinjem jeziku, što je dijelom posljedica truda i dosljednih mjera Ministarstva obrazovanja. Na zahtjev roditelja, romski učenici od 1. do 12. razreda mogu upisati dodatni nastavni program za romski jezik i literaturu. Danas romski kao materinji jezik predaje 480 romskih i neromskih učitelja i nastavnika (oko petine su rumunjske ili mađarske nacionalnosti). Broj učenika koji uče romski i romsku povijest i kulturu porastao je s 50 u 1990. godini na 25.500. Rumunjska također izvještava o pozitivnim brojkama kada se radi o nastavnicima romskog jezika, od kojih neki nisu Romi, dok mnoge druge zemlje, npr. Bugarska, Mađarska i Hrvatska, nisu spomenule gotovo ništa po ovom pitanju. U Rumunjskoj je u školskoj godini 2005./2006. od 280.000 aktivnih učitelja i nastavnika, bilo 490 (0,18%) romskih nastavnika koji poučavaju romski jezik te romsku povijest i kulturu, počevši od razine predškolskog odgoja do srednje škole. Izvještaj navodi da jedna škola u Maguri, u okrugu Timis, razvija eksperimentalno poučavanje na romskom jeziku.

Drugo pitanje koje varira od zemlje do zemlje je korištenje romskih suradnika u nastavi. Unatoč potrebi i potvrđenim koristima koje su se pokazale na lokalnoj razini u svim zemljama uključenima o ovaj izvještaj, neke zemlje su poduzele pozitivne mjere da zadovolje te potrebe, a neke nisu. Primjerice, u Bugarskoj je imenovano više od 100 romskih suradnika u nastavi da rade kao razredni pomagači diljem zemlje. Jedan od problema je pritom bila činjenica da općine često nisu imale dovoljno sredstava za zapošljavanje tih suradnika. Isti je problem prijavljen u Rumunjskoj gdje lokalna uprava može odabrati da ne zadrži školske posrednike i umjesto toga financirati druge lokalne prioritete, osim ako postoje uvjetovani proračunski transferi. U Mađarskoj ne postoji centralizirana regulacija zapošljavanja romskih posrednika odnosno romskih suradnika u nastavi, a taj posao još uvijek nije registriran kao službeno radno mjesto. U Rumunjskoj su romski školski posrednici dobili važnu ulogu još 2002. godine u okviru svih odgojno-obrazovnih projekata koje je financirao Phare programe, a procjenjuje se da ih se zaposlilo više od 200, premda stvarni broj danas nije dostupan. U Srbiji strateški dokumenti za odgoj i obrazovanje Roma predviđaju uvođenje romskih suradnika u nastavi za predškolski odgoj i osnovne škole, kao i zapošljavanje posrednika koji bi radili s obiteljima u ustanovama s velikim brojem romske djece. Međutim, ne postoje pozitivne pravne odredbe koje se tiču zapošljavanja romskih suradnika u nastavi u školama ni/ili predškolama, iako nacrt prijedloga Zakona o predškolskom odgoju 112 predviđa angažman romskih suradnika u nastavi. Počevši od

2005. godine, Nacionalno vijeće Roma i srpsko Ministarstvo obrazovanja i sporta angažirali su 30 romskih koordinatora za suradnju s obiteljima u okviru projekta predškolskog odgoja koji je financirala Zaklada za obrazovanje Roma. Slovačka, unatoč slabom odgojno-obrazovnom zakonodavstvu za Rome, odvojila je znatna financijska sredstva za nastavne pomagače: 2006. godine Ministarstvo obrazovanja alociralo je 130 milijuna SKK (€3.76 milijuna) kako bi se pokrili troškovi plaća suradnika u nastavi, a prema predstojniku Odjela za obrazovanje romskih zajednica Ministarstva obrazovanja, godišnje povećanje broja nastavnih pomagača je 310. To znači da se broj nastavnih pomagača povećava svake godine. Međutim, kako su mnogi takvi pomagači ne-Romi koji ne govore romski jezik, u nekim je slučajevima vrijednost njihovog rada u učionici upitna.

Desegregacija

Ne prepoznaju niti apeliraju sve vladine politike, ni one za Rome ni odgojno-obrazovne, na segregaciju Roma kao ni na potrebu desegregacije odgoja i obrazovanja. Slovačka je jedina zemlja za koju se izvještava da fenomen segregacije romske djece u obrazovnom sustavu ne spominje izričito ni u jednom od vladinih dokumenata i strategija. Druge zemlje tvrde da se iako segregacija nije službeno priznata, kao u Hrvatskoj i Crnoj Gori, pa ne postoji službena politika, to pitanje rješavaju Akcijskim planom Desetljeća (vidi Prilog 1), ili u slučaju Crne Gore svi projekti koji se odnose na inkluziju u obrazovanju, a koje posljednjih godina provodi Ministarstvo obrazovanja i znanosti, uključuju preventivne elemente usmjerene na segregaciju.

Međutim, kao i obično, provedba ostaje problematična. Iako je prisutno priznavanje segregacije te uspostavljanje strategije desegregacije, njihova stvarna provedba u svim promatranim zemljama tek treba postati obuhvatna.

U Bugarskoj dva se dokumenta odnose specifično na samu segregaciju, međutim kako su strukture koje se bave desegregacijom romskih škola općinske vlasti, a politika nije obvezujuća na općinskoj razini, te politike ostaju mrtvo slovo na papiru. Mađarska također navodi da Ministarstvo obrazovanja i kulture nema načina da osigura djelotvornu i središnju kontrolu nad desegregacijom. U Mađarskoj se dosta naglašava jednak tretman u odgoju i obrazovanju, ali malo je odredbi posvećeno desegregaciji, a izričita obveza desegregacije nije nametnuta vlasnicima škola ili lokalnim vlastima. Zakon o javnom obrazovanju zanemaruje takvu obvezu, a vladina politika za integraciju se može jedino razaznati iz nekoliko odredbi ministarske uredbe koja regulira integracijske kvote za socijalno deprivilegirane. U novom vladinom Programu za uspješnu, modernu i pravednu Mađarsku, 2006-2010, vlada potvrđuje svoju predanost u borbi protiv segregacije u školama, ali kao i u mnogim drugim službenim dokumentima, i u ovome se štiti o rasnoj dimenziji segregacije. U Srbiji država ne priznaje postojanje segregacije, a desegregacijom se nijedna politika do sada nije ozbiljno bavila, iako neki strateški dokumenti predviđaju određene preventivne mjere. U Rumunjskoj, iako je pravo na nediskriminaciju već dugo zajamčeno, mnogi inspektorati i školski ravnatelji nisu shvatili da je segregacija u školama diskriminatorna, te je dosta slučajeva segregacije identificirano u rumunjskim školama. Kako bi se to pitanje razjasnilo, u travnju 2004. godine Ministarstvo obrazovanja i istraživanja izdaje obavijest kojom priznaje i osuđuje segregaciju.

Rumunjska i Mađarska su poduzele daljnje korake u provedbi desegregacije, Rumunjska putem Phare projekata, a Mađarska putem Nacionalne mreže za odgojno-obrazovnu integraciju. Međutim, rezultati su nepoznati zbog nepostojanja internog praćenja i izvještavanja.

Kurikulum

Jednu od slabosti pri ocjenjivanju uključivanja elemenata multikulturalizma u nacionalnim kurikulumima zemalja sudionica Desetljeća predstavlja činjenica da postoji malo analitičkih studija koje bi se na to mogle odnositi. Pojednostavljeno, analiza politike na ovoj razini nije široko rasprostranjena. Primjerice, Mađarska ne navodi pouzdane podatke o tome postoje li ikakve reference na nacionalne manjine u udžbenicima nacionalne povijesti i književnosti. Hrvatska izvještava da iako ponekad postoje reference koje se odnose na nacionalne manjine, romska nacionalna manjina se obično ne spominje. U nekim zemljama nacionalni kurikulum pokriva određenu razinu lokalnog kurikulumu, koji bi teoretski trebao uzeti u obzir lokalni kontekst i odražavati raznolikost, ukoliko je lokalni kontekst raznolik. To je slučaj s Mađarskom i Rumunjskom, a uskoro će i Crnom Gorom.

Iako je u nekim zemljama došlo do promjena kojima se kurikulum diversificirao, što se često ne odražava u udžbenicima. Bugarska je započela s promjenom kurikulumu 2001. godine kako bi uključio etničku i vjersku različitost te prenio vrijednost tolerancije, kako se vidi iz udžbenika koji su tiskani 2001. ili kasnije. Međutim, iako su romska tradicija i kultura predstavljene u nekim udžbenicima, stereotipni ili čak pristrani materijali o Romima još uvijek se pojavljuju u učionicama. Mađarski Nacionalni okvirni kurikulum određuje da se od 9. do 12. razreda učenicima moraju omogućiti informacije o povijesti nacionalnih i etničkih manjina koje žive u Mađarskoj, uključujući romsku. Međutim, u nekim mađarskim udžbenicima, u dijelu kurikulumu "Čovjek i društvo" odražavaju se duboko ukorijenjeni antiromski stereotipi i predrasude, a usprkos izričitoj zakonskoj obvezi, o povijesti i kulturi Roma ne poučava se većina djece. Kurikulum Srbije nije osobito osjetljiv na vrijednosti multikulturalizma i identitet nacionalnih manjina, a trenutno ne postoje ni nastavno programski standardi ni standardi kvalitete udžbenika; štoviše, iako zakon predviđa pravo poučavanja na romskom, postoji malo materijala na tom jeziku, koje su većinom izradile nevladine organizacije, a ne državne institucije te se uglavnom koriste u izbornim jezičnim predmetima. Crna Gora je posljednjih godina pokušala reformirati sustav tiskanja školskih udžbenika, s ciljem da se proizvedu kvalitetniji udžbenici u smislu sadržaja, oblikovanja i pedagoškog pristupa, a u skladu s načelima demokracije i multikulturalizma koje promiče strategija reforme odgojno-obrazovnog procesa. Međutim, nema izričitog spominjanja romske manjine u obveznom kurikulumu za književnosti i povijest u osnovnim školama. Multikulturalna pitanja ne zauzimaju značajnu poziciju u slovačkom kurikulumu, a slovačke se udžbenike ne može smatrati kulturno osjetljivima. Nema posebnog fokusa na etničke manjine u "redovnom kurikulumu", koji je ustvari kulturalno pristran. Te knjige spominju Rome kao manjinu u Slovačkoj, ali to nije dostatno za multikulturalni odgoj i obrazovanje.

U izvještaju iz 2005. godine, rumunjska je Vlada napomenula da se kurikulum orijentira na veću uključivost svih nacionalnih manjina. Unatoč tome, prisustvo doprinosa romske manjine razvoju rumunjskog društva gotovo da ne postoji u školskim udžbenicima, a način na koji se govori o manjinama u kurikulumu ostaje problematičan s obzirom da je uključen samo u onim školama u kojima se poučava na materinjem jeziku, a ne pruža se većini. Kao što je napomenuo jedan stručnjak: "Čak ni udžbenik o Holokaustu ne spominje romsku manjinu."⁸³ Kurikulum za romsku povijest i kulturu postoji, ali kao što se izvještava, uglavnom se koristi tamo gdje se uči romski jezik. U Makedoniji, samo je nekoliko nevladinih organizacija razvilo inicijative za stvaranjem dvojezičnih materijala za rano učenje.

⁸³ OSI okrugli stol, Bukurešt, veljača 2007.

Kurikulum i uključivanje različitosti područje je koje se često previda, ili mu se ne obraća dovoljno pozornosti u smislu društvene integracije. Iako mogu postojati neke okvirne politike u odabranim zemljama, provedba tih smjernica u praksi je gotovo nezamjetljiva. Štoviše, iako možda i postoji uključivanje romske manjine u nekim knjigama, njeno prikazivanje ostaje sumnjivo, a vrlo se rijetko spominju širi pokušaji da se u nastavni program uključe pojmovi multikulturalizma ili različitosti. Iako postoje pokušaji da se poveća dostupni nastavni materijal koji se odnosi na Rome, trenutni pristupi uglavnom koriste preusko gledište te ih nude samo Romima, zanemarujući činjenicu da se i većinsko stanovništvo treba obrazovati i dolaziti u doticaj s različitostu, čak i više nego manjinske skupine. Potrebno je više informacija s obzirom na stupanj važnosti kurikuluma u istinskom pružanju pristupa kvalitetnom odgoju i obrazovanju, te u pomaganju vladama i državama u njihovim pokušajima da osiguraju socijalnu integraciju. Više istraživanja, analiza i pisanja bi se trebalo posvetiti tom području. Ne iznenađuje da to područje nije uvijek spomenuto u Akcijskim planovima Desetljeća.

Usavršavanje i osposobljavanje učitelja i nastavnika

Kao što je važno da kurikulum odražava različitost na nepristran način, tako i učitelji i nastavnici moraju biti spremni raditi s raznolikim skupinama djece, te se pozabaviti vlastitim pristranim stavovima i onime što donose u učionicu kada poučavaju tako različitu djecu. Iako visokoškolske ustanove imaju veliku autonomiju s obzirom na ono što poučavaju, mala je šansa da im se nešto nametne, ili centralizira, uvođenjem multikulturalnih elemenata u njihov kurikulum, bez obzira koliko je važno da se to učini. Međutim, u Rumunjskoj će biti dostupni neki podaci kako bi se lakše pratila kvaliteta s obzirom na novu regulaciju sustava upravljanja kvalitetom na svakom sveučilištu, a koji je povezan s Bolonjskim procesom.

Unatoč tome, čini se da postoji tendencija uključivanja elemenata multikulturalizma u ponudu ustanova za školovanje učitelja i nastavnika (pedagoški odjeli unutar sveučilišta ili pedagoške akademije), o čemu izvještavaju Bugarska i Rumunjska. Stupanj u kojem se ovo dogodilo u Bugarskoj i kvaliteta ponude nisu analitički istraživani, ili su istraživani s fokusom na javnu politiku. Rumunjska izvještava da mnogi predmeti koji čine dio psiho-pedagoškog modula školovanja nastavnika i učitelja uključuje teme kao što su protupristranost, tolerancija, različitost i multikulturalizam, koji se nalaze u različitim predmetima. Nema nacionalno dostupnih podataka koji se odnose na strategiju poučavanja i učenja ili omjera teorije spram prakse za te predmete. Slovačka je napravila korak naprijed u ovom području, posebno u obučavanju učitelja i nastavnika da rade s romskom djecom, umjesto u širem obučavanju za različitost, ili obučavanju u pojmovima multikulturalizma.

Mađarska, s druge strane, izvještava da su službenici Ministarstva obrazovanja i kulture priznali da se predmeti koji se odnose na toleranciju, multikulturalno obrazovanje i obučavanja protiv pristranosti ne predaju na ustanovama za obrazovanje učitelja i nastavnika, te da nisu predviđeni predmeti o dvojezičnim tehnikama, niti postoje specifični predmeti usmjereni na komunikaciju s djecom čiji je materinji jezik romski ili bajaški (oblik romskog koji se govori u nekim romskih zajednicama).

Slično siromaštvo u obrazovanju, usavršavanju i osposobljavanju navode Hrvatska i Makedonija. Srbija izvještava da službeno fakulteti i instituti za obrazovanje učitelja i nastavnika nemaju predmeta koji se odnose na toleranciju, multikulturalno obrazovanje i obuke protiv predrasuda, kao ni metodiku rada s djecom iz deprivilegiranog okruženja, kao ni druge aspekte inkluzivnog obrazovanja. Formalno obrazovanje predškolskih odgajatelja, učitelja i nastavnika, uglavnom je usmjereno

na znanstvene discipline/predmete koje će poučavati, a nastavnici uglavnom stječu teorijska znanja, bez uputa o tome kako ih primijeniti u praksi.

Usavršavanje i osposobljavanje je jednako važno u uvođenju tema koje se odnose na različitosti. Međutim, moraju postojati sustavni zahtjevi za učitelje i nastavnike koji se tiču redovite obnove njihovih vještina i zahtjeva da te vještine koje stječu uključe elemente multikulturalizma, i barem neke sastavnice romske kulture. U Bugarskoj je zamijećeno pomanjkanje sustavnog pristupa, a posljedično, kao što je vidljivo iz podataka studija slučaja, malo nastavnika zna ili je imalo pristup redovitom, visokokvalitetnom usavršavanju i osposobljavanju nastavnika, osim onih koje nude lokalne nevladine organizacije, što je ozbiljna prepreka kada je riječ o poboljšavanju pristupa kvalitetnom odgoju i obrazovanju za Rome. Isto to vrijedi i za Srbiju, gdje ne postoje standardi za profesionalno usavršavanje i napredovanje učitelja i nastavnika, kao ni zahtjevi za obveznim sadržajem ili učestalošću takvog usavršavanja.

Nevladine organizacije su često odgovorne za pružanje usavršavanja i osposobljavanja koji se bavi različitostu i multikulturalizmom, kao u Bugarskoj, Hrvatskoj, Rumunjskoj i Srbiji. Crna Gora izvještava da su romska kultura i tradicija postale sastavnim dijelom službene sheme usavršavanja i osposobljavanja učitelja i nastavnika, koju pruža nevladina organizacija “Pedagoški centar Crne Gore” kao partner u projektu Inicijative za obrazovanje Roma. Do danas, međutim, u toj zemlji ne postoje obrazovni programi za dvojezične tehnike za učitelje i nastavnike. U Srbiji se usavršavanje i osposobljavanje učitelja i nastavnika za dvojezične odgojno-obrazovne tehnike izvodilo samo kroz projekt “Jednake šanse” Inicijative za obrazovanje Roma, te nije nastavljeno. Ono što postoji u Srbiji kako bi se uključilo pitanje Roma u obrazovanje nastavnika, uglavnom je rezultat osobnog truda nekolicine sveučilišnih stručnjaka zainteresiranih za pitanje Roma.

S druge strane, Mađarska izvještava da učitelji i nastavnici nisu uvijek dobro prihvaćali usavršavanje i osposobljavanje s integrativnim pristupima u pedagogiji, te su ga negativno percipirali. U Rumunjskoj se vijesti čine pozitivnijima s obzirom na usavršavanje i osposobljavanje gdje se izvještava da se vještine povezane s takvom obukom (upotreba interaktivnih metoda, alternativne metode vrednovanja i ocjenjivanja, diferencirano poučavanje, upotreba informacijskih tehnologija u nastavi) sve više cijene u rumunjskom odgojno-obrazovnom sustavu. Postoji čak i predmet koji se zove “Višegodišnji nacionalni program usavršavanja i osposobljavanja za neromske nastavnike koji rade s romskom djecom i studentima”, koji je uključio velik broj učitelja i nastavnika, a postoje i drugi programi koji su usmjereni na različitost u okviru Phare projekata.

Kao što postoji potreba za više informacija i analiza o tome kako se nastavni program bavi pitanjima različitosti, isto se može tvrditi i za pripremu učitelja i nastavnika putem obrazovanja, usavršavanja i osposobljavanja. Iako je dostupan niz oblika usavršavanja i osposobljavanja za učitelje i nastavnike u područjima relevantnima za odgoj i obrazovanje Roma, učinak takvih programa nije potpuno jasan. Bolje praćenje tih važnih područja pružilo bi vladama jaču osnovu za trajni razvoj politike.

Mehanizmi praćenja diskriminacije

Stupanj u kojem zemlje imaju pravni okvir za zaštitu od diskriminacije varira od jedne do druge, kao i sredstva za praćenje diskriminacije. Pitanje diskriminacije u odgoju i obrazovanju Roma, bilo prikriveno ili otvoreno, realnost je u svim zemljama. Kako one postupaju i pristupaju zaštiti od takvog kršenja prava, važno je pitanje za jednak pristup kvalitetnom odgoju i obrazovanju.

Bugarska ima pravni okvir, kao i Povjerenstvo za zaštitu od diskriminacije, koje djeluje od 1. studenoga 2005. godine, a osnovano je kako bi se bavilo slučajevima diskriminacije, ali za vrijeme pisanja ovog izvještaja nije podnesena nijedna pritužba na obrazovanje. Jedan od razloga bi mogao biti taj da se jednakost pred zakonom nije dovoljno vidljiva u romskim zajednicama. Mađarska ima niz sustava koji se odnose na diskriminaciju u obrazovanju: Ured za pravnu zaštitu nacionalnih i etničkih manjina, u kojem se jedan od 32 slučaja preuzetih iz 1995. godine odnosio na obrazovanje; Uprava za jednako postupanje, Nacionalni javni centar za vrednovanje i istraživanje obrazovanja koji također može istraživati slučajeve diskriminacije u školama i nametnuti kazne za prekršaje ili za rezultate svojih upravnih revizija; Ministarski povjerenik za prava u obrazovanju; i konačno parlamentarni povjerenici (pravobranitelji). Unatoč različitim mogućnostima koje imaju žrtve diskriminacije u obrazovanju, Mađarska izvještava da broj pritužbi svim tijelima i forumima nije visok. U Rumunjskoj ne postoji specifična institucija koja se bori protiv diskriminacije u obrazovanju. Nacionalno vijeće za borbu protiv diskriminacije, osnovano 2002. godine, osnovna je struktura za odgovaranje na pritužbe i odlučivanje o slučajevima diskriminacije. Rumunjska također izvještava da je sposobnost škola da postupaju u slučaju diskriminacije niska, te da bi trebala postojati lokalna rješenja za rješavanje različitih situacija – od verbalne diskriminacije djece i nastavnika spram romske djece, do zlostavljanja i fizičkih prijetnji. Obrazovanje školskog osoblja i školskih odbora o problemu diskriminacije ključna je potreba. Postojeći slovački pravni okvir potpuno je kompatibilan sa standardima EU, iako se njegova provedba često kritizira. Kao i u Mađarskoj, postoji niz institucija koje se bave diskriminacijom, kao što su, primjerice, Slovački nacionalni centar za ljudska prava i javni pravobranitelj – ombudsman. U Hrvatskoj postoji nekoliko specijalizirano tijelo koje se bavi diskriminacijom (tzv. pravobranitelji), a antidiskriminacijski mehanizmi uključeni u sve zakonske akte.

U nekoliko zemalja, Makedoniji, Crnoj Gori i Srbiji, okvir za borbu protiv diskriminacije jedva postoji. U Makedoniji ne postoji sveobuhvatno zakonodavstvo o borbi protiv diskriminacije, postoji jedino u raznim odredbama protiv diskriminacije razbacanima u nekoliko zakona, a praktična primjena je upitna s obzirom da nema jasnih mjera predviđenih za slučaj kršenja tih odredbi. Ni u Crnoj Gori ne postoji zakonodavstvo protiv diskriminacije. Ne postoji ni tijelo za borbu protiv diskriminacije na nacionalnoj razini s konkretnim odgovornostima za istraživanje i sankcioniranje diskriminacijske prakse. Postoji Ured pravobranitelja, ali suočava se s određenim izazovima s obzirom na ograničene financijske i ljudske resurse. Isto vrijedi i za Srbiju, koja u trenutnom sustavu u okviru Zakona o temeljima obrazovnog sustava predviđa podnošenje pritužbi koje se tiču diskriminatornog ponašanja, koje učenici ili njihovi roditelji/staratelji mogu podnijeti ravnatelju ili školskom odboru, a zakonom su predviđene i sankcije.

U postojećem srpskom sustavu, čak i ako se prijave, slučajevi diskriminacije su nedovoljno vidljivi i rijetko imaju pozitivan ishod. Kao i u izvještaju iz Bugarske, to može značiti da sami Romi ne znaju dovoljno o svojim pravima i mogućnostima da se zaštite. To također može značiti, s druge strane, da ih je strah od mogućih negativnih posljedica ako ulože žalbu, jer ne vjeruju da su službene institucije voljne i sposobne riješiti tu vrstu problema, da ne prepoznaju neke diskriminatorne postupke kao takve ili kao kršenje svojih prava, ili čak da sam sustav nije osobito djelotvoran.

Da bi se djelotvorno odgovorilo na diskriminaciju Roma i drugih, između ostalog i u odgojno-obrazovnom sustavu, usvajanje sveobuhvatnih zakona kao i osnivanje nadležnih tijela s dostatnom moći i resursima postaje neodgodivo i hitno. Kako se zemlje približavaju pridruživanju Europskoj Uniji, od njih će se u najmanju ruku tražiti da usvoje zakone u skladu s Direktivom o rasnoj jednakosti

(Direktiva 2000/43). Međutim, to često nije dovoljno, kao što je prijavila Slovačka. Međunarodni pritisak trebao bi se pojačati kako bi se zemlje prisilile da poštuju pravne standarde.

Konačno, iako su neke zemlje odredile svoje aktivnosti u borbi protiv diskriminacije unutar Akcijskog plana Desetljeća, izvještavanje o napretku je slabo, kao što je bilo i kod provedbe politike, pa i posebno teško s obzirom da u Planove nisu uključeni nikakvi pokazatelji.

1.5.3 Prepreke kvalitetnom obrazovanju

Školski objekti i ljudski potencijali

U svim praćenim zemljama postoje dokazi da su škole s većim brojem romskih učenika inferiorne spram onih koje upisuju manji broj Roma. Istovremeno u svim zemljama uključenima u praćenje nema sustavnih statističkih podataka koje bi omogućile sustavno ocjenjivanje stanja infrastrukture u školama s visokim postotkom romskih učenika. Podaci o žalosnim materijalnim uvjetima u većini škola s velikim postotkom romskih učenika proizlaze iz izvještaja, uglavnom organizacija za zaštitu ljudskih prava, koje su prikupljale podatke izravnim promatranjem, a većina izvještava o sličnim uvjetima: nedostatku tekuće vode i unutrašnjih zahoda, nepostojanju računarskih, znanstvenih ili knjižničnih objekata, manjku nastavnih pomagala, knjiga, itd.

U Bugarskoj mnogi izvještaji pružaju tmurnu sliku o materijalnim uvjetima u mnogim segregiranim romskim školama; terensko istraživanje provedeno u Velikom Turnovu 2006. godine za ovaj izvještaj, pokazuje da samo dvije od pet škola s prevladavajućim brojem romskih učenika ima vlastitu knjižnicu, te da je broj naslova u tim knjižnicama ispod općinskog prosjeka. U Mađarskoj, u 40% škola postoje razlike između opreme segregiranih i većinskih razreda. U više od trećine škola većinski tzv. romski razredi imali su manje nastavnih pomagala, dok je u manje od trećine tih škola namještaj bio u gore stanju u većinskim romskim razredima, a u Rumunjskoj, 40% većinskih romskih škola treba značajne popravke. Općenito gledano, škole s većim postotkom Roma su starije, veći je jaz u uvjetima između ruralnih i urbanih škola, s tim da su prve u daleko gore stanju. U Srbiji je teško ocijeniti jesu li škole s visokim postotkom romskih učenika u gore stanju, s obzirom da sve škole u Srbiji trebaju popravke; samo 40% svih školskih objekata nije nužno obnoviti, a stanje seoskih škola općenito je lošije nego kod gradskih škola. Unatoč tome takve škole mogu biti u lošijem stanju nego obično, uzevši u obzir nedostatak infrastrukture u romskim naseljima, nepostojanje lokalnih poreznih investicija u škole, izostanak roditeljskih priloga zbog siromaštva koje prevladava u romskim zajednicama, i druge čimbenike koji određuju kvalitetu života. U Slovačkoj se često tvrdi da su specijalne škole s velikim brojem romske djece smještene u zgradama koje nisu u skladu sa službenim standardima.

Postoje dokazi da romske škole privlače nedovoljno kvalificirane učitelje i nastavnike, kao u Mađarskoj, gdje su u svakoj školi koja upisuje više od 80% Roma zapošljavaju nekvalificirani učitelji i nastavnici, u Rumunjskoj, gdje je preko 45% nastavnika u školama od prvog do osmog razreda nekvalificirano, ili u Srbiji gdje postoje dokazi da postoje mehanizmi zbog kojih škole s visokim postotkom romskih učenika imaju slabije nastavno osoblje koje teže pronalazi posao na drugim mjestima, ili čak imaju nedovoljno osoblja. Taj fenomen je također prijavljen u Makedoniji. U Hrvatskoj se u seoskim područjima najčešće zapošljavaju mladi učitelji i nastavnici, gdje se nalazi većina škola s velikim postotkom romske djece, te postoji visoka stopa izmjene nastavnog osoblja zaposlenog u tim područjima, s obzirom da se posao u gradovima smatra poželjnijim. Ti čimbenici utječu na kvalitetu

odgoja i obrazovanja za svu djecu u tim područjima, uključujući Rome. U Slovačkoj u manjim osnovnim školama od prvog (nultog) do četvrtog razreda, do 22% učitelja je nekvalificirano, a većina tih škola smještena je u seoskim područjima, mnoge od njih pohađaju romska djeca, dok drugi izvori tvrde da taj udio iznosi jednu trećinu svih nastavnika.

Vjerojatno i nastava u tim školama utječe na motivaciju samih učitelja i nastavnika zbog loših materijalnih uvjeta, manjka prilika za privatne instrukcije, ukupno teških i nezadovoljavajućih radnih uvjeta, kao u Bugarskoj, ili zbog udaljenosti koju učitelji i nastavnici moraju svakodnevno prijeći, kao u Hrvatskoj. S druge strane, izvještaj iz Crne Gore navodi da su nastavnici koji rade u školama koje će vjerojatno imati veći udio Roma obučeni znanjima i vještinama kroz sudjelovanje u mnogim programima usavršavanja i osposobljavanja ponuđenima putem vladinih i nevladinih projekata.

Međutim, u Mađarskoj loši uvjeti u većinskim romskim školama, otkriveni na lokacijama gdje su se održavale studije slučaja, pokazuju da je izmjena osoblja posljedično veća, što je izravno utjecalo na tempo razvoja novih metoda i pristupa.

Prenatranost postoji u romskim školama u Rumunjskoj. Vjerojatnost da će razredi biti prenatrpani u osnovnim školama u kojima prevladavaju romski učenici (preko 70%) tri puta je veća nego za sve seoske škole. Istraživanje provedeno za ovaj izvještaj u zajednici Doline Pustă okruga Sălaj, pokazalo je da zbog nedostatka prostora lokalna škola mora provoditi nastavu istovremeno spajajući učenike različitih razreda u istu učionicu. U Slovačkoj, kao se škole spajaju, a romska populacija raste, čak i škole koje rade u dvije smjene ponekad nisu dovoljne da bi pružile dovoljno prostora svoj djeci upisanoj u školu.

U Mađarskoj je problematično financiranje škola. Sektorska neutralnost nedostaje u odgojno-obrazovnom sustavu; vjerske škole primaju gotovo dvostruko veći iznos po učeniku iz središnjeg državnog proračuna nego javne ili privatne financirane škole. Postoje i navodi da privatne osnovane škole primaju manju potporu iz središnjeg državnog proračuna. Mnoge se škole oslanjaju na donacije kako bi financirale svoj rad, a one bez koordinatora donacija mogu izgubiti dosta prilika. Zloupotreba sredstava je također prijavljena kada je riječ o sredstvima koja se izravno ili neizravno odnose na Rome, prvotne naknade za odgoj i obrazovanja romske manjine i najkontroverznije od svega, naknade za specijalni odgoj i obrazovanje.

Odgojno-obrazovna postignuća

Nedostatak podataka je tema koja se provlači kroz sve dijelove ovog izvještaja, s obzirom da je bez pouzdanih podataka desegregiranih po etničkoj, jezičnoj i drugoj pripadnosti, nemoguće mjeriti bilo kakav napredak romske manjine u odgoju i obrazovanju, ili u bilo kojem drugom sektoru. To vrijedi za svaku zemlju uključenu u ovaj izvještaj. Stoga nema nacionalnih informacija koje bi mogle osigurati usporedbu ispitnih rezultata za izlaz/ulaz u kritične točke sustava, između nacionalnog prosjeka i prosjeka za romske učenike.

Navedeni problem pogoršava činjenica da odgojno-obrazovni sustav mora biti dovoljno sofisticiran kako bi imao sustav testiranja na nacionalnoj razini, koji je povezan s nacionalnim standardima. Nepostojanje takvog nacionalnog sustava uzrokuje široko i nepouzdanu variranje standarda, kao u slučaju Bugarske, Hrvatske, Makedonije i Srbije, s obzirom da je rezultat ovisan o subjektivnom mišljenju nastavnika. Primjerice, u Makedoniji se pokazalo da je vanjskim vrednovanjem vještina romskih

učenika u osnovnim školama ocijenjeno da 8% nije pismeno, iako su romski učenici u Braka Ramižu i Hamidu imali prolazne ocjene. Kada se uspostave takvi sustavi, problem se vraća na činjenicu da podaci nisu desegregirani. U Rumunjskoj, gdje se provode nacionalni ispiti u osmom (*examen de capacitate*) i dvanaestom razredu (*bacalaureat*), ne postoje jasni i dostupni podaci za školsku godinu 2005 – 2006 koji se odnose na rezultate romskih učenika, iako intervjui odražavaju niže rezultate; u Slovačkoj gdje se testiranje odvija u 9. i 12. razredu, podaci nisu desegregirani.

Kada su podaci dostupni putem testiranja u manjim razmjerima i kada se točno prikažu, rezultati govore da romski učenici sustavno imaju slabiji školski uspjeh u usporedbi s većinskim vršnjacima, da češće ponavljaju razrede, da češće ispadaju iz sustava, što rezultira stanovništvom koje nije dovoljno pismeno. U Mađarskoj je, primjerice, istraživanje pokazalo da je stopa ponavljanja razreda pet puta veća kod Roma te da je nedolazak na nastavu osam puta češći – 7,8% odnosno 1,5% – nego kod učenika mađarske većine. U Rumunjskoj 8. razred upisuje samo 29% učenika Roma, što pokazuje značajnu stopu odustajanja tijekom osmogodišnjeg školovanja. U Srbiji samo 30% romskih učenika koji se upisuju u prvi razred završava osnovnu školu.

Postoje dokazi da je pismenost u segregiranom okruženju daleko niža nego u integriranom okruženju. To se vidi u materijalu prikupljenom na lokalnoj razini u Bugarskoj za ovaj izvještaj, iako je pismenost Roma u svim zemljama niža nego kod većinskog stanovništva.

Kurikularni standardi

U mnogim zemljama obuhvaćenima ovim izvještajem (Bugarska, Mađarska, Slovačka) postoje razlike između kurikularnih standarda za specijalne škole, u kojima je postotak romske djece visok, i redovnih škola, ali isto tako i između segregiranih romskih razreda i uobičajenih razreda. No, nije izviješteno da se to događa u Hrvatskoj, Crnoj Gori, Makedoniji, Rumunjskoj ili Srbiji.

U Bugarskoj kurikularni standardi za niže razrede srednje škole ne odnose se na učenike u popravnim razredima, kao ni u specijalnim školama. Oni se razlikuju od redovnih razreda/škola po mogućnosti postizanja istovrsnog obrazovnog stupnja, kao i duljinom trajanja školovanja. Međutim, ne razlikuju se po broju razreda u različitim usmjerenjima. U Mađarskoj, segregirani razredi u redovnim školama prate poseban kurikulum, kao i kod specijalnih škola. U Slovačkoj mnoga djeca koja pohađaju specijalnu školu ispunjavaju svoje školske zadatke bez da su usvojila temeljne vještine pisanja i čitanja.

U nekim zemljama, poput Srbije, ne postoje službeni kurikularni standardi ili standardi za kvalitetu udžbenika koji rezultiraju time da učenici Romi uče po sažetom kurikulumu, a vrlo često automatizmom prelaze iz nižih i više razrede bez usvajanja temeljne pismenosti u prvim razredima, a što eventualno ubrzava ranije ispadanje iz sustava obrazovanja. Makedonija također nema nacionalne kurikularne standarde.

Niža očekivanja, štoviše, također doprinose nižim odgojno-obrazovnim postignućima te predstavljaju napisane niže standarde. U Mađarskoj oko 17% učitelja i nastavnika traži od učenika Roma manje znanja i niža postignuća od prosjeka. U Srbiji podaci također sugeriraju da neki učitelji i nastavnici imaju manja očekivanja od učenika Roma, što je vidljivo i iz rezultata na nacionalnom vrednovanju odgojno-obrazovnih postignuća. Nadalje, podaci također pokazuju da je više od 40% učenika Roma raspoređeno u razrede s najnižom kvalitetom poučavanja, dok je u takvim razredima samo oko 20% učenika ne-Roma. Prema izvještaju, u Hrvatskoj učitelji i nastavnici također imaju niže standarde u romskim razredima; a da situacija u Hrvatskoj bude teža, učitelji i nastavnici vrednuju

znanje učenika prema subjektivnim kriterijima vrednovanja i ocjenjivanja, s obzirom na nepostojanje standarda ocjenjivanja. Prema izvještaju, i u Makedoniji postoji isti fenomen.

U Rumunjskoj postoji školski kurikulum koji bi trebao uključivati karakteristike lokalne zajednice te time zadovoljavati prilike i potrebe zapošljavanja u regiji, a koji u teoriji omogućava uvođenje određene razine različitosti. Međutim, kod primjene podrazumijeva sposobnost i vještinu učitelja i nastavnika da ga provedu, a što se vrlo često čini priličnim izazovom. Prema izvještaju, u Rumunjskoj učitelji i nastavnici imaju podršku od strane inkluzivnih odgojno-obrazovnih centara kako bi uvrstili kulturološke i etničke različitosti i multikulturalne teme u građanskom obrazovanju u redovne i izborne predmete iz okvirnog nastavnog programa (kao što su zemljopis ili povijest). Slična je praksa uvedena i u Crnoj Gori, dopuštajući da 20% nastavnog programa uključuje lokalne specifičnosti. Međutim, tek treba provjeriti provedbu u praksi.

Pedagoška praksa u razredu

Većina učitelja i nastavnika u zemljama koje su uključene u ovaj izvještaj još uvijek radi na temelju stare paradigme, dakle frontalno poučavanje i pasivan stil učenja. To je slabost mnogih nacionalnih odgojno-obrazovnih sustava. Iako službena odgojno-obrazovna politika traži specifičnu praksu, primjerice interaktivne metode poučavanja ili poučavanje usmjereno na učenika, još uvijek ne postoji sustav ni mjere za praćenje i podršku pri njihovoj provedbi. Stoga u školskoj praksi postoji *status quo*, a tek nekolicina učitelja i nastavnika aktivno primjenjuje nove tehnike i metode. Nadalje, nedostatak sustavne podrške i sustava mentorstva koji bi omogućio nastavnicima da uspješno koriste takve metode, onemogućava široko korištenje alternativnih metoda poučavanja usmjerenih na učenika, najvjerojatnije na njihovu štetu.

U Bugarskoj postoje tečajevi za profesionalni razvoj, mnoge pružaju nevladine organizacije, a država ih ne priznaje, odnosno nisu dio službenog sustava stručnog usavršavanja. U Slovačkoj nevladine organizacije koje nude stručno usavršavanje često to rade u jednom navratu, u ograničenom broju ili opsegu, a u Makedoniji neki učitelji i nastavnici ne sudjeluju redovito u stručnim usavršavanjima. U Rumunjskoj, međutim, iskustvo temeljeno na različitim projektima posljednjih godina je omogućilo unapređivanje institucionalnih standarda kao i standarda poučavanja.

Iako se stručno usavršavanje od strane javnih institucija u Bugarskoj poboljšalo, i dalje se temelji na teorijskom znanju s vrlo malo ili gotovo bez mogućnosti da učitelji i nastavnici provedu u praksi ono što ih se učilo. U stručnom usavršavanju 2005. godine ukupno je sudjelovalo 5.358 učitelja i nastavnika, što iznosi malo više od 6% cjelokupnog nastavnog osoblja u osnovnim i srednjim školama u školskoj godini 2005/2006. U Srbiji, prema izvještaju, institucije dodiplomskog obrazovanja nastavnika stagniraju, te se formalno obrazovanje odgajatelja i učitelja razredne nastave više usmjerava na znanstvene discipline/predmete, a manje na pedagoške metode. U Slovačkoj, usprkos povećanju broja različitih pristupa, nestabilno financiranje i ograničeno osoblje institucija za stručno usavršavanje i osposobljavanje dovodi do toga da se učiteljima i nastavnicima često nude kratkotrajni programi koji se održavaju u jednom navratu, a što im ostavlja malo prostora za dubinsko razumijevanje zasebnih metoda i sposobnosti korištenja tih metoda na komplementaran način. Napredak u promjeni pedagogije se dogodio u Crnoj Gori, a studija Svjetske banke naglašava opće zadovoljstvo s oblikom i širinom stručnog osposobljavanja i usavršavanja učitelja i nastavnika, kako je predloženo u okviru reformskih napora. Crna Gora također smatra da će se zamjena tradicionalnih metoda

interaktivnim pristupom i otvorenosti prema novim konceptima pedagoškog rada najprije dogoditi u integriranim razredima s učenicima Romima i ne-Romima.

U Mađarskoj, javno mišljenje o novim pedagoškim metodama je loše, a sami učitelji i nastavnici navode da se oni najviše oslanjaju na poučavanje temeljeno na predavanju, a tek ponekad koriste suradničke metode poučavanja. U Rumunjskoj, usprkos raznolikim i brojnim stručnim usavršavanjima učitelja i nastavnika koji rade u multikulturalnom okruženju, stavovi o pedagogiji su i dalje konzervativni, dok utjecaj na školu, a pogotovo na razrede, nije dovoljno dokumentiran. U Srbiji komponente koje se odnose na kvalitetu odgoja i obrazovanja – pedagogija usmjerena na učenika, usmjerenost na jezik i dvojezične tehnike u slučaju djece različite jezične pripadnosti (uključujući rad s romskim pomagačima), uključivanje romske kulture u razred i školsko okruženje; uključivanje obitelji u proces učenja i poučavanja – predstavljaju iznimku, a ne pravilo vezano uz pedagošku praksu. U Srbiji, kao i u Hrvatskoj, postoji otpor dijela učitelja i nastavnika prema inovativnoj praksi ili kurikulumu.

Odnos škola-zajednica

Postoji vrlo malo sistemskih mjera za uključivanje roditelja i zajednice u odgojno-obrazovni sustav zemalja koje su uključene u ovaj izvještaj. Školski odbori ili vijeća postoje u svim zemljama, međutim njihove uloge i funkcije izrazito variraju, te usprkos njihovom postojanju oni nužno ne doprinose pravom uključivanju roditelja i zajednice u odgojno-obrazovni proces; ali svakako se računaju kao zastupljenost roditelja. No, promjene se moraju provesti. U nekim slučajevima, iako postoje školski odbori roditelja (Bugarska) ili organizacije roditelja (Mađarska), njihove su funkcije ograničene.

Neke zemlje, poput Rumunjske, imaju mogućnost predstavnštva, a najvjerojatnije i sudjelovanja roditelja. Roditelji su zastupljeni u školskim odborima, u Odboru za vrednovanje i osiguranje kvalitete na razini škole; na razini svakog razreda roditelji su zastupljeni u "Razrednom vijeću", a postoji i Predstavničko vijeće roditelja. No razina do koje su roditelji Romi uključeni je slabo poznata, iako je o pozitivnim povratnim informacijama izvješteno putem nekoliko različitih Phare projekata. U Srbiji je situacija vezana uz uključenost roditelja Roma mučna; izvješteno je da većina intervjuiranih za izvještaj nisu mogli navesti ni jedan primjer škole u Srbiji u kojoj je roditelj učenika Roma bio izabran u školski odbor; ali neki tvrde da ako i postoji takav slučaj, vrlo je rijedak te da se radi prije o slučajnosti nego o rezultatu javne politike. U Mađarskoj uključenost roditelja u poslove škole ovisi o roditeljskoj aktivnosti, dok u Hrvatskoj više nema niti jednog roditelja Roma kao predstavnika u školskom odboru, a saznanja o njihovoj uključenosti i bilo kakvoj školskoj aktivnosti ne postoje.

Postoje pojedinačni primjeri dobre prakse, a većinom se radi o dijelovima projekata nevladinih organizacija, kao npr. Vidin desegregacijski projekt u Bugarskoj u sklopu kojega su roditelji bili uključeni kroz roditeljske sastanke, školske proslave i školske odbore, ili Projekt jednakih šansi u Srbiji, u sklopu kojega su školski mini-projekti bili prilično uspješni u aktivnom angažmanu roditelja Roma.⁸⁴ U Makedoniji proveden je projekt REI-a u koji su roditelji Romi bili uključeni, a koji je za

⁸⁴ Vidi također, ESP. Experience of Roma Education Initiative, Documentation Studies Highlighting the Comprehensive Approach [Iskustva Inicijative za obrazovanje Roma: Dokumentacijska istraživanja koja naglašavaju sveobuhvatan pristup] Budimpešta: Program potpore obrazovanju (ESP) Instituta Otvoreno društvo, Budimpešta, 2007.

posljedicu imao zadržavanje i uspjeh učenika Roma u školi. U Slovačkoj najopsežniji vladin program u tom području bila je inicijativa “Majka i dijete” usmjerena na uključivanje majki djece Roma koju su pohađali predškolu. U Crnoj Gori, nakon prepoznavanja da je uključenost obitelji problem koji bi trebalo riješiti, prema izvještajima iz 2005. godine, angažirano je pet romskih posrednika – novi akteri koji bi trebali unaprijediti komunikaciju škola–zajednica, koji bi mogli biti i dobri posrednici između roditelja i nastavnika.

Diskriminacijski stavovi

Diljem zemalja u kojima se provodilo praćenje rasprostranjene su društvene predrasude i stavovi prema Romima, kao i prema integraciji Roma u škole.

Prema Gallupovom istraživanju u Bugarskoj iz 2005. godine, čak je 86% ispitanika izjavilo da ne bi htjeli da njihova djeca pohađaju školu u kojoj je više od pola ukupne školske populacije romske nacionalnosti. Takvo široko rasprostranjeno nepovjerenje može djelomično objasniti neuspjeh vlade u provedbi desegregacijskog programa škola, bez obzira na obvezu. U Mađarskoj izvještaj ECRI-ja o antiromskim osjećajima otkriva da su iako smanjeni, još uvijek utječu na veći dio mađarskog društva, odnosno na 36–38% u 2003. godini. U Rumunjskoj istraživanje koje je provelo Nacionalno vijeće za borbu protiv diskriminacije [National Council for Combating Discrimination (NCCD)], objavljeno u listopadu 2004. godine, pokazalo je značajnu razinu diskriminacije vezanu uz zapošljavanje, vlasti i škole. U Srbiji diskriminacija je navedena u vladinim dokumentima politike kao jedna od ključnih prepreka ravnopravnom pristupu odgoju i obrazovanju Roma. U Hrvatskoj je istraživanje provedeno 1995. godine na reprezentativnom uzorku od 2.715 učenika srednjih škola, pokazalo razinu prihvaćanja i odbijanja određene etničke grupe. Od 13 etničkih grupa samo su Srbi i Crnogorci (vrijeme kada je Hrvatska bila u ratu s tadašnjom Jugoslavijom) bili niže rangirani od Roma. U Makedoniji UNICEF-ov izvještaj Analiza položaja Romkinja i romske djece pokazao je da čak 79,95% ispitanika ima negativne stereotipe o “Ciganima”.

U Mađarskoj je zabilježeno da učitelji i nastavnici imaju niža očekivanja od učenika Roma, pa su ti učenici stoga manje zainteresirani za školovanje. U Rumunjskoj, Phare projekt “Pristup odgoju i obrazovanju grupa u nepovoljnijem položaju, s posebnim fokusom na Rome” je izvijestio da postoje niža očekivanja od romske manjine u školi:

Ako učenici usvoje temeljnu pismenost do kraja 8. razreda, to se smatra dobrim postignućem. Upis u strukovnu školu za umjetnost i obrt je vrlo dobro postignuće. Sveučilište predstavlja aspiraciju koja je vrlo rijetka, ako se uopće i spominje.⁸⁵

Podaci dobiveni istraživanjem u Csököly u Mađarskoj, pokazuju da postoje predrasude i pristrani stavovi, no oni su vrlo često neizrečeni i prikriveni, što se također odnosi na Rumunjsku i Srbiju.

⁸⁵ Maria Andruszkiewicz, Desegregarea școlilor – progrese și provocări. Experiențele Programului PHARE 2003: “Acces la educație pentru grupurile dezavantajate” [Desegregacija škola – Napredak i izazovi: Iskustva iz projekta Phare 2003. “Pristup odgoju i obrazovanju skupina u nepovoljnom položaju”], neobjavljeni izvještaj za Phare 2003., predstavljen na okruglom stolu u svibnju 2006., str. 6–10. Dostupno na: <http://www.edu.ro/index.php/articles/6758> (pregledano: 28. veljače 2007.)

U Srbiji se izvještava o "bijelom bijegu" kao o još jednom primjeru diskriminacijskih stavova prema Romima od strane roditelja ne-Roma koji ne žele da njihova djeca dijele školu s Romima. Taj fenomen je također zabilježen u Bugarskoj i Mađarskoj.

Školska inspekcija

Školska inspekcija vrlo često ima ograničenu moć, manjak nadležnosti u pitanjima segregacije ili aktivnijoj podršci desegregaciji. Nadalje, kako se stvaraju nove strukture u transformaciji sustava, njihova uloga ponekad postaje vrlo dvosmislena.

U Bugarskoj ne postoje odredbe koje zabranjuju zemljopisnu segregaciju, postojanje specijalnih škola i neproporcionalno raspoređivanje romske djece u njih. Naime, to izlazi iz okvira promatranja inspekcije. Štoviše, izvješteno je da inspektori imaju tendenciju s naklonošću gledati na položaj Roma u školama te da ih ne posjećuju toliko često koliko posjećuju škole s većinskim domicilnim stanovništvom. Situacija je slična i u Makedoniji, gdje se Državni inspektorat za obrazovanje bavi zakonitošću i redovnim odgojno-obrazovnim procesom. Međutim, ni zakon koji regulira rad Državnog inspektorata, ni opći zakoni o odgoju i obrazovanju ne reguliraju problem segregacije ili diskriminacije. U Slovačkoj, iako se u brojnim godišnjim izvještajima spominje segregacija Roma kao problem te preporuča da škole i Ministarstvo obrazovanja pozornost tom pitanju, do većih inicijativa nije došlo. Isto tako, Inspektorat nije nadležan za koje se tiču segregacije.

U Mađarskoj ne postoji središnja školska inspekcija, a kontrola kvalitete programa je prije usmjerena na materijalne uvjete obrazovanja nego na pitanje segregacije. Nadzornici koji su zaduženi za praćenje jednakosti postupanja u školama su imenovani za svaku oblast, a provodili su službene revizije i odlučili da su neke škole krive za diskriminaciju. Međutim, kazne koje se školama određuju su vrlo niske i ne mogu preći 100.000 HUF (€367).

U Srbiji umjesto nadzora škola, školska inspekcija prije nadzire i pomaže kod samog obrazovanja: prati škole i proces učenja i poučavanja, predlaže mjere za ispravljanje primijećene zloupotrebe, pruža savjete i podršku školama i nastavnicima, itd. U teoriji, usluge školskog nadzora mogu biti sustavan alat za praćenje ograničenja i prepreka kvalitetnom odgoju i obrazovanju Roma, kao i za pružanje podrške pedagoškim inovacijama i promjenama na razini škole, no ne postoje naznake da se to događa u praksi.

Čini se da Rumunjska ima najnapredniji sustav u smislu mandata i dopuštenja inspektorima da se bore protiv diskriminacije i segregacije u obrazovanju. Naime, u Rumunjskoj svaki okrug ima inspektora koji je zadužen za pitanje obrazovanja Roma, a koji pripada upravnoj strukturi Okružne školske inspekcije. U travnju 2004. godine Ministarstvo obrazovanja i istraživanja objavilo je internu regulaciju za prepoznavanje i osudu segregacije, koja ovlašćuje inspektore za obrazovanje Roma da izrade akcijske planove koji će se baviti identificiranim primjerima segregacije, ili slučajevima u kojima škole imaju neproporcionalan broj Roma, odnosno u slučajevima izdvajanja Roma u posebne razrede. Naime, škola mora sama osigurati da postotak Roma bude u skladu s ukupnim postotkom romske djece u području unutar tri godine. Međutim, još uvijek nisu dostupni podaci o kvaliteti i utjecaju takvog sustava.

1.5.4 Ograničenja pristupa obrazovanju

Strukturalna ograničenja

Diljem regije podaci ukazuju da manji postotak romske djece pohađa predškolu, u usporedbi s djecom većinske populacije koja istu pohađa u mnogo većem broju. U Mađarskoj je prema procjenama za školsku godinu 1999./2000. samo 17,39% Roma pohađalo predškolu, a u Slovačkoj ih je u školskoj godini 2003./2004. bilo tek 1,02%. Kao priznanje važnosti predškole u pripremi za upis u osnovnu školu te ograničenja zbog troškova kod siromašnih obitelji, mnoge su zemlje nedavno uvele obveznu trogodišnju predškolu za svu djecu, koju najčešće zovu nulta godina, a koja bi trebala isto tako pomoći kod povećanja broja romske djece kako bi i ona imala barem neka predškolska znanja prije upisa u prvi razred osnovne škole.

Međutim, u mnogim zemljama broj mjesta u predškolama je nedostatan za prihvaćanje trenutne populacije djece predškolskog uzrasta. Samo u Bugarskoj je procijenjeno da oko 32.000 djece predškolske dobi ne može biti obuhvaćeno trenutnim brojem predškola u toj zemlji, dok se u Makedoniji procjenjuje da ukoliko roditelji odluče uključiti svoju djecu u predškolu, tek ih oko 12 % može biti smješteno u postojeće objekte. S obzirom da je omjer romske djece i mladih viši nego omjer Roma u odnosu na cjelokupnu populaciju, Romi su neproporcionalno pogođeni manjkom mjesta, a s očekivanim porastom upisa s obzirom na uvođenje nulte godine, u mnogim zemljama taj problem eksponencijalno raste.

Često su najsiromašnija i najizoliranija područja koja imaju tek nekoliko predškola upravo područja u kojima su koncentrirani Romi. U nekim mjestima u Mađarskoj predškole daju prednost djeci iz obitelji slabijeg položaja kako bi se osiguralo da djeca dobiju hranu i potrebnu skrb; nasuprot tome, neke predškole u Srbiji automatski dodjeljuju mjesta djeci čiji roditelji rade, što stavlja većinu romske djece u lošiji položaj. U Crnoj Gori roditelji koji rade također imaju prednost. U Rumunjskoj nema dovoljno predškolskih odgojnih ustanova u gradovima, kao i u malim ruralnim zajednicama u kojima često žive Romi. Fenomen prenapučenosti vrtića s pretežitim brojem Roma zabilježen je u Rumunjskoj. U Slovačkoj broj predškola trenutno opada, jer se općine bore pronaći financijska sredstva za njihovo održavanje; cijene prijevoza do predškole izvan bližeg područja su općenito previsoke za roditelje romske djece koja si to ne mogu priuštiti.

Zakonski i administrativni zahtjevi

Standardni zahtjevi za upis u predškolu i osnovnu školu u većini zemalja uključenih u Desetljeće ponekad uključuju pisani zahtjev, rodni list i medicinsku dokumentaciju. Iako je ono malo dostupnih podataka uglavnom fragmentirano i nepouzđano, smatra se da je broj Roma bez osobnih dokumenata značajan u mnogim zemljama, a posebno u onima koje su domaćini izbjeglicama i prognanicima, na primjer u Crnoj Gori i Makedoniji.

Nedostatak osobnih dokumenata među Romima prepoznato je kao izraziti problem u Rumunjskoj prije deset godina, a od tada su kreirani brojni programi čiji je cilj pomoći obiteljima do dobiju potrebne dokumente. U Crnoj Gori nevladine su organizacije pomagale romskim obiteljima kod upisa u škole, no studija slučaja je pokazala kako škole mogu jednostavno ukinuti pravne zahtjeve kako bi omogućile upis izbjegloj i prognanoj djeci, a to je ad hoc rješenje koje ovisi o individualnoj

diskrecijskoj ocjeni, umjesto na formalnoj proceduri. U Srbiji je nedostatak osobnih dokumenata prepoznat kao ozbiljna prepreka kod pristupa predškolskom odgoju Roma, ali taj problem nije spomenut u nacionalnom Akcijskom planu Desetljeća. Na razini osnovne škole djeca se mogu upisati čak i ako nemaju nužne dokumente.

U Mađarskoj i Bugarskoj postoji nekoliko problema vezanih uz nedostatak osobnih dokumenata. Zapravo, unatoč rasprostranjenim indikacijama da mnogi Romi ne posjeduju dokumente koji su potrebni za formalan upis djece u školu, stvaran broj djece koja su odbijena kod upisa iz tog razloga je mali. Unatoč tome, vlade bi se trebale pozabaviti pitanjem dokumenata kao dijelom odgojno-obrazovne politike, kako bi osigurale da postoje pristupačni postupci koji će omogućiti svoj kvalificiranju djeci upis u školu.

U Makedoniji, zabrinutost je iskazana iz razloga što roditelji nisu prikladno informirani o upisnim procedurama; pozivna pisma se šalju obiteljima čija bi se djeca trebala upisati u osnovnu školu, no kako mnogi roditelji Romi ne razumiju dobro makedonski ili su potpuno nepismeni, možda ne uviđaju važnost tog poziva. Štoviše, Romi koji nisu zakonski prijavljeni na svojoj adresi, možda uopće neće primiti taj poziv.

Troškovi

U mnogim zemljama koje su obuhvaćene ovim izvještajem javna predškola nije dio obveznog obrazovanja, pa se stoga tamo može raditi o naknadi. Javna predškola besplatna je jedino u Mađarskoj i Rumunjskoj. U Srbiji romska djeca mogu biti kvalificirana da besplatno pohađaju predškolu, ali se ipak ne mogu upisati s obzirom na ograničen broj mjesta. U Bugarskoj i Hrvatskoj lokalne vlasti određuju troškove predškole, iako mnoge općine u Bugarskoj donekle odobravaju izuzeće temeljem socijalnih okolnosti, ali druge to ne čine; u Vidinu, na primjer, mjesečni iznos koji je odredilo općinsko vijeće je 30 leva (€15), odnosno 10% prosječne plaće u Bugarskoj, jako visok iznos za mnoge siromašne obitelji. U Slovačkoj se naknade izračunavaju s obzirom na nacionalno zakonodavstvo, dok u Crnoj Gori i Makedoniji predškole same određuju svoje naknade. Čak i kada je pohađanje predškole besplatno, drugi troškovi, poput odijevanja, mogu biti previsoki za romske obitelji. Predškole mogu od roditelja tražiti i dodatna sredstva za pokrivanje izvannastavnih aktivnosti, što je još jedan financijski teret.

U osnovnim školama uzgredni troškovi rastu, uključujući troškove knjiga i izvannastavnih aktivnosti. Iako u Mađarskoj postoje mnogi oblici državne potpore kojima se olakšava financijski teret odgoja i obrazovanja obiteljima u nepovoljnom položaju, u Hrvatskoj je to dostupno samo ondje gdje lokalne vlasti uspijevaju osigurati donacije ili drugo dodatno financiranje. Čak i ako postoji državna potpora, troškovi kupnje odjeće i drugih materijala također se navode kao kronični problem za pristup. U Bugarskoj i Rumunjskoj, specijalne škole koje nude prednosti kao što su besplatni obroci i smještaj mogu biti poticaj siromašnijim obiteljima da upišu svoju djecu tamo, umjesto u redovitu školu.

Siromaštvo utječe na pristup obrazovanju i na druge načine. U Makedoniji, Crnoj Gori i Rumunjskoj, izvještaji navode da romska djeca mogu biti ispisana iz škole kako bi radila, s obzirom da prihod koji donose može biti ključan njihovim obiteljima. U Rumunjskoj nastavnik u školi s većinom romskih učenika kaže:

Od 20 učenika koje imam, pitam se bi li četiri od pet obitelji moglo sebi priuštiti kupnju knjižnice za dijete, kupnju knjige koju bi učenik želio imati ili školske torbe, jer neki učenici dolaze u školu noseći svoje stvari u plastičnim vrećicama.⁸⁶

U Slovačkoj siromašni roditelji dobivaju stipendiju ovisno o uspjehu djeteta u školi; to zauzvrat može potaknuti roditelje da pošalju djecu u specijalne škole, gdje su standardi niži i gdje je lakše postići bolje ocjene.

Rezidencijalna segregacija / zemljopisna izolacija

Romske zajednice diljem Srednje i Jugoistočne Europe su često fizički odvojene od drugih zajednica. Te romske zajednice mogu biti zasebna susjedstva unutar grada, odvojena sela ili neregulirana naselja smještena na rubovima postojećih gradova. Život u siromašnim uvjetima ograničava opseg u kojem se od djece može očekivati da uče kod kuće. S obzirom da većina obitelji živi u malim prostorima, vrlo često nema mjesta da djeca napišu domaću zadaću; neredovita opskrba električnom energijom može značiti da nema svjetla za čitanje.

Nekoliko vladinih odgojno-obrazovnih politika bilježi utjecaj rezidencijalne segregacije na pristup romske djece kvalitetnom odgoju i obrazovanju. Škole koje se nalaze na području s većinskim romskim stanovništvom logično imaju i veći postotak učenika Roma te se one, prema izvještajima, ne smatraju segregiranim školama. Kako bilo, te "romske škole" su često u lošijim infrastrukturnim uvjetima, imaju manje sredstava na raspolaganju, te su nerijetko na glasu kao manje kvalitetne škole. U mnogim zemljama nastavnici su općenito manje zainteresirani za rad u ruralnim školama; izolirane škole s visokim postotkom Roma su još manje atraktivne.

Mnoge romske zajednice i susjedstva nemaju lokalne škole, a prijevoz je vrlo često preskup ili potpuno nedostupan. U Podgorici, Crna Gora, škola u romskom naselju trenutno pruža uslugu od prvog do trećeg razreda, a očekuje se da će se u budućnosti dodati i četvrti razred, s obzirom da su ceste do matične škole izvan njihovog naselja blatnjave i loše. U Bugarskoj prijevoz iz jednog sela do drugog financira država, a prijevoz unutar jednog grada nije omogućen te stoga romska djeca u segregiranim susjedstvima moraju sama pronaći način dolaska do škole u drugom dijelu grada.

U Hrvatskoj su neka naselja također izolirana te djeca gotovo da i nisu izložena hrvatskom jeziku prije polaska u školu, a takav se fenomen pojavljuje i u Makedoniji. Bez dostupnih dvojezičnih programa učitelji i nastavnici se bore da pronađu način da se pobrinu za djecu koja moraju svladati jezik kao i standardni nastavni program, a kao rezultat toga u barem jednom području su oformljenu segregirani razredi u kojima su učenici isključivo Romi.

Upis u školu i ustrojavanje razrednih odjela

Segregacija romske djece može se dogoditi i kao posljedica upravnih ili nekih drugih procedura za raspoređivanje u određene škole ili razrede. U većini promatranih zemalja djecu su ocjenjivali kada su upisala školu ili ranije, kako bi odredili postoje li bilo kakve mentalne teškoće ili posebne odgojno-obrazovne potrebe koje mogu zahtijevati raspoređivanje izvan redovne škole ili razreda. U

---

⁸⁶ Intervju s nastavnikom, 22. veljače 2007.

mnogim zemljama, međutim, postoji bojazan da se romskoj djeci prečesto dijagnosticiraju teškoće, a zapravo može biti riječ o jezičnoj ili kulturološkoj prepri, ili jednostavno slaboj ocjeni. Vlade su poduzele korake za borbu protiv tog oblika segregacije, no problemi i dalje postoje. Nadzor postojećeg ocjenjivanja slab je u mnogim zemljama, te stoga odluka o ustrojavanju može biti nedosljedna i diskrecijska. Roditelji Romi mogu biti nepotpuno informirani za razumijevanje procesa, a u nekim slučajevima navodi se da specijalne škole aktivno pronalaze roditelje romske djece kako bi ih potaknuli da pošalju svoju djecu u specijalne škole.⁸⁷

Znatan broj istraživanja je proveden na tu temu u Bugarskoj, gdje neke škole za djecu s intelektualnim poteškoćama upisuju od 90 do 100% romske djece. Studija je pokazala da su postupci ocjenjivanja u Bugarskoj često arbitrarni, te da sudjelovanje nekog tko govori materinji jezik djeteta nije dovoljno jamstvo. Problem segregacije u specijalnim školama je također općenito osuđen u Slovačkoj; nova regulacija ustrojavanja razreda i raspoređivanja u škole je usvojena 2005. godine, međutim neka istraživanja sugeriraju da se ne poštuju smjernice koje su ponuđene.

U Makedoniji postoji tek nekoliko podataka o upisu Roma u specijalne škole, kao i neslaganje oko toga čine li Romi neproporcionalan dio učenika u takvim školama. Vladina Nacionalna strategija za Rome ne priznaje da nadzastupljenost predstavlja problem, a izvještaji nevladinih organizacija ukazuju da se raspoređivanje vrši bez ikakvog postupka ocjenjivanja.

Upisi u školu i raspoređivanje po razredima unutar redovnih škola su vrlo često u nadležnosti ravnatelja škole, a raspoređivanje djece zna vrlo često biti neformalno i arbitrarno; izvještava se o različitim razlozima za smještanje Roma u jedan razred, od toga da su roditelji Romi kasno upisali dijete u školu, do jezičnih razloga ili jednostavno razloga koji se odnose na sposobnost učenja. Iako u Bugarskoj rijetko postoje posebni razredi, u drugim je zemljama to gotovo pravilo, kao u Slovačkoj. U Srbiji i Hrvatskoj postoje odvojeni razredni odjeli s romskim učenicima zbog ograničenog poznavanja jezika na kojem se poučava. Naravno, pravi program dvojezičnog obrazovanja te stručno usavršavanje i osposobljavanje, kao i samo dodiplomsko obrazovanje učitelja i nastavnika, moglo bi djelotvornije zadovoljiti potrebe ove djece, bez segregacije.

U mnogim zemljama roditelji imaju pravo odabrati školu koju će pohađati njihovo dijete, bez obzira na područje kojem pripada određena škola. To vrlo često rezultira fenomenom poznatijim pod nazivom „bijeli bijeg“, gdje roditelji djece pripadnika većinskog naroda mogu odabrati u koju će školu poslati svoje dijete, pa ga ne šalju u onu u njihovom susjedstvu, ukoliko je tamo veći broj romske djece. Taj je fenomen zabilježen u Mađarskoj i Srbiji.

Jezik

Romske zajednice u zemljama koje su uključene u Desetljeće su različite; mnogi govore romski kao prvi jezik, a unutar te jezične skupine postoje varijacije i dijalekti. U Crnoj Gori i Makedoniji dio Roma govori albanski, a u Hrvatskoj i Mađarskoj neke romske zajednice govore dijalektom romskog tzv. bajaškim. Ukratko, mnogim Romima domicilni jezik zemlje u kojoj žive nije materinji jezik, što može prouzročiti lingvističke kao i druge probleme za djecu kada krenu u školu. U Bugarskoj 88% Roma govori romski, a u Makedoniji ih je 80%.

⁸⁷ U Bugarskoj i Slovačkoj.

Kao što je već navedeno, jezične prepreke za romsku djecu mogu rezultirati nekorektnim smještanjem u specijalne škole, ili segregacijom u razredima u kojima su samo učenici Romi. Dok predškolski programi, a pogotovo uspostavom obvezne nulte godine u nekim zemljama, mogu pomoći romskoj djeci da usvoje temeljne jezične kompetencije prije početka osnovnoškolskog obrazovanja, vrlo malo romske djece pohađa predškolski odgoj da bi to imalo šireg učinka. Odnosno, kada djeca nemaju pristup, vrlo često se radi o tome da učitelji i nastavnici nisu dovoljno osposobljeni da s time iziđu na kraj i pomognu djeci da premoste jezični jaz između njihovog jezika i jezika na kojem se poučava. Zbog toga mnoga djeca pate s nepoznatim jezikom u školi, mogu zaostati i postati nezadovoljna i frustrirana te ispasti iz sustava. Škole stoga ne uspijevaju postati snaga koja promiče integraciju i umjesto toga kod romske djece povećavaju osjećaj marginaliziranosti.

Rumunjska je pokazala znatan uspjeh kada je romski jezik postao dijelom nastavnog programa; naime, 2005. godine poučavanje romskog jezika se odvijalo u 135 škola, u koje je bilo uključeno 15.708 učenika i 257 učitelja.⁸⁸ Dok su u Mađarskoj državne dotacije za odgoj i obrazovanje manjina, uključujući obrazovanje na materinjem jeziku, dostupne Romima, istraživanje je pokazalo da to nije dosljedno primijenjeno i usklađeno sa zakonodavstvom. U Makedoniji je projekt koji je imao za cilj uvesti metode dvojezičnog poučavanja u četiri škole proveden samo u jednoj. U Srbiji djeca koja su se s obiteljima vratila iz Zapadne Europe vrlo često pate u školi, jer ne poznaju srpski jezik i ćilirično pismom.

---

⁸⁸ Vijeće Europe, Drugi izvještaj koji je predala Rumunjska, a koji se odnosi na čl. 25., stavak 1. Okvirne Konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, primljen 6. lipnja 2005. godine, Strasburg. Dostupno na: http://www.coe.int/t/e/human_rights/minorities/2._framework_convention_%28monitoring%29/2._monitoring_mechanism/3._state_reports_and_unmik_kosovo_report/2._second_cycle/2nd_sr_romania.asp#P475_38732 (pregledano: 28. veljače 2007.).

2. PREPORUKE

Preporuke pojedinim zemljama uključene su u nacionalne izvještaja. Ovdje se nalaze samo općenito primjenjive preporuke i preporuke namijenjene Europskoj Uniji.

2.1 Međunarodnom upravnom odboru, Predsjedništvu i Tajništvu Desetljeća za uključivanje Roma

- Započeti i podupirati podizanje svijesti među Romima s obzirom na važnost prikupljanja podataka o mjerama socijalne inkluzije prema etničkim skupinama.
- Podržati uključenost romskih organizacija u promicanju praćenja etničkih skupina kao sredstva identifikacije problema, zagovaranja ciljanih politika i programa, te praćenja aktivnosti i vrednovanja učinka.
- Olakšati dijalog između inicijativa za praćenje, kao što je Promatranje Desetljeća (DecadeWatch) i država koje sudjeluju u Desetljeću za promicanje konstruktivne rasprave o napretku provedbe ciljeva Desetljeća u svakoj zemlji.
- Pružiti tehničku podršku vladama u kreiranju praktičnih akcijskih planova, kako bi provele svoje akcijske planove za obrazovanje u sklopu Desetljeća, uključujući kreiranje pokazatelja i mehanizma praćenja i vrednovanja.
- Izvršiti pritisak na nacionalne vlade da se drže svojih akcijskih planova za obrazovanje i provode ih onako kako su razvijeni u okviru Desetljeća.

2.2 Vladama koje sudjeluju u Desetljeću za uključivanje Roma

- Uzeti u obzir sve strategije, kako one posebno za Rome, tako i općenite u području odgoja i obrazovanja, te kreirati dosljednu politiku za obrazovanje romske djece, a koja je povezana i važna za postojeće strategije; trebalo bi izričito ciljati romsko stanovništvo.
- Uspostaviti mehanizme kako bi se osiguralo da obrazovne zadaće u okviru Akcijskog plana Desetljeća koje spadaju u nadležnost lokalnih jedinica budu djelotvorno provedene.
- U suradnji s odgovarajućim tijelima Europske komisije poduzeti potrebne pravne i upravne mjere za razvijanje metoda prikupljanja podataka o etničkoj pripadnosti, kako bi se mogli pratiti učinci politika na etničke manjine, kao i poduzeti korektivne mjere.
- Prikupljati i objaviti statističke podatke u lako razumljivom obliku o položaju Roma u obrazovanju, poštivati sve relevantne zakone o zaštiti podataka; prikupljati desegregirane podatke o upisu, postignućima i napretku.
- Pratiti napredak prema ciljevima Akcijskog plana Desetljeća u području obrazovanja; angažirati i savjetovati se s civilnim društvom pri uspostavi mehanizama praćenja i vrednovanja, uključujući kreiranje pokazatelja, te otvoreno izvještavati o napretku u postizanju ciljeva Akcijskog plana Desetljeća.

- Poduzeti potrebne pravne, financijske i upravne korake da se prekinu svi oblici obrazovne segregacije romske djece.
- Povećati broj Roma zaposlenih u odgojno-obrazovnom sustavu.
- Raditi na unapređenju pristupa osobnim dokumentima i zdravstvenoj skrbi za Rome kao jednom od preduvjeta za njihov uspješan pristup odgoju i obrazovanju, a tamo gdje je to prikladno, razviti politike za izbjegle i raseljene osobe kako bi mogle pristupiti odgojno-obrazovnom procesu, bez obzira što nemaju potrebnu dokumentaciju.
- Osigurati da sva djeca imaju pristup predškolskom odgoju povećanjem broja objekata i razreda potrebnih za smještaj sve djece; otkloniti sve naknade za djecu u nepovoljnom položaju i pokriti troškove prijevoza.
- Uspostaviti i pratiti kriterije jednakog tretmana koji će osiguravati upis djece u nepovoljnom položaju i održavati integrirane razredne odjele, kao i alocirati sredstva iz središnjih državnog i EU proračuna onim školama i lokalnim jedinicama koje ispunjavaju te kriterije.
- Smanjiti broj Roma u specijalnim školama za djecu s teškoćama u razvoju, osiguravanjem da redovne osnovne škole mogu pružiti iste pogodnosti djeci u nepovoljnom položaju kao i specijalne škole, te unaprijediti alate/instrumente dijagnoze i procjene koji se koriste u ocjenjivanju djece s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama.
- Poduzeti korake da se osigura da romska djeca kojima prvi jezik nije jezik na kojem se održava nastava dobiju potrebnu potporu u školama, pomagati i njegovati programe obrazovanja, usavršavanja i osposobljavanja učitelja i nastavnika koji se tiču usvajanja jezika i metoda dvojezične nastave, osigurati da ustanove za obrazovanje nastavnika koriste odgovarajući nastavni program i pomagala u pripremi nastavnika romskog jezika, te razviti predškolske programe koji naglašavaju usvajanje jezika i dvojezične tehnike.
- Kreirati sustav nacionalnih standarda povezan s nacionalnim sustavima vrednovanja, kako bi postojalo pouzdano i usporedivo znanje o odgojno-obrazovnim postignućima učenika, desegregirano po etničkoj pripadnosti; sustavi standarda i vrednovanja trebali bi biti vezani uz pisanje udžbenika i kriterije izbora i standarda; napraviti potrebne promjene u kriterijima pisanja kako bi se integrirala pitanja kulturne i etničke različitosti te osiguralo da romska kultura, jezik i povijest budu integrirani u te standarde.
- U odsustvu nacionalnih sustava odrediti kriterije za učitelje i nastavnike za vrednovanje i ocjenjivanje uspjeha učenika, kako bi se spriječilo subjektivno smanjenje očekivanja i inflacija ocjena za učenike s nižim odgojno-obrazovnim postignućem.
- Omogućiti razvoj nastavnog programa na razini škola koji u obzir uzima i lokalnu romsku zajednicu.
- Učiniti obaveznim obrazovanje i usavršavanje o različitosti za sve odgojno-obrazovne stručnjake te pružiti potporu institucijama koje nastavnicima pružaju usavršavanje i osposobljavanje, kako bi se potaknuli novi modeli i prakse u vođenju i upravljanju zasnovanom na školama, nastavi usmjerenoj na učenike te uključivanju roditelja i zajednice.

- Kreirati poticaje za privlačenje visokokvalitetnih nastavnika u škole koje se nalaze u socio-ekonomski nerazvijenijim područjima, primjerice omogućiti profesionalni razvoj i druge poticaje kako bi mladi nastavnici poučavali u manje poželjnim školama.
- Potaknuti obrazovne ustanove da ojačaju veze s romskim zajednicama i roditeljima, osiguraju njihovo sudjelovanje u donošenju odluka te u procesu učenja i poučavanja.
- Promicati strategije zasnovane na zajednici kako bi se ojačala sposobnost etničkih skupina da se angažiraju u odgojno-obrazovnim sustavima.

2.3 Europskoj Uniji

- Usvojiti mjere za potporu prikupljanja usporedivih podataka u svim zemljama Desetljeća, desegregiranih po etničkoj pripadnosti (s posebnim naglaskom na romskoj manjini), s prikladnom zaštitom individualnih detalja – te naglasiti njihovu važnost za obrazovanje i socijalnu uključenost.
- Nadalje specificirati pokazatelje potrebne za razvoj politika socijalne uključenosti s obzirom na Lisabonsku deklaraciju, kako bi uključile obrazovanje te razviti pokazatelje koji su relevantniji za Rome, kao što je razvijanje „indeksa“ segregacije za odgoj i obrazovanje.
- Razmisliti o usvajanju odredbi EU koje zabranjuju etničku i rasnu segregaciju u području obrazovanja, istražiti daljnji razvoj pravnih mjera u tom području, te osigurati formalno praćenje s inspekcijama i sankcijama.
- Istražiti načine na koje odgojno-obrazovne politike i programi Unije mogu rješavati rasnu segregaciju u obrazovanju te široko rasprostranjenu neravnopravnu i nedovoljnu razinu poticaja za Rome.
- Razviti usmjerene kampanje za podizanje razine svijesti o problemima rasizma usmjerenog protiv Roma i o trenutnoj krizi društvene isključenosti s kojom se suočavaju Romi u Europi, te potaknuti zemlje sudionice Desetljeća da pokrenu takve kampanje.
- Koristiti postojeće programe, kao što je Europski socijalni fond za uključivanje komponenti za obuku i jačanje romskih grupa i pojedinaca u području odgoja i obrazovanja, kako bi mogli postati aktivniji u provedbi i oblikovanju politike i programa.
- Potaknuti sve zemlje sudionice Desetljeća da uključe Rome kao ciljanu skupinu u svoje nacionalne akcijske Planove za društvenu uključenost i cjeloživotno učenje, kao i u druge relevantne okvirne politike.

PRILOG I. MATRICA AKCIJSKIH PLANOVA DESETLJEĆA

Zemlja	<i>Ciljevi ili pod-ciljevi uključeni u Akcijski plan u području jezika, poučavanja romskog jezika i romskih pomagača</i>	<i>Ciljevi ili pod-ciljevi uključeni u Akcijski plan u području desegregacije</i>	<i>Ciljevi ili pod-ciljevi uključeni u Akcijski plan u području nastavnog programa</i>	<i>Ciljevi ili pod-ciljevi uključeni u Akcijski plan u području obrazovanje i stručnog usavršavanja nastavnika</i>	<i>Ciljevi ili pod-ciljevi uključeni u Akcijski plan u području mehanizama praćenja diskriminacije</i>
Bugarska	1.3.8. Stručno usavršavati i zapošljavati suradnike u odabranim vrtićima i školama s ciljem osiguravanja bolje prilagodbe djece i učenika romskog podrijetla. 2. Očuvati i razviti kulturološki identitet djece i učenika romske etničke manjine.	1.2. Desegregirati škole i vrtiće u izdvojenim romskim naseljima.	5.1.1. Revidirati dostupne udžbenike te nastavna sredstva i pomagala od 4 do 12 razreda, kao i tiskati nove u kojima je zastupljena kultura Roma.	2.2. Osigurati potrebno pedagoško i administrativno osoblje za provedbu programa vezanih uz interkulturalno učenje, ljudska prava, načela i vrijednosti civilnog društva.	1.1.7. Uvrstiti odredbe u regulaciji vrtića, škola i područnih odjela, kao i odredbe i opis poslova za školsko osoblje s ciljem osiguravanja tolerancije prema djeci romskog podrijetla i stvaranja povoljnog školskog okruženja.
Hrvatska	Nema	5. Uključiti učenike Rome u desegregirane razredne odjele.	6. Uvrstiti sadržaj o Romima (potrebe, kulturu, itd.) u novi školski program.	4. Nastaviti stručno usavršavanje odgajatelja, učitelja, ravnatelja i ostalog osoblja za različitost, toleranciju i ravnopravnosti.	Nema

Zemlja	<i>Ciljevi ili pod-ciljevi uključeni u Akcijski plan u području jezika, poučavanja romskog jezika i romskih pomagača</i>	<i>Ciljevi ili pod-ciljevi uključeni u Akcijski plan u području desegregacije</i>	<i>Ciljevi ili pod-ciljevi uključeni u Akcijski plan u području nastavnog programa</i>	<i>Ciljevi ili pod-ciljevi uključeni u Akcijski plan u području obrazovanja i stručnog usavršavanja nastavnika</i>	<i>Ciljevi ili pod-ciljevi uključeni u Akcijski plan u području mehanizama praćenja diskriminacije</i>
Mađarska	3. Zapošljavati i stručno usavršavati romske pomagače u školi.	1. Produljiti integrativno obrazovanje, desegregaciju [...] ukloniti sve segregirane razrede, škole i povećati razinu kvalifikacija učnika Roma.	Nema	Nema	Provesti anti-diskriminacijske elemente na osnovu postojećeg pravnog okvira.
Makedonija	4. Povećati broj dostavno obrazovanih romskih učitelja.	Nema	3.4. Preporuka Ministarstva obrazovanja i znanosti da se uvedu nastavni materijali o kulturi Roma, tradiciji i povijesti na Pedagoškom fakultetu i ostalim fakultetima koji su uključeni u dodiplomsko obrazovanje nastavnika.	3.4. Preporuka Ministarstva obrazovanja i znanosti da se uvedu nastavni materijali o kulturi Roma, tradiciji i povijesti na Pedagoškom fakultetu i ostalim fakultetima koji su uključeni u dodiplomsko obrazovanje nastavnika.	Nema

Zemlja	<i>Ciljevi ili pod-ciljevi uključeni u Akcijski plan u području jezika, poučavanja romskog jezika i romskih pomagača</i>	<i>Ciljevi ili pod-ciljevi uključeni u Akcijski plan u području nastavnog programa</i>	<i>Ciljevi ili pod-ciljevi uključeni u Akcijski plan u području obrazovanje i stručnog usavršavanja nastavnika</i>	<i>Ciljevi ili pod-ciljevi uključeni u Akcijski plan u području mehanizama pruženja diskriminacije</i>
Crna Gora	2.4.3. Podržati razvoj kulturološkog identiteta djece i mladeži romskog podrijetla. 9. Stručno usavršavati romske pomagače za uključivanje u nastavni proces.	2.4.2 Uvrstiti elemente o kulturi Roma u nastavni program za djecu.	9. Osigurano nastavno osoblje. Broj osposobljenih učitelja za rad s djecom romskog podrijetla, a koji su pohađali seminare o radu s romskom djecom.	2.6.4 Implementirati antidiskriminacijske mjere.
Slovačka	Nema	Nema	Nema	Nema
Rumunjska	Nije usvojeno	Nije usvojeno	Nije usvojeno	Nije usvojeno

Zemlja	<i>Ciljevi ili pod-ciljevi uključeni u Akcijski plan u području jezika, poučavanja romskog jezika i romskih pomagača</i>	<i>Ciljevi ili pod-ciljevi uključeni u Akcijski plan u području nastavnog programa</i>	<i>Ciljevi ili pod-ciljevi uključeni u Akcijski plan u području obrazovanja i stručnog usavršavanja nastavnika</i>	<i>Ciljevi ili pod-ciljevi uključeni u Akcijski plan u području mehanizama praćenja diskriminacije</i>
Srbija	<p>Pružiti kvalitetno obrazovanje.</p> <p>Osigurati i osposobiti osoblje za rad s djecom romskog podrijetla.</p>	<p>Pružiti kvalitetno obrazovanje.</p> <p>Izraditi i vrednovati obrazovne programe, udžbenike i ostale nastavne materijale, koji se tiču obrazovnih potreba djece i mladeži romske etničke manjine.</p> <p>Poštivati različitost i promicati multikulturalne vrijednosti.</p> <p>Unaprijediti obrazovno okruženje temeljem poštivanja različitosti i multikulturalizma.</p>	<p>Uključivati Rome u odgojno-obrazovni sustav te osigurati nastavak obrazovanja.</p> <p>Kreirati relevantne propise (kriterije i procedure) za certificiranje učitelja i nastavnika koji su obučeni za rad s djecom Romima.</p> <p>Pružiti kvalitetno obrazovanje.</p> <p>Stručno usavršavati postojeće nastavno osoblje.</p> <p>Certificirati učitelje i nastavnike obučene za rad s djecom romsko podrijetla.</p>	<p>Poštivati različitost i promicati multikulturalne vrijednosti.</p> <p>Sprječavati diskriminaciju u obrazovanju.</p>

Izvor: Tekst i obrojčavanje preuzeto iz odnosnih nacionalnih Akcijskih planova, dostupnih na <http://www.romadecade.org/index.php?content=70> (pregledano: 18. studenoga 2007.)

PRILOG 2. LITERATURA

- Andruszkiewicz, M. Desegregarea școlilor – progrese și provocări. Experiențele Programului PHARE 2003: “Acces la educație pentru grupurile dezavantajate” [Desegregacija škola – Napredak i izazovi: Iskustva iz projekta Phare 2003. “Pristup odgoju i obrazovanju skupina u nepovoljnom položaju“], neobjavljeni izvještaj za Phare 2003., predstavljen na okruglom stolu u svibnju 2006., str. 6–10. Dostupno na: <http://www.edu.ro/index.php/articles/6758> (pregledano: 28. veljače 2007.).
- K. D. Bush, i D. Saltarelli, (ur.) The Two Faces of Education in Ethnic Conflict [Dva lica obrazovanja u etničkom konfliktu], Firenca: UNICEF, Innocenti Insights, 2000
- Cicourel, A. Vi J. I. Kitsuse. The social organization of the high school and deviant adolescent careers [Socijalna organizacija srednjih škola i devijantne karijere adolescenata], School and Society: A sociological reader, London i Henley: Routledge & Kegan Paul u suradnji sa Open University Press, 1971.
- Vijeće Europe, Drugi izvještaj koji je predala Rumunjska, a koji se odnosi na čl. 25., stavak 1. Okvirne Konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, primljen 6. lipnja 2005. godine, Strasbourg. Dostupno na: http://www.coe.int/t/e/human_rights/minorities/2._framework_convention_%28monitoring%29/2._monitoring_mechanism/3._state_reports_and_unmik_kosovo_report/2._second_cycle/2nd_sr_romania.asp#P475_38732 (pregledano: 28. veljače 2007.).
- ESP. Combating Educational Deprivation of Roma Children: A Policy Discussion Paper [Borba protiv deprivacije romske djece: rasprava o politici], Budimpešta: Program podrške za obrazovanje, 2003. Dostupno na: http://www.soros.org/initiatives/esp/articles_publications/publications/depriv_20030407 (pregledano 16. studenoga 2007).
- ESP. Experience of Roma Education Initiative: Documentation Studies Highlighting the Comprehensive Approach [Iskustva Inicijative za obrazovanje Roma: Dokumentacijska istraživanja koja naglašavaju sveobuhvatan pristup] Budimpešta: Program potpore obrazovanju (ESP) Instituta Otvoreno društvo, Budimpešta, 2007.
- Europska komisija. European Union Support for Roma Communities in Central and Eastern Europe [Europska unija Podrška EU romskim zajednicama u Srednjoj i Istočnoj Europi], Bruxelles: Opća uprava za zapošljavanje i društvene poslove, 2003, str. 4–5. Dostupno na: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/brochure_roma_oct2003_en.pdf (pregledano 16. studenoga 2007).
- Europska komisija, Situation of Roma in an Enlarged Europe [Položaj Roma u proširenoj Europi], Bruxelles: Opća uprava za zapošljavanje i društvene poslove, 2004, str. 6. Dostupno na: http://ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/pdf/pubst/roma04_en.pdf (pregledano 28. listopada 2007)

- EUMAP. Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection [Praćenje procesa pridruživanja EU: zaštita manjina] 2002, Budimpešta: Institut Otvoreno društvo 2002, str. 4–18. Dostupno na: http://www.eumap.org/reports/2002/minority/international/sections/overview/2002_m_05_overview.pdf (pregledano 22. rujna 2007).
- Hanushek, E. Economic Outcomes and School Quality [Ekonomski ishodi i kvaliteta škole]. Paris: I.I.E.P, UNESCO, 2005.
- Hollo, L., i Sheila Quinn. Equality for Roma in Europe: A Roadmap for Action. [Ravnopravnost za Rome u Europi: Plan za akciju], OSI, siječanj 2006, dostupno na http://www.justiceinitiative.org/db/resource2/fs/?file_id=18173 (pregledano 16. studenoga 2007)
- Ireson J. i S. Hallan. Ability Grouping in Education [Grupiranja prema sposobnostima u obrazovanju], London, Thousands Oaks, CA: Sage, 2001.
- Milcher, Susanne. Data Needs for Monitoring: UNDP's Contribution to the Decade Implementation [Potrebni podaci za praćenje UNDP-ov doprinos implementaciji Desetljeća], Bratislava: UNDP Regionalni ured, 26. veljače, 2004.
- Proactive Information Services. Step by Step Roma Special Schools Initiative: Evaluation Report Year 3. [Proaktivne informacijske usluge, Korak po korak Inicijativa za posebnu školu za Rome: Evaluacijski izvještaj 3. godina], 2003. Dostupno na: http://www.osi.hu/esp/rei/Documents/Final_Evaluation_Report_Adobe_February_2003.pdf (pregledano 18. studenoga 2007).
- D. Petrova, "Etnička statistika" [Ethnic Statistics], Prava Roma: Tromjesečni časopis Europskog centra za prava Roma, br. 2, 2004,
- Proactive Information Services. REI Final Report [REI Završni izvještaj]. Budimpešta: Education Support Program, 2006. Dostupno na: <http://www.osi.hu/esp/rei> (pregledano 28. listopada 2007).
- Rosenthal R. i R. Jacobson. Pygmalion in the classroom: Teacher Expectation and Pupils' Intellectual Development [Pygmalion u razredu: Očekivanja nastavnika i intelektualni razvoj učenika], New York: Holt, Rinehart i Winston, 1968.
- Wolfe, B. i S. Zunekas. Non-Market Outcomes of Schooling [Ne-tržišni ishodi obrazovanja], Madison Wisconsin: Institut za istraživanje siromaštva, Svibanj, 1997
- UNDP, Avoiding the Dependency Trap [Izbjegavanje klopke zavisnosti], Bratislava: UNDP. Dostupno na: <http://roma.undp.sk/> (pregledano 18. listopada 2007).
- UNESCO International Bureau of Education [UNESCO-ov međunarodni ured za obrazovanje], Capacity Building for Curriculum Development [Izgradnja sposobnosti za razvoj kurikulumu]. Dostupno na: <http://www.ibe.unesco.org> (pregledano 16. studenoga 2007).
- UNESCO. Education for All Global Monitoring Report [Globalni izvještaj praćenja Obrazovanja za sve] 2005. Pariz: UNESCO, 2006.

Ravnopravan pristup
kvalitetnom odgoju
i obrazovanju za Rome

Izvještaj za Hrvatsku

Sadržaj

1. Sažetak i preporuke	79
1.1 Sažetak	79
1.2 Preporuke	81
1.2.1 Preporuke o praćenju i vrednovanju.....	81
1.2.2. Preporuke za unapređenje pristupa odgoju i obrazovanju.....	81
2. Osnovni pokazatelji o odgoju i obrazovanju	85
2.1. Prikupljanje podataka	85
2.2. Podaci i trendovi o upisu	88
2.3. Zadržavanje djece u školskom sustavu i završetak školovanja	91
2.4. Vrste i stupanj segregacije	95
3. Programi i obrazovna politika Vlade	96
3.1. Dokumenti Vladine politike	97
3.1.1. Nacionalni program za Rome.....	97
3.1.2. Akcijski plan Desetljeća uključenja Roma 2005 – 2015.....	100
3.1.3. Nacionalni program za pridruživanje Europskoj uniji (Program pridruživanja EU)	101
3.2. Vladini obrazovni programi.....	102
3.2.1. Jezici manjina	103
3.3. Mjere za suzbijanje segregacije	104
3.4. Romski suradnici u nastavi/školski posrednici.....	105
3.5. Nastavnici romskog jezika	107
3.6. Nastavni materijali i kurikularna politika	107
3.7. Obrazovanje i podrška učiteljima i nastavnicima	108
3.8. Mehanizmi za praćenje diskriminacije	109
4. Ograničenja u pristupu obrazovanju.....	110
4.1. Strukturalna ograničenja.....	110
4.2. Zakonski i upravni zahtjevi.....	110
4.3. Troškovi	111
4.4. Rezidencijalna segregacija / Zemljopisna izolacija	113
4.5. Upis u školu i ustrojavanje razrednih odjela.....	114
4.6. Jezik	116
5. Prepreke kvalitetnom odgoju i obrazovanju.....	117
5.1. Školski objekti i ljudski potencijali	117
5.2. Školski uspjeh.....	118
5.3. Kurikularni standardi	118
5.4. Praksa u učionici i pedagogija.....	119

5.5. Odnosi škole i zajednice	120
5.6. Diskriminacijski stavovi.....	120
5.7. Školska inspekcija	121
PRILOG 1. Upravna struktura.....	123
P1.1. Struktura i organizacija.....	123
P1.2. Pravne uloge i odlučivanje	124
PRILOG 2. Studije slučaja	127
P2.1. Studija slučaja: Darda (Osječko-baranjska županija).....	127
A2.1.1. Upravna jedinica.....	127
A2.1.2. Romi i zajednica	127
A.2.1.3. Obrazovanje	129
P2.2. Studija slučaja: Kozari Bok (Grad Zagreb).....	133
P2.2.1. Upravna jedinica.....	133
P2.2.2. Romi i zajednica	134
P2.2.3. Obrazovanje.....	135
P2.3. Studija slučaja: Kuršanec (Međimurska županija)	139
P2.3.1. Upravna jedinica.....	139
A2.3.2. Romi i zajednica.....	139
A2.3.3. Obrazovanje.....	140
PRILOG 3. Zakonski dokumenti citirani u izvještaju	149
Zakonski akti.....	149
Odluke, odredbe, pravilnici, uredbe i pravila.....	149
PRILOG 4. Literatura	150
4.1. Službeni dokumenti	150
4.2. Drugi izvori.....	150

Popis tabela

Tablica 1.	Romsko stanovništvo u odnosu na druge nacionalne manjine u Hrvatskoj	86
Tablica 2.	Romsko stanovništvo u odnosu na ukupno stanovništvo po županijama	87
Tablica 3.	Djeca u strukturi stanovništva.....	88
Tablica 4.	Broj učenika Roma u prvom razredu srednje škole prema vrsti škole.....	89
Tablica 5.	Broj učenika u srednjoj školi prema vrsti škole	90
Tablica 6.	Broj učenika Roma u srednjoj školi od drugog do četvrtog razreda prema vrsti škole.....	90
Tablica 7.	Stope upisa, 2005.....	91
Tablica 8.	Stručna sprema (stanovništvo starije od 20 godina) prema skupinama stanovništva i spolu romskog stanovništva	92
Tablica 9.	Udio učenika koji su upisali prvi razred i došli do petog razreda	93
Tablica 10.	Broj sati izostanaka u osnovnoškolskim razredima u školskoj godini 2005/2006. u Međimurskoj županiji.....	94
Tablica 11.	Broj i vrsta razreda prema nacionalnosti u školskoj godini 2005 – 2006 u Međimurskoj županiji.....	105
Tablica P1:	Investicije iz državnog proračuna u predškolski odgoj 2001/2004. (u tisućama kuna)	125
Tablica P2.	Mreža osnovnih škola u Osječko-baranjskoj županiji	130
Tablica P3.	Upis u osnovne škole u Osječko-baranjskoj županiji.....	130
Tablica P4.	Upis u osnovne škole u Međimurskoj županiji	142
Tablica P5:	Pohađanje nastave i ponavljanje razreda kod učenika Roma u Međimurskoj županiji.....	143
Tablica P6.	Postotak roditelja učenika Roma koji su prisustvovali roditeljskim sastancima.....	145

1. SAŽETAK I PREPORUKE

1.1 Sažetak

Romsko stanovništvo u Hrvatskoj nije tako brojno kao u drugim zemljama sudionicama Desetljeća za uključenje Roma 2005 – 2015. Međutim, kako se Hrvatska impresivnim tempom približava integraciji u Europu usvajajući mnoge programe i politike s ciljem ispunjavanja kriterija za članstvo od službenog prihvaćanja njene kandidature za članstvo u Europskoj Uniji, znatna pozornost se počela posvećivati položaju Roma, uključujući ravnopravan pristup kvalitetnom odgoju i obrazovanju. Ipak, obveze preuzete na međunarodnoj razini još nisu u potpunosti preasle u praktične strateške korake kako bi se pružila potpora zajednicama, školama, nastavnicima i učenicima. Stoga je nužan sustavan pristup, uz prikupljanje relevantnih podataka o obrazovanju romske djece, kako bi se na najbolji način iskoristili primjeri dobre prakse i preokrenuli negativni trendovi. Iako su romske zajednice u Hrvatskoj manje i raspršenije nego u drugim zemljama, jednako je važno osigurati djelotvoran pristup odgoju i obrazovanju Roma na nacionalnoj razini kako bi se osigurala bolja odgojno-obrazovna postignuća za svu djecu.

U hrvatskom zakonodavstvu nema ograničenja kada je riječ o vrsti podataka koji se mogu prikupljati. Ipak, dostupni podaci o romskom stanovništvu su rijetki i nepouzdana. Službeni statistički podaci o ukupnom stanovništvu Roma kažu da ih ima manje od 9.500; druge procjene sugeriraju da bi taj broj mogao dosegnuti i 40.000. Zbog visokog prirodnog prirasta i kratkog životnog vijeka, više od polovice romskog stanovništva u Hrvatskoj mlađe je od 19 godina. Nepostojanje centraliziranog mehanizma za prikupljanje podataka o obrazovanju ograničava dostupnost informacija o sudjelovanju i uspjehu Roma u školama; Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa trebalo bi razmisliti o uspostavljanju baze podataka kako bi se ujednačili podaci iz predškolskih ustanova, osnovnih i srednjih škola, a koji bi bili podijeljeni po nacionalnoj pripadnosti i/ili materinjem jeziku.

Vrlo je malo podataka o opsegu segregacije u Hrvatskoj. Iako je zabilježeno nekoliko slučajeva gdje su romska djeca stavljena u odvojene razrede, nije provedeno nijedno sveobuhvatno istraživanje o razdvajanju Roma u redovnim ili specijalnim školama. Takvo bi istraživanje trebalo biti visoki prioritet za hrvatsku Vladu.

Kao kandidatkinja za članstvo u EU i sudionica Desetljeća za uključenje Roma 2005 – 2015, Hrvatska je usvojila dvije glavne politike kako bi se ulovila u koštac s položajem Roma: Nacionalni program za Rome (dalje, NPR) i Akcijski plan Desetljeća za uključenje Roma 2005 – 2015 (dalje, Akcijski plan Desetljeća). I NPR i Akcijski plan Desetljeća uključuju poglavlja o obrazovanju s ciljevima, pokazateljima i predloženim proračunskim sredstvima. Međutim, opći nacionalni plan za područje obrazovanja samo upućuje na specijalizirane dokumente kada je riječ o odgoju i obrazovanju Roma. Došlo je do znatnih proračunskih izdvajanja za primjenu NPR-a i Akcijskog plana Desetljeća, no informacije o aktivnostima koje su provedene kao i o njihovim rezultatima su minimalne. Tek jedan vladin projekt, Poboljšanje pristupa i kvalitete obrazovanja Roma, financirao je Fond za obrazovanje Roma kako bi se implementirali elementi Akcijskog plana Desetljeća.

Jezični problemi predstavljaju ozbiljnu prepreku poboljšanju kvalitete odgoja i obrazovanja Roma; romske zajednice u Hrvatskoj su različite, a sastoje se od dvije različite jezične skupine, od kojih nijedna ne predstavlja službeni jezik na kojem se poučava. Romski suradnici u nastavi rade u malom broju škola, ali čini se da nedostatak stručnog usavršavanja ograničava potporu koju takvi pomagači trebali pružiti u razredu. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa trebalo bi pojačati napor da se uvede takvo radno mjesto u svim razredima koje pohađa veći broj učenika Roma, kao i osigurati prikladno usavršavanje i osposobljavanje. To je još važnije ako se zna da trenutno nema učitelja ni nastavnika koji bi mogao poučavati na bilo kojem od romskih jezika, a i nastavni materijali za rad s Romima su vrlo ograničeni. Manjak stručnog usavršavanja za učitelje i nastavnike koji rade u multinacionalnim i višejezičnim razredima također treba riješiti, po mogućnosti korištenjem postojećih tečajeva nevladinih organizacija kao modela.

Trebali bi se uzeti u obzir pozitivni primjeri pružanja pomoći pri upisu romske djece u predškolu, na primjer u Međimurskoj županiji, kao i omogućiti dostatan broj mjesta za povećani broj djece. Dok su u nekim područjima troškovi predškole za romsku djecu pokriveni iz državnog ili lokalnog proračuna, takva potpora nije obavezna ni sustavna. Vladina ili druga pomoć pokriva neke od troškova pohađanja osnovne škole za Rome, no to također nije sustavno regulirano i prvenstveno se temelji na pojedinačnim inicijativama. Istraživanja pokazuju da su neke romske zajednice toliko izolirane da djeca kreću u školu samo s minimalnom izloženošću hrvatskom jeziku te im je teško držati korak s ostatkom razreda. Kako učitelji i nastavnici nisu posebno obrazovani i nemaju adekvatnu potporu u radu s djecom različitog podrijetla, negdje se to rješava stavljanjem romske djece u posebne razrede gdje su tempo i dinamika nastave prilagođeni njima. Takav se oblik segregacije nastavlja, unatoč općem slaganju da bi sva djeca mogla imati koristi od učenja u jezično i kulturološki heterogenim razredima, te bi Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa trebalo poduzeti nužne korake da pripremi učitelje i nastavnike, kao i škole za multikulturalno integracijsko poučavanje.

Kao i u drugim područjima, malo je podataka o odgojno-obrazovnim postignućima učenika Roma. Postoje izvještaji da učitelji i nastavnici romskoj djeci daju prolazne ocjene čak i kada nisu naučila potrebno gradivo, kako bi im omogućili da prijeđu u viši razred. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa trebalo bi poraditi na činjenici da ne postoje službeni standardi za ocjenjivanje učenika, što omogućuje takvu praksu, te je stoga potrebno razviti objektivne kriterije za ocjenjivanje učenika. Ne postoji praćenje stvarne pedagoške prakse u razredima, a postojeći sustav školske inspekcije ne zahtijeva nikakvo vrednovanje rada učitelja i nastavnika ni izvedbe učenika. Također postoji potreba da se taj nedostatak riješi uspostavom kvalitetnog nadzora i potpore napose onim učiteljima i nastavnicima koji rade u jezično i kulturološki heterogenim školama i razredima. Više truda u pomaganju romskim zajednicama moglo bi pomoći školama da bolje zadovolje potrebe romske djece; na državnoj razini, snažniji napor da se spriječi diskriminacija i promiče tolerancija pomogli bi da se svojoj djeci osigura pristup odgovarajućem, visokokvalitetnom odgoju i obrazovanju.

1.2 Preporuke

1.2.1 Preporuke o praćenju i vrednovanju

Prikupljanje podataka

Vlada Republike Hrvatske trebala bi:

1. Revidirati i dopuniti propise kako bi osiguralo da su prikupljeni podaci dostupni i podijeljeni prema etničkoj pripadnosti, vjerskoj pripadnosti, jeziku, spolu, dobi i lokaciji, u mjeri u kojoj to dopuštaju odgovarajući propisi EU.
2. Poduzeti korake da se poboljša sveukupno prikupljanje podataka vezano uz odgoj i obrazovanje, podijeljeno prema etničkoj pripadnosti, uključujući Rome i druge etničke manjine, s prikladnim mjerama zaštite osjetljivih podataka te identiteta i privatnosti pojedinaca.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa bi trebalo:

3. Uspostaviti centralnu bazu podataka o odgojno-obrazovnim pokazateljima, s odredbama o podjeli podataka, uključujući školski uspjeh, neuspjeh i stope ponavljanja razreda, te stvoriti mehanizme kako bi lokalne obrazovne vlasti i škole mogle prikupljati i disperzirati takve podatke.
4. Uspostaviti centralnu bazu podataka o obrazovanju Roma, uključujući podatke o korištenju romskog čib i bajaškog dijalekta

1.2.2. Preporuke za unapređenje pristupa odgoju i obrazovanju

Strukturne poteškoće, zakonski i upravni uvjeti, troškovi

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa bi trebalo:

5. Učiniti dvije godine visoko-kvalitetne predškole obveznom i besplatnom za Rome.
6. Osigurati dovoljan broj mjesta u odgojno-obrazovnim institucijama izgradnjom novih učionica, analizom rasporeda razreda, ili promjenom uvjeta vezanih za broj djece po razredu, kako bi se prikladno rasporedila sva djeca u određenoj dobnoj skupini.
7. Poticati i podupirati suradnju lokalnih jedinica, centara za socijalnu skrb, romskih suradnika u nastavi i romskih nevladinih organizacija, kako bi se romskoj djeci osiguralo upis u obvezne predškolske programe.
8. Odrediti način pristupa obrazovanju za djecu koja nemaju potrebne dokumente za administrativni postupak upisa.
9. Dodijeliti sredstva osnovnim i srednjim školama kako bi se osiguralo da djeca koja za to imaju uvjete dobivaju potporu u obliku obroka, odjeće i izvannastavnih aktivnosti.

Rezidencijalna segregacija / zemljopisna izolacija

Vlada Republike Hrvatske bi trebala:

10. Ispuniti mjere navedene u Akcijskom planu Desetljeća koji se odnose na promicanje desegregacije, uključujući cilj o integraciji učenika Roma.
11. Usvojiti potrebne zakonske ili upravne mjere kako bi se suzbili i sankcionirali svi oblici segregacije, s izričitim ciljem da se provede desegregacija, te osigurati dostatna sredstva, primjerice raspodjelom učenika Roma iz segregiranih romskih zajednica u etnički heterogene razrede i škole.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa trebalo bi:

12. Revidirati Nacionalni program za Rome kako bi se uključio problem segregacije te razvio jasan i sveobuhvatan plan za desegregaciju s dodijeljenim nadležnostima na nacionalnoj i lokalnoj razini, uključujući škole, lokalne zajednice i roditelje.
13. Organizirati dopunsku nastavu romskoj djeci koja su preseljena iz segregiranih romskih razreda u etnički heterogene razrede, kako bi se nadoknadilo nekvalitetno obrazovanje koje su dobivali u odijeljenim razredima i postigao uspjeh sukladan novoj školskoj okolini.

Upisi u školu i ustrojavanje razrednih odjela

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa trebalo bi:

14. Poduzeti reviziju postupka upisa u školu i ustrojavanja razrednih odjela u svim dijelovima Hrvatske s manjinskim romskim zajednicama.
15. Na osnovi te procjene raditi sa školama i lokalnim jedinicama kako bi se osiguralo pridržavanje ili mijenjanje postojećih odredbi o ustrojavanju razrednih odjela, kako romska djeca ne bi bila smještena u odijeljene razrede.

Jezik

Vlada Republike Hrvatske bi trebala:

16. Ispuniti mjeru navedenu u Akcijskom planu Desetljeća kako bi se romska djeca uključila u dvogodišnje predškolske programe i unaprijediti postojeće programe pridajući osobitu pozornost učenju hrvatskog jezika i povećavanju pripremljenosti romske djece za školu.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa trebalo bi:

17. Inicirati raspravu s vođama romskih zajednica usmjerenu na prepoznavanje jednog ili više romskih jezika i/ili narječja kao službenog jezika za poučavanje u Hrvatskoj.
18. Podupirati i podržavati odgojno-obrazovne module u obrazovanju i usavršavanju učitelja i nastavnika u području učenja jezika i metoda dvojezičnog obrazovanja te poučavanja u multikulturalnim razredima.

19. Razviti kurikulum za učenje hrvatskog jezika za Rome.

Školski objekti i ljudski potencijali

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa trebalo bi:

20. Uvesti poticaje npr. stipendije kojima bi se potaknulo mlade Rome da steknu zvanje učitelja ili nastavnika.
21. Proširiti program romskih suradnika u nastavi koji trenutno postoji u Međimurskoj i Varaždinskoj županiji na druga područja sa značajnim brojem romske djece.
22. Osigurati adekvatno obrazovanje za romske suradnike kako bi se ojačale njihove stručne kompetencije i djelotvornije ih se koristili u odgojno-obrazovnom procesu.
23. Nuditi dodatne poticaje učiteljima i nastavnicima koji žele raditi u školama u ruralnim područjima kako bi se smanjila izmjena učitelja i nastavnika u tim školama.

Kurikularni standardi

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa trebalo bi:

24. Razviti transparente standarde vrednovanja i ocjenjivanja i kako u osnovnim, tako i u srednjim školama; na srednjoškolskoj razini, državna matura bi mogla biti početna točka za unapređenje kriterija ocjenjivanja i uspostavu jasnijih obrazaca ocjenjivanja.
25. Uspostaviti odgojno-obrazovne module za dodatno usavršavanje učitelja i nastavnika o povijesti, kulturnom naslijeđu i jeziku zajednica hrvatskih Roma, kako bi se omogućilo učiteljima i nastavnicima da uključe takve elemente u planiranje nastavnih jedinica.
26. Uključiti informacije o Romskoj povijesti i kulturi u školski kurikulum, kako bi se pozitivno predstavio doprinos te etničke skupine hrvatskom naslijeđu.
27. Razviti fleksibilnije procedure koje bi omogućile Romima više šansi za sudjelovanje u izvannastavnim aktivnostima.

Odnos škole i zajednice

Područne jedinice Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa trebale bi:

28. Usko surađivati s nevladinim organizacijama i skupinama u zajednici kako bi osigurale koordinaciju svih napora za unapređenjem odgoja i obrazovanja Roma te osigurale stvarnu osjetljivost potrebama i interesima zajednice.
29. Osigurati proporcionalnu zastupljenost roditelja učenika Roma u školskim vijećima i odborima svih škola u koje su upisani Romi.

Diskriminacijski stavovi

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa trebalo bi:

30. Uključiti obrazovanje bez predrasuda te obrazovanje za društvenu pravednost kao obvezni predmet u dodiplomsko obrazovanje ili dodatno stručno usavršavanje učitelja i nastavnika.
31. Uključiti obrazovanje o toleranciji i različitosti za predstavnike lokalnih jedinica i medija, kako bi se spriječili ili ispravili stereotipi i predrasude o Romima.

Školska inspekcija

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa trebalo bi:

32. Instruirati školske inspektore i nadzornike resornog Ministarstva i Agencije za odgoj i obrazovanje Republike Hrvatske da poboljšaju identifikaciju i sankcioniranje slučajeva diskriminacije učenika iz manjinskih skupina.
33. Odrediti standarde koji će se koristiti u inspekciji škola kako bi se obeshrabrila prezaupljenosti (iznad 50%) romske djece u razredima.
34. Poboljšati provedbu postojećih zakona o pohađanju obveznog obrazovanja, uključujući sankcioniranje roditelja koji ne upišu svoju djecu u školu.

2. OSNOVNI POKAZATELJI O ODGOJU I OBRAZOVANJU

Hrvatski zakon ne poznaje ograničenja kada je riječ o vrsti podataka koji se mogu prikupljati. Međutim, postojeći podaci o romskoj populaciji su rijetki i nedostupni. Službene statistike o ukupnoj populaciji Roma navode da ih ima nešto manje od 9.500; druge procjene sugeriraju da bi taj broj mogao dosegnuti i 40.000. Zbog visokog nataliteta i kratke očekivane životne dobi, više od polovice romske populacije u Hrvatskoj je mlade od 19 godina. Nepostojanje bilo kakvog centraliziranog mehanizma prikupljanja podataka o obrazovanju ograničava dostupnost informacija o sudjelovanju i odgojno-obrazovnim postignućima Roma u školama; Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa trebalo bi razmisliti o uspostavi baze podataka koja bi konsolidirala podatke iz predškola, osnovnih i srednjih škola, podijeljenih prema nacionalnosti i materinjem jeziku.

Malo je podataka o opsegu segregacije u Hrvatskoj. Mada je poznato nekoliko slučajeva romske djece raspoređene u posebne razrede, ne postoje sveobuhvatna istraživanja o razdvajanju Roma u redovnim i specijalnim školama. Takvo bi istraživanje trebalo biti od visokog prioriteta za hrvatsku Vladu.

2.1. Prikupljanje podataka

Ne postoje ograničenja za prikupljanje podataka o nacionalnoj/etničkoj pripadnosti u Hrvatskoj. Ipak, vrlo je malo pouzdanih demografskih podataka o Romima u Hrvatskoj. Sukladno Zakonu o popisu stanovništva, kućanstva i stanova¹ iz 2000. godine, člankom 5. osobe imaju pravo da se ne izjasne glede svoje nacionalne i vjerske pripadnosti. Statistički godišnjak izvještava o sljedećem:

Pravna odredba [...] bila je otisnuta na pojedinačnom Upitniku i, štoviše, svaki popisivač je imao obvezu obavijestiti svaku osobu o tome. Dodatno, popisivač je također imao obvezu upisati točno onaj odgovor koji je dobio od osoba koje je popisivao. U slučaju da se osoba nije željela očitovati o nijednom od ta dva pitanja, popisivač je morao upisati "neizjašnjen".²

Sukladno Zakonu, odgovor o nacionalnoj pripadnosti djece do 15 godina starosti davao je jedan od roditelja, staratelja ili udomitelja.³ Mnogi su se Romi zbog pretrpljenih patnji u prošlosti i socijalne distance prema većinskom stanovništvu odbijali očitovati i identificirati kao pripadnici romske nacionalne zajednice. Visoka razina nepismenosti kod romskog stanovništva također doprinosi nedostatku točnih podataka, budući da je kod onih koji ne znaju čitati i pisati manja vjerojatnost da će zatražiti osobne dokumente, ili se prijaviti u slučaju promjene mjesta prebivališta.

¹ Republika Hrvatska, Državni zavod za statistiku, Zakon o popisu stanovništva, kućanstava i stanova, *Narodne novine*, br. 64/2000. Dostupno na: <http://www.dzs.hr/> (pregledano: 22. listopada 2007.). Dalje: DZS, Popis stanovništva 2001.

² Republika Hrvatska, Državni zavod za statistiku, Statistički ljetopis, 2003: 82, dostupno na: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2005/00-sadrzaj.pdf (pregledano: 18. listopada 2007.).

³ Zakon o popisu stanovništva, 2001.

Ne postoje procjene ni o broju ni o postotku Roma bez osobnih dokumenata.⁴ Problem nedostatka osobnih dokumenata kod romskog stanovništva se nadalje usložnjava ondje gdje mnoge osobe imaju ista imena i datum rođenja.⁵

Romi se u Hrvatskoj smatraju autohtonom etničkom manjinom s posebnom tradicijom i kulturnim identitetom. Broj Roma raste iz godine u godinu: temeljem popisa stanovništva iz 1971. godine u Hrvatskoj je živjelo 1.257 Roma, 1981. godine bilo ih je 3.658, 1991. godine u Hrvatskoj je živjelo 6.695 Roma, dok je prema popisu stanovništva iz 2001. u Hrvatskoj bilo 9.463 Roma, što predstavlja 0,21% ukupnog stanovništva Hrvatske (4.437.460). Međutim, kao i u mnogim drugim zemljama, u popisu stanovništva je podcijenjen broj Roma; sukladno procjeni Vijeća Europe u Hrvatskoj živi oko 40.000 Roma, što predstavlja oko 0,9 % ukupnog stanovništva. Međutim, i ta je procjena dovođena u pitanje.⁶

Oko 7,47% ukupnog stanovništva u Hrvatskoj čine pripadnici nacionalnih manjina. Udio Roma se povećava, kako je prikazano u tablici 1.

Tablica 1. Romsko stanovništvo u odnosu na druge nacionalne manjine u Hrvatskoj

	1971.		1981.		1991.		2001.	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Hrvati	3.513.647	79,38	3.454.661	75,08	3.736.356	78,1	3.977.171	89,63
Nacionalne manjine - Ukupno	774.723	17,50	651.831	14,17	713.311	14,19	331.383	7,47
Romi	1.257	0,03	3.858	0,08	6.695	0,14	9.463	0,21

Izvor: Državni zavod za statistiku, 2001.⁷

⁴ Ministarstvo pravosuđa financira besplatno pravno savjetovanje i sve troškove povezane s ostvarivanjem statusnih prava Roma. Ministarstvo unutarnjih poslova uspostavilo je mobilne timove koje posjećuju romska naselja kako bi intervenirali u različitim pitanjima vezanima uz prava Roma.

⁵ Vladin ured za nacionalne manjine objavio je, zajedno s Ministarstvom unutarnjih poslova i Ministarstvom zdravstva i socijalne skrbi, knjižicu "Moja prava", koja sadržava informacije o mogućnostima i sredstvima stjecanja prava u tri glavna područja: statusna pitanja, zdravstveno osiguranje i socijalna skrb. Knjižica je tiskana na romskom i hrvatskom jeziku.

⁶ Okrugli stol Instituta Otvoreno društvo, lipanj 2007. Objašnjenje: Institut Otvoreno društvo održao je okrugli stol u lipnju 2007. godine u Hrvatskoj o nacrtu ovog izvještaja. Izlaganja stručnjaka uključila su predstavnike Roma, Vlade, ravnatelje, nastavnike, lokalne vlasti i nevladinih organizacija.

⁷ DZS, Popis stanovništva 2001.

Najveći broj Roma živi u Međimurskoj županiji, na sjeverozapadnom dijelu zemlje. Dok je u popisu stanovništva iz 2001. godine zabilježeno 2.887 Roma u Međimurskoj županiji⁸, vjerojatnije je da je u popisu stanovništva broj Roma podcijenjen; sukladno procjeni tijela Međimurske županije, stvarni broj Roma u 2001. godini iznosio je 4.229 osoba.⁹

Tablica 2. Romsko stanovništvo u odnosu na ukupno stanovništvo po županijama

Županija	1991.	2001.
Zagrebačka županija	128	231
Krapinsko-zagorska	2	4
Sisačko-moslavačka	315	708
Karlovačka	16	7
Varaždinska	333	448
Koprivničko-križevačka	204	125
Bjelovarsko-bilogorska	144	140
Primorsko-goranska	504	589
Ličko-senjska	49	10
Virovitičko-podravska	86	4
Požeško-slavonska	0	7
Brod-posavska	223	586
Zadarska	7	4
Osječko-baranjska	782	977
Šibensko-kninska	42	8
Vukovarsko-srijemska	265	167
Splitsko-dalmatinska	39	11
Istarska	5	4
Dubrovačko-neretvanska	637	600
Međimurska	1.920	2.887
Grad Zagreb	994	1.946
Ukupno na teritoriju Hrvatske	6.695	9.463

Izvor: Državni zavod za statistiku, 2001.

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 2001. godine, romsko stanovništvo u Hrvatskoj je izrazito mlado – 33,4 % stanovništva ima manje od devet godina, a stanovništvo školske dobi (od 5 do 19 godina) čini više od polovine (55,4%) ukupnog romskog stanovništva.¹⁰ Kratak životni

⁸ Ibid.

⁹ Međimurska županija (2006). Službeni statistički podaci, neobjavljeno.

¹⁰ DZS, Popis stanovništva 2001.11 Ibid.

vijek Roma također je utjecao na demografsku sliku romskog stanovništva, budući da je samo 6,9% Roma starije od 50 godina.¹¹

Tablica 3. Djeca u strukturi stanovništva

Dobna skupina	Ukupno stanovništvo	Romsko stanovništvo	Udio romskog stanovništva u ukupnom stanovništvu (%)
0-4	237.522	1769	0,74
5-9	248.528	1.390	0,55
10-14	268.584	1.105	0,41
15-19	298.606	976	0,33

Izvor: Državni zavod za statistiku, 2001.

2.2. Podaci i trendovi o upisu

Kao i kod većine podataka o Romima, statistički podaci u području odgoja i obrazovanja također nisu u posve pouzdani. Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa nije dostupan točan broj Roma koji su bili ili bi trebali biti uključeni na svakoj razini odgojno-obrazovnog sustava, pa se procjenjuje da oko trećine romske djece nikada nije bilo uključeno ni u kakav oblik odgojno-obrazovnog rada ni školovanja.¹² Podaci o broju romske djece koja su upisana u osnovnu školu dostupni su u bazama podataka samo nekoliko županija (kao što su Međimurska, Osječko-baranjska i Varaždinska županija). Međutim, prikupljanje podataka o nacionalnoj pripadnosti djece ne predstavlja uobičajenu praksu, pa ne postoje pouzdane baze podataka o djeci školske dobi koja nisu upisana u školu.

Prema zakonskoj regulativi djeca moraju završiti 150 sati predškolskog odgoja prije nego što upišu prvi razred osnovne škole. Prema informacijama Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, postotak pohađanja predškolskog odgoja u Hrvatskoj iznosi 43%.¹³ Upis romske djece u predškolske programe uvelike ovisi o suradnji između lokalne jedinice i romskih nevladinih organizacija. Pozitivan primjer je predškola Pirgo u Čakovcu (Međimurska županija) koja razvila je dobru suradnju između gradonačelnika, tijela gradske vlasti i nevladine organizacije "Romi za Rome". Taj program pridonio je postojanom, ali još uvijek nedovoljnom poboljšanju pripreme djece za upis u školu.¹⁴ Nевladini izvori, kao što je Amnesty International, navode da "Unatoč poboljšanjima

¹² Vlada Republike Hrvatske, Nacionalni program za Rome, 2003. Dostupno na: <http://www.vlada.hr/nacionalni-programromi/EnpzzrOIO.htm> (pregledano: 12. srpnja 2007.).

¹³ Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005.-2015., 2005. Dostupno na: <http://www.mzos.hr> (pregledano 7. kolovoza 2007.).

¹⁴ Slučaj grada Čakovca, glavnog grada Međimurske županije, uvijek se predstavlja kao najbolji primjer suradnje između lokalne jedinice i nevladinih organizacija Roma. To je jedini slučaj u kojem grad u potpunosti financira romsku predškolsku ustanovu, a gradonačelnik se osobno zauzima da pomogne Romima. To je također jedino područje gdje pročelnik Odjela za obrazovanje sudjeluje na svakom sastanku s romskim roditeljima čija djeca pohađaju predškolu koju i financiraju.

(osobito u [...] Međimurskoj županiji) posljednjih godina, većina romske djece u Hrvatskoj nije uključena u predškolske programe odgoja i obrazovanja.¹⁵

Školske godine 2004/2005. i 2005/2006. u Republici Hrvatskoj je organizirano nekoliko skupina za predškolski odgoj Roma. Godine 2005. postojalo je 12 programa predškolskog odgoja za 340 romske djece (220 u petosatnim i desetosatnim programima i 120 djece u trosatnim programima po danu). Godine 2006. ukupno je 707 romske djece pohađalo program predškolskog odgoja.¹⁶

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa procjenjuje da je 1.100 romske djece bilo uključeno u odgojno-obrazovni sustav u školskoj godini 2002/2003. Od tog broja, 1.900 učenika pohađalo je osnovno (obvezno) obrazovanje (od kojih je gotovo 1.000 u Međimurskoj županiji), dok je 200 romske djece pohađalo srednju školu.¹⁷ Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa također procjenjuje da oko 5.000 romske djece nikada nije bilo uključeno ni u kakav oblik odgojno-obrazovnog rada.¹⁸ Prema podacima za školsku godinu 2006/2007. u Hrvatskoj je 2.946 romske djece pohađalo osnovnu školu,¹⁹ iako u službenim izvještajima Vlade Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa procjenjuje da je u Hrvatskoj 3.010 romskih učenika upisano u osnovnu školu.²⁰

Tablica 4. Broj učenika Roma u prvom razredu srednje škole prema vrsti škole

	2004.	2006.
Strukovne škole (trogodišnji program)	14	58
Četverogodišnje srednje škole	3	2

Izvor: Povjerenstvo za praćenje,
Izvještaj o provedbi Akcijskog plana Desetljeća, str. 14.

¹⁵ Amnesty International, Croatia: The Roma and the Right to Education Factsheet [Hrvatska: Činjenice o Romima i pravu na obrazovanje], EUR 64/001/2006, 16. studenog 2006. Dostupno na: <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGEUR640012006> (pregledano: 4. listopada 2007.) (dalje: Amnesty International, Croatia Factsheet).

¹⁶ Povjerenstvo za praćenje Nacionalnog programa za Rome, Izvješće o provođenju Akcijskog plana Desetljeća za uključivanje Roma za 2005. i 2006. godinu, 2007., str. 69. Dalje: Povjerenstvo za praćenje, Izvješće o provođenju Akcijskog plana Desetljeća.

¹⁷ Nacionalni program za Rome, str. 36.

¹⁸ Povjerenstvo za praćenje Nacionalnog programa za Rome, Izvješće o provođenju Nacionalnog programa za Rome za 2004., 2005. i 2006. godinu, 2007., str. 69

¹⁹ Povjerenstvo za praćenje, Izvješće o provođenju Akcijskog plana Desetljeća, str. 73.

²⁰ Ibid., str. 9.

Tablica 5. Broj učenika u srednjoj školi prema vrsti škole

		1. razred	2. razred	3. razred	4. razred
2005./2006.	Strukovne škole	N/A	30	22	
	Četverogodišnje srednje škole	N/A	N/A	N/A	3
2006./2007.	Strukovne škole	42	18	21	
	Četverogodišnje srednje škole	6	N/A	N/A	N/A

Izvor: Povjerenstvo za praćenje,
Izveštaj o provedbi Akcijskog plana Desetljeća, str. 17.

Tablica 6. Broj učenika Roma u srednjoj školi od drugog do četvrtog razreda prema vrsti škole

	2. razred	3. razred	4. razred
2004.	30	22	N/A
2006.	25	20	N/A

Izvor: Povjerenstvo za praćenje,
Izveštaj o provedbi Akcijskog plana Desetljeća, str. 17.

Iz tablica je očito da vrlo mali broj učenika Roma nastavlja svoje obrazovanje. Oni koji to čine uglavnom pohađaju trogodišnje strukovne škole. To je razumljivo s obzirom da se radi o najbržem načinu dolaska do zanimanja i ulaska u svijet rada, međutim maturanti tih obrazovnih programa ne mogu se upisati u neku ustanovu visokog obrazovanja.

Amnesty International navodi sljedeće kad je riječ o upisu:

Oko 86% romske djece s navršenih sedam godina života pohađa osnovnu školu. Stope pohađanja nastave približavaju se 95-100% za romsku djecu između osme i dvanaeste godine života, te se postupno smanjuju s porastom dobi djece. Samo oko 70% romske djece u 15.-oj godini života pohađaju osnovnu školu. Gotovo sva ne-romska djeca između sedme i petnaeste godine pohađaju školu.²¹

Prema istraživanju UNDP-a iz 2005. godine, Osjetljive skupine u Srednjoj i Jugoistočnoj Europi, upis Roma očito zaostaje za upisom većine Hrvata i značajno se smanjuje s porastom dobne skupine, kao što pokazuje tablica 7.:

²¹ Amnesty International, Croatia Factsheet [Osnovni podaci Hrvatska].

Tablica 7. Stope upisa, 2005.

	Većinsko stanovništvo u neposrednoj blizini Roma	Romi	Izbjeglice/ prognanici	Državni prosjek
Osnovno (7–15)	100	89	94	96
Srednje (16–19)	81	36	77	85
Visoko (20+)	9	3	2	40

Izvor: UNDP²²

2. 3. Zadržavanje djece u školskom sustavu i završetak školovanja

Vrlo mali broj Roma nastavlja školovanje nakon završene osnovne škole, prema informacijama državnih i lokalnih vlasti romskih studenata trenutačno ima samo na Visokoj učiteljskoj školi u Čakovcu, a jedan student Rom studira na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.²³ Ta četiri studenta su dio inicijative pozitivne diskriminacije, u okviru koje su državne i lokalne vlasti zatražile pomoć kako bi oni bili upisani u ustanove visokog obrazovanja. Iako postoji okvirni dokument usmjeren na potporu Roma za nastavkom obrazovanja, ne postoji ni institucionalni ni neki drugi okvir za njegovo provođenje. Stoga se gore navedeni slučajevi temelje više na diskrecijskoj odluci župana Međimurske županije i jednog profesora s Fakulteta političkih znanosti.

Jedini dostupni podaci o odgoju i obrazovanju Roma i njihovom obrazovnom profilu su oni Državnog zavoda za statistiku. Kao što je prikazano u tablici 8, u dobnoj skupini od 20 i više godina 3.860 Roma (40,97% ukupnog romskog stanovništva) nije završilo osnovnu školu koja je prema hrvatskom zakonodavstvu obvezna.

²² UNDP, Vulnerable Groups in Central and Southeast Europe [Osjetljive skupine u Srednjoj i Jugoistočnoj Europi], Bratislava: UNDP, 2005. Dostupno na: www.vulnerability.undp.sk (pregledano: 4. listopada 2007.).
Dalje: UNDP, Vulnerable Groups.

Tablica 8. Stručna sprema (stanovništvo starije od 20 godina) prema skupinama stanovništva i spolu romskog stanovništva

	Ukupno stanovništvo	Romsko stanovništvo			Udio Roma u ukupnom stanovništvu (%)
		Muškarci	Žene	Ukupno	
Bez osnovne škole	105.332	563	1.132	1.695	0,00
1-3 razreda osnovne (obvezne) škole	166.371	436	384	820	0,49
4-7 razreda osnovne (obvezne) škole	414.008	775	570	1.345	0,00
Osnovnoškolsko (obvezno) obrazovanje	801.168	596	383	979	0,12
Srednjoškolsko obrazovanje (ukupno)	1.733.198	232	76	308	0,02
Srednje strukovne škole (u trajanju od 1-3 godine) i škole za kvalificirane i visoko kvalificirane radnike	1.003.052	202	61	263	0,03
Srednje strukovne škole (u trajanju od 4 i više godina)	553.416	27	14	41	0,00
Gimnazije	176.730	3	1	4	0,00
Viša škola u trajanju od 2 godine i stručni studij	150.167	5	-	5	0,00
4 godine fakulteta, akademije umjetnosti i sveučilišnog studija	267.885	6	2	8	0,00
Magistarski studij	12.539	-	-	-	0,00
Doktorski studij	7.443	1	-	1	0,01
Nepoznato	24.715	24	14	38	0,15

Izvor: Državni zavod za statistiku, 2001.

Navedeni podaci jasno ukazuju na problem nejednakosti spolova na svim razinama obrazovanja. Od 308 Roma sa svjedodžbama srednje škole, samo 76 su žene (24,68%), od kojih je 80,26% završilo srednju strukovnu školu. Samo 14 Roma (ili 0,15% od ukupnog službenog broja romskog stanovništva) imaju veleučilišnu ili sveučilišnu diplomu, od kojih samo dvije Romkinje imaju diplomu više škole, akademije umjetnosti ili sveučilišnog studija.

Drugi izvor podataka, uključujući izvještaj, Procjena potreba za Zakladu za obrazovanje Roma – Izvještaj za Hrvatsku, iznosi podatak da tek za 5.161 Roma starijih od 15 godina postoje podaci o njihovom obrazovanju. Također je 1.301 Rom, oko 25.2% službenog broja romskog stanovništva, završio srednjoškolsko obrazovanje, a njih 14, dakle oko 0,3% i visokoškolsko obrazovanje.²⁴

Prema podacima nevladinih organizacija kao što je Amnesty International:

procjenjuje se da samo 27% učenika Roma upisanih u osnovne škole završe osnovnoškolsko obrazovanje. U nekim školama, 90-100% romske djece ne završe osnovnu školu.²⁵

Prijelaz s razredne na predmetnu nastavu u petom razredu trenutak je kada veći dio romske djece napušta školu²⁶. Osim toga, čini se da je i visoka razina napuštanja osnovne škole kod romske djece uzrokovana razlozima koji se odnose na društvenu i kulturnu praksu te na prevladavajuće siromaštvo većine Roma: djeca mogu biti poslana da rade u ranoj dobi, dok se djevojčice često udaju u ranoj adolescenciji i napuštaju školu.²⁷

Istraživanje UNDP-a iz 2005. godine također rasvjetljava tu pojavu. Kako je prikazano u tablici 9, istraživanje se bavilo udjelom osoba koje su došle do 5. razreda i završile ga u populaciji starijoj od 12 godina života.

Tablica 9. Udio učenika koji su upisali prvi razred i došli do petog razreda

	Većinsko stanovništvo u neposrednoj blizini Roma	Romi	Izbjeglice / Prognanici	Državni prosjek
Udio starijih od 12 barem s nezavršenim srednjoškolskim obrazovanjem	74	17	50	N/A
Udio stariji od 12 više od 4 godine provedene u školi	92	70	84	90

Izvor: UNDP, Vulnerable Groups

²³ Intervju sa službenicima Ureda Međimurske županije, Čakovec, rujan 2006.

²⁴ P. Hobljaj, Needs Assessment for the Roma Education Fund – Background Paper Croatia [Procjena potreba za Zakladu za obrazovanje Roma – Izvještaj za Hrvatsku], 2005., Annex II (tablica 9). Dostupno na: <http://siteresources.worldbank.org/INTROMA/Resources/NAReportFinalCroatia.pdf> (pregledano: 12. travnja 2007.) Dalje: Needs Assessment Croatia.

²⁵ Amnesty International, Croatia Factsheet.

²⁶ Intervju sa službenikom Ureda za socijalnu skrb Međimurske županije, rujan 2006.

²⁷ Ibid.

Ovi podaci otkrivaju da je samo mali postotak Roma, 17%, pohađao školu dovoljno dugo da posjeduje nešto, iako nezavršenog, srednjoškolskog obrazovanja. Iako nisu posebno kreirani da mjere stope napuštanja škola, ovi podaci ipak nude uvid u to tko ne dopire do visokoškolskog obrazovanja.

Zapanjujući rezultati o ponavljanju razreda proizlaze iz istraživanja provedenog u okviru ovog projekta. U jednoj od ispitivanih škola u studiji slučaja za ovaj izvještaj, u Podsusedu kod Zagreba, gotovo 90% učenika Roma ponavlja razred²⁸. Prema mišljenju učitelja, tako visoki postotak učenika Roma koji ponavljaju razred ne može se isključivo povezati s nedovoljnim znanjem hrvatskog jezika, nego i sa neprikladnim uvjetima za učenje u njihovim domovima.²⁹

Prema podacima iz Međimurske županije, učenici Romi ne pohađaju nastavu redovito; to je jedan od najvećih problema u obrazovanju romske manjine.

Tablica 10. Broj sati izostanaka u osnovnoškolskim razredima u školskoj godini 2005/2006. u Međimurskoj županiji

	Opravdano	Neopravdano	Ukupno
Osnovna škola Macinec	3.117	456	3.573
Osnovna škola Kuršanec	1.904	5.252	7.156
Osnovna škola Mala Subotica	977	1.327	2.304
Osnovna škola Podturen	Nema	1.009	Nema
Osnovna škola Kotoriba	821	1.512	2.333

Izvor: Povjerenstvo za praćenje,
Izvještaj o provedbi Akcijskog plana Desetljeća

Iako se Zakonom o osnovnom školstvu zahtijeva se da djeca mlađa od 15 godina pohađaju školu, i propisuju sankcije za roditelje djece koja napuste školu u ranoj dobi,³⁰ te se zakonske sankcije ne primjenjuju.³¹

²⁸ Intervju s ravnateljem škole u Podsusedu, Zagreb, rujan 2007., studija slučaja Kozari Bok. U svakom od nacionalnih izvještaja u ovom nizu EUMAP-ovih izvještaja o "Ravnopravnom pristupu kvalitetnom obrazovanju za Rome", provedene su tri studije slučaja, kako bi se dopunili i potvrdili podaci prikupljeni iz drugih izvora. Informacije iz studija slučaja uključene su u tekst svakog nacionalnog izvještaja. Prilog 2 sadrži dodatne pojedinosti iz svakog mjesta gdje je provedena studija slučaja. U Hrvatskoj su te tri lokacije: Darda (Osječko-baranjska županija), Kozari Bok (Grad Zagreb) i Kuršanec (Međimurska županija).

²⁹ Intervju s učiteljima, Zagreb, rujan 2007., studija slučaja Kozari Bok.

³⁰ Zakon o osnovnom školstvu, *Narodne novine*, br. 69/2003.

³¹ Intervju sa službenikom Ureda za socijalnu skrb Međimurske županije, Čakovec, rujan 2006.

2.4. Vrste i stupanj segregacije

Premda su informacije o segregaciji ograničene, prema nekim pokazateljima Romi u školama marginalizirani. Različiti dokumenti mi javne rasprave identificirale su dva moguća područja segregacije: raspoređivanje učenika Roma u ustanove specijalnog obrazovanja i segregacija učenika Roma u zasebnim razrednim odjelima u okviru redovnih škola.

Ne postoje informacije ni o broju ni o udjelu romske djece u specijalnim školama, kao ni o broju žalbi koje su roditelji Romi podnijeli zbog raspoređivanja njihove djece u takve škole.

Postoji jedan broj izvještaja o segregaciji romske djece u Hrvatskoj u zasebne razrede. Naime, Europsko povjerenstvo za borbu protiv rasizma i nesnošljivosti je pokazalo zabrinutost u vezi s ovom praksom na području Međimurja,³² a i Europski centar za prava Roma je također osudio taj problem.³³ Takva je praksa uobičajena čak i u višim razredima osnovne škole gdje je broj učenika Roma daleko manji, ali ih se usprkos tomu raspoređuje u zasebne razrede.³⁴

Amnesty International je izvijestio da je u školskoj 2001/2002. godini u osnovnim školama u Macincu i Kuršancu oko 83% odnosno 88% od ukupnog broja romske djece poučavano u zasebnim razredima.³⁵

Romska djeca se također često raspoređuju u razrede koji prate "poseban" pojednostavljeni nastavni plan i program, što predstavlja mnogo nižu razinu kvalitete nego što je to slučaj kod redovnog nastavnog plana i programa.³⁶ ERRC je izvijestio da:

Zasebni razredi s isključivo romskom djecom pružaju stjecanje manje kvalitetnog obrazovanja u obliku značajno smanjenog nastavnog plana i programa za učenike s problemima u razvoju. Shodno tomu, djeca koja su završila osnovno obrazovanje u zasebnim razredima s isključivo romskom djecom u pravilu ne nastavljaju školovanje u običnim srednjim školama.³⁷

Službeno, u Hrvatskoj ne postoje segregirane škole. Prema podacima iz Međimurske županije, očigledno je da u nekim školama većinu upravo čine učenici Romi.³⁸ Postoje također neke škole u Međimurskoj županiji u kojima se organiziraju "romski razredi", navodno temeljem načela ustrojavanja razrednih odjela prema prethodnom znanju hrvatskog jezika, ali čak ni to objašnjenje za

³²ECRI, Treći izvještaj o Hrvatskoj, CRI(2005)24, 17. prosinca 2004., Dostupno na: http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/1%2Decri/2%2Dcountry%2Dby%2Dcountry_approach/croatia/1croatia_cbc_3.asp#P593_85557 (pregledano: 12. travnja 2007.) Dalje: ECRI, Treći izvještaj o Hrvatskoj.

³³Europski centar za prava Roma, Izvještaj Europskog centra za prava Roma o kombiniranom drugom i trećem periodičnom izvještaju Republike Hrvatske Komisiji za ukidanje svih oblika diskriminacije prema ženama (CEDAW, 32. zasjedanje, 10.-28. siječnja 2005.), Dostupno na: <http://www.errc.org/db/00/E2/m000000E2.doc> (pregledano: 12. travnja 2007.) Dalje: ERRC izvještaj, str. 4.

³⁴Intervju s ravnateljem škole u Kuršancu, Kuršanec, rujna 2006.

³⁵Amnesty International, Croatia Factsheet.

³⁶ECRI, Treći izvještaj o Hrvatskoj.

³⁷ERRC izvještaj, str. 21-22.

³⁸Međimurska županija (2006). Službeni statistički podaci.

ovaj oblik segregacije ne vrijedi uvijek.³⁹ ERRC je podnio predstavku Europskom sudu za ljudska prava koncem 2004. godine, optužujući da su romski učenici u Međimurskoj županiji segregirani u razrednima s isključivo romskom djecom, te da je do 60% romske djece u toj županiji odijeljeno u zasebne razrede.⁴⁰ Predstavka još uvijek čeka rješenje.

ERRC navodi da obrazovna segregacija zasnovana na rasi/nacionalnosti predstavlja kršenje brojnih hrvatskih i međunarodnih pravnih načela, uključujući Europsku konvenciju o ljudskim pravima – posebno, članka 3. (sloboda od ponižavajućeg postupanja), članka 2. odjeljka 1. (pravo na obrazovanje), članka 13. (pravo na učinkovit domaći pravni lijek) i članka 14. (zabrana diskriminacije).⁴¹

3. PROGRAMI I OBRAZOVNA POLITIKA VLADE

Kao kandidatkinja za članstvo u EU i sudionica Desetljeća za uključenje Roma 2005 – 2015, Hrvatska je usvojila dvije glavne politike kako bi riješila položaj Roma: Nacionalni program za Rome (NPR) i Akcijski plan Desetljeća za uključenje Roma 2005 – 2015 (dalje, Akcijski plan Desetljeća). I NPR i Akcijski plan Desetljeća uključuju poglavlja o obrazovanju, s ciljevima, pokazateljima i predloženim proračunskim sredstvima. Međutim, opći nacionalni plan za područje obrazovanja samo upućuje na specijalizirane dokumente kada je riječ o odgoju i obrazovanju Roma. Došlo je do znatnih proračunskih izdvajanja za primjenu NPR-a i Akcijskog plana Desetljeća, no informacije o aktivnostima koje su provedene kao i o njihovim rezultatima su minimalne. Tek jedan vladin projekt, Poboljšanje pristupa i kvalitete obrazovanja Roma, financirao je Fond za obrazovanje Roma kako bi se implementirali elementi Akcijskog plana Desetljeća.

Jezični problemi predstavljaju ozbiljnu prepreku za poboljšanje kvalitete odgoja i obrazovanja Roma; romske zajednice u Hrvatskoj su različite, a sastoje se od dvije različite jezične skupine, od kojih nijedna nije službeni jezik na kojem se poučava. Romski suradnici u nastavi rade u malom broju škola, ali čini se da nedostatak stručnog usavršavanja ograničava potporu koju takvi romski pomagači trebali pružiti u razredu. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa trebalo bi pojačati napor da se uvede takvo radno mjesto u svim razredima koje pohađa veći broj učenika Roma, kao i osigurati prikladno usavršavanje i osposobljavanje. To je još važnije kad se zna da trenutno nema učitelja i nastavnika koji bi mogao poučavati na bilo kojem od romskih jezika, a i nastavni materijali za rad s Romima su vrlo ograničeni. Manjak stručnog usavršavanja za učitelje i nastavnike koji rade u multinacionalnim i višejezičnim razredima bi se također trebao riješiti, po mogućnosti korištenjem postojećih tečajeva nevladinih organizacija kao modela.

³⁹ ERRC izvještaj, str. 21-22.

⁴⁰ Europski centar za prava Roma, Izjava za tisak, „Romska djeca iz Hrvatske tuže na Europskom sudu za ljudska prava zbog rasne segregacije u školama“. Dostupno na: <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2080> (pregledano: 12. travnja 2007.)

⁴¹ Europski centar za prava Roma, Izjava za tisak o obnavljanju akcije protiv rasno segregiranih škola u Hrvatskoj, 28. listopada 2004. Dostupno na: <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2048&archiv=1> (pregledano: 4. listopada 2007.).

3.1. Dokumenti Vladine politike

Članak 14. Ustava Republike Hrvatske glasi:

”Svatko u Republici Hrvatskoj ima prava i slobode, neovisno o rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama. Svi su pred zakonom jednaki.”⁴²

Na ovom ustavnom okviru temelji se Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina i pravni sustav Republike Hrvatske.⁴³

Hrvatska vlada je usvojila dva glavna programa koje se odnose na pitanja položaja Roma: Nacionalni program za Rome (NPR) i Akcijski plan Desetljeća.

3.1.1. Nacionalni program za Rome

Vlada Republike Hrvatske je 1999. godine inicirala izradu nacrtu programa s namjerom da se sustavno pristupi rješavanju problema romske zajednice, težeći ubrzanom poboljšanju uvjeta života i osiguravanju socijalne integracije Roma, uz istovremeno očuvanje njihove tradicije i kulture. Program je pripreman četiri godine, uz konzultacije s vijećima romske nacionalne manjine⁴⁴, predstavnicima romskih udruga, zastupnicima nacionalnih manjina u Saboru, predstavnicima lokalne i područne samouprave, udrugama za zaštitu ljudskih prava, te drugim relevantnim ministarstvima i državnim tijelima. Nacrt programa dostavljen je predstavnicima Roma i o njemu se javno raspravljalo, naročito s nadležnim tijelima u županijama gdje živi veliki broj Roma. Međutim, postoje izvještaji iz kojih se vidi da Romi ovaj konzultativni proces ne smatraju dovoljnim.⁴⁵ Rezultat ovog rada, Nacionalni program za Rome usvojila je Vlada Hrvatske u listopadu 2003. godine.⁴⁶

⁴² Ustav Republike Hrvatske (pročišćeni tekst), *Narodne novine*, br. 41/2001. i Ispravak Ustava Republike Hrvatske (pročišćeni tekst), *Narodne novine*, br. 55/2001.

⁴³ Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, *Narodne novine*, br. 155/2002.

⁴⁴ Zakon o pravima nacionalnih manjina predviđa vijeća nacionalnih manjina na lokalnoj, područnoj i državnoj razini. To su savjetodavna tijela koja daju mišljenja i prijedloge o relevantnim manjinskim pitanjima. Svrha vijeća je unapređenje kontakata između manjinskih skupina i tijela vlasti na svim razinama, a na lokalnoj, odnosno područnoj razini se financiraju iz općinskog ili županijskog proračuna. Zakon o pravima nacionalnih manjina, III dio.

⁴⁵ Amnesty International: *False starts: The exclusion of Romani children from primary education in Bosnia and Herzegovina, Croatia and Slovenia*, [Pogrešni počeci: isključivanje romske djece iz osnovnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji] AI Indeks: EUR 05/002/2006, 16. studeni 2006., dostupno na: <http://web.amnesty.org/library/index/ENGEUR050022006> (pregledano: 12. travnja 2007.) Dalje: Amnesty International, *False Starts*.

⁴⁶ Nacionalni program za Rome, dostupno na: <http://www.vlada.hr/nacionalniprogramromi/EnpZRUVOD.htm> (pregledano: 11. travnja 2007.) Dalje: Nacionalni program za Rome.

Tijela državne uprave, lokalne i područne samouprave, druge vladine i nevladine institucije, međunarodne organizacije, Romi i romske udruge, i drugi zainteresirani građani Hrvatske odgovorni su za provedbu NPR-a.⁴⁷

Nakon usvajanja NPR-a, Vlada je osnovala Povjerenstvo za praćenje provedbe Nacionalnog programa za Rome.⁴⁸ Povjerenstvo je odgovorno za:

- sustavno praćenje i koordinaciju provedbe Nacionalnog programa za Rome;
- predlaganje mjera za unapređivanje provedbe Programa;
- davanje preporuka, mišljenja, objašnjenja i izvještaja eksperata, te smjernica koje se odnose na provedbu Programa;
- predlaganje dopuna Programa;
- praćenje raspodjele i trošenja sredstava koje su dodijeljena iz državnog proračuna za provedbu mjera iz Programa.⁴⁹

Povjerenstvo trenutačno broji 23 člana, predsjedava mu Jadranka Kosor, potpredsjednica Vlade i ministrica obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.⁵⁰ Drugi članovi Povjerenstva su iz relevantnih ministarstava, Državnog zavoda za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Ureda za nacionalne manjine, Ureda za ljudska prava, Međimurske županije, Grada Zagreba, udruga za ljudska prava, zatim predstavnici vijeća Roma s lokalnih i područnih razina, te iz romskih udruga.⁵¹ Ured za nacionalne manjine predlaže članove iz nevladinih udruga i vijeća Roma. Povjerenstvo objavljuje zapisnike sa svojih sastanaka na Internetu, uključujući i popis odobrenih sredstava.⁵² Osnovano je pet radnih skupina u okviru Povjerenstva, uključujući i jednu za odgoj i obrazovanje, znanost i šport. Međutim, o radu ove radne skupine nisu dostupne nikakve informacije.

NPR se sastoji od nekoliko dijelova, svaki sa skupinom ciljeva, mjera, rokova i financijskim sredstvima (za 2004. godinu). Ciljevi vezani za odgoj i obrazovanje su:

- uključivanje romske djece u programe predškolskog odgoja, odnosno u programe pripreme za polazak u školu;
- uključivanje djece školske dobi u programe redovnog obrazovanja i poticanje završavanja više razine obrazovanja;

---

⁴⁷ Nacionalni program za Rome, Uvod.

⁴⁸ Odlukom koju je usvojila Vlada 21. studenog 2003. godine, sukladno čl. 23, st. 1. i 3. Zakona o Vladi Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 101/1998, 15/2000 i 117/2001. Dostupno na: http://www.vlada.hr/nacionalniprogramromi/Enpzr_povjerenstvo.htm (pregledano: 11. travnja 2007.).

⁴⁹ Odluka o osnivanju Povjerenstva za praćenje provedbe Nacionalnog programa za Rome, dostupno na: http://www.vlada.hr/nacionalniprogramromi/Enpzr_povjerenstvo.htm (pregledano: 11. travnja 2007.). Dalje: Odluka o osnivanju Povjerenstva za praćenje provedbe.

⁵⁰ Dostupno na: http://www.vlada.hr/nacionalniprogramromi/Enpzr_clanovipovjerenstva.htm

⁵¹ Odluka o osnivanju Povjerenstva za praćenje provedbe, točka 3.

⁵² Dostupno na: <http://www.vlada.hr/nacionalniprogramromi/Enpzrsjednice.htm#10>

- uključivanje mladih i odraslih u dodatne programe obrazovanja i usavršavanja, u skladu s principom cjeloživotnog učenja;
- uključivanje odraslih Roma u projekt "Za Hrvatsku pismenosti: put do željene budućnosti";
- stipendiranje polaznika srednje škole i fakulteta;
- tiskanje romskog rječnika i drugih publikacija na romskom jeziku
- obrazovanje i stručno usavršavanje nastavnika i pomagača u nastavi.⁵³

Mjere predviđene za ostvarivanje ovih ciljeva uključuju razvoj osmišljenih predškolskih programa s ciljem bolje pripreme romske djece, osiguravanje školskih obroka u predškolskim ustanovama i osnovnim školama, osnivanje savjetovališta za roditelje Rome, proširivanje mogućnosti završavanja osnovnog obrazovanja za Rome koji nisu završili osnovnu školu, te stvaranje više mogućnosti da romska djeca sudjeluju u izvannastavnim i izvanškolskim aktivnostima.⁵⁴

NPR također ukazuje na činjenicu da romsku djecu koja nisu dobila prikladnu pripremu za osnovnu školu treba rasporediti u posebne razredne odjele i posebne skupine u prvom razredu osnovne škole⁵⁵ - takvo prihvaćanje segregacije nije u skladu s deklariranim ciljem Programa usmjerenom na povećavanje uključivanja Roma i to treba preispitati. Ne spominju se drugi vidovi odvajanja ili segregacije romske djece u odgoju i obrazovanju u okviru NPR-a.

Sredstva za provedbu Nacionalnog programa za Rome povećana su u državnom proračunu Republike Hrvatske za 2005. godinu na 1.780.000,00 HKR (približno €243.835⁵⁶) i dodijeljena su za rad Ureda za nacionalne manjine, što predstavlja uvećanje od 90% u odnosu na prethodnu godinu. Prema procjeni, ukupna sredstva za provedbu obrazovnih mjera iz Programa u 2004. godini, iznosila su 9 milijuna kuna (približno €123,288).⁵⁷ Međutim, Europska komisija je u svom Izvješću o napretku Hrvatske iz 2005. godine uočilo da:

Hrvatska sada treba osigurati provedbu drugih preuzetih dužnosti i obveza putem osiguravanja primjerenih sredstava te zajedničkim djelovanjem svih razina Vlade, kako bi se ostvario stvarni napredak u položaju Roma. Čini se da sredstva koja su trenutačno predviđena za provedbu mjera usmjerenih na poboljšavanje položaja Roma neće biti dovoljna.⁵⁸

⁵³ Nacionalni program za Rome, Odgoj i obrazovanje, Ciljevi. Dostupno na: <http://www.vlada.hr/nacionalniprogramromi/EnpzmOIO.htm>.

⁵⁴ Nacionalni program za Rome, Odgoj i obrazovanje, Mjere.

⁵⁵ Ibid., Mjera B.1.

⁵⁶ Tečaj je izračunat temeljem odnosa HRK 7,3 = €1.

⁵⁷ Nacionalni program za Rome, Odgoj i obrazovanje, Mjere.

⁵⁸ Europska komisija, Izvješće o napretku Hrvatske 2005. ({COM (2005) 561 final}), Bruxelles, 9. studenoga 2005., dostupno na: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2005/package/sec_1424_final_progress_report_hr_en.pdf (pregledano: 12. travnja 2007.) Dalje: Izvješće EK 2005., str. 23.

U srpnju 2007. godine Povjerenstvo za praćenje provedbe Nacionalnog programa za Rome pripremilo je Izvješće o provođenju Nacionalnog programa za Rome za 2004., 2005. i 2006. godinu koje je Vlada usvojila.

3.1.2. Akcijski plan Desetljeća uključenja Roma 2005 – 2015

Usporedo s provedbom mjera predloženim u NPR-u, Hrvatska se pridružila skupini od osam zemalja koje sudjeluju u Desetljeću uključenja Roma 2005 – 2015.⁵⁹ Vladin Ured za nacionalne manjine u suradnji sa relevantnim ministarstvima, romskim udrugama i drugim zainteresiranim, pripremio je Akcijski plan Desetljeća koji je usvojen u veljači 2005. godine i objavljen 31. ožujka 2005. godine⁶⁰ Akcijski plan Desetljeća odražava NPR u četiri područja: odgoju i obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, zapošljavanju i stanovanju/infrastrukturi. Svake godine se od ministarstava i drugih relevantnih tijela Vlade odgovornih za izvršavanje određenih zadaća, traži da sami odrede mjere koje će provoditi sljedeće godine, te da svoje prijedlog podnesu Povjerenstvu za praćenje provedbe Nacionalnog programa za Rome. Ti su prijedlozi dostupni javnosti. Radnu skupinu vodi predstojnik Ureda za nacionalne manjine, a u njezinom radu sudjeluju predstavnici relevantnih ministarstava, Zavoda za zapošljavanje, te predstavnici vijeća Roma i romskih nevladinih organizacija.⁶¹

Dio Akcijskog plana Desetljeća o odgoju i obrazovanju obuhvaća popis ciljeva, pokazatelja, tijela zaduženih za provedbu, dostupne podatke i podatke koje treba prikupiti, zajednička pitanja, te rokove i pojedinosti o financiranju predškolskog odgoja, osnovnog, srednjeg i višeg obrazovanja.⁶² Svaka od ovih kategorija općenito predstavlja ponovno izlaganje ciljeva postavljenih u okviru Nacionalnog programa za Rome. Izvještaj koji je u lipnju 2007. godine objavila Inicijativa za promatranje Desetljeća (DecadeWatch Initiative)⁶³ navodi:

Suprotno preporukama Međunarodnog koordinacijskog odbora Desetljeća, hrvatski Akcijski plan Desetljeća uglavnom navodi apsolutne pokazatelje, koji ne

⁵⁹ "Desetljeće uključenja Roma 2005.-2015.", inicijativa koju podržavaju Institut Otvoreno društvo (OSI) i Svjetska banka, predstavlja međunarodni napor bez presedana u borbi protiv diskriminacije, te osiguranju pristupa Roma obrazovanju, stanovanju, zapošljavanju i zdravstvenoj zaštiti. Pokrenuta veljače 2005. i prihvaćena od strane devet zemalja Srednje i Istočne Europe, inicijativu Desetljeća također podržavaju Europska komisija, Vijeće Europe, Razvojna banka Vijeća Europe, te Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP). Pojedinosti dostupne na web stranici Desetljeća: <http://www.romadecade.org>. (pregledano: 12. studenoga 2007.)

⁶⁰ Akcijski plan Desetljeća uključenja Roma 2005 – 2015, dostupno na: http://www.vlada.hr/nacionalniprogramromi/Eapdzr_U.htm (pregledano: 12. travnja 2007.) Dalje: Akcijski plan Desetljeća.

⁶¹ Dostupno na web stranici Vlade RH: http://www.vlada.hr/nacionalniprogramromi/Eapdzr_Papdzr.htm (pregledano: 12. travnja 2007.).

⁶² Akcijski plan Desetljeća, Odgoj i obrazovanje.

⁶³ DecadeWatch (Praćenje Desetljeća) prva je procjena Vladinih aktivnosti u primjeni obveza preuzetih unutar Desetljeća, koju je obavila koalicija romskih udruga i aktivista iz svih zemalja koje sudjeluju u Desetljeću. DecadeWatch podupiru Institut Otvoreno društvo i Svjetska banka. Više informacija dostupno na: <http://www.romadecade.org/index.php?content=6> (pregledano: 25. rujna 2007.).

uspoređuju romsku situaciju s onom ne-romskog stanovništva. Mnogi pokazatelji mjere napredak u smislu broja korisnika ili broja aktivnosti izvedenih u okviru specifičnog cilja, umjesto u smislu ishoda ili postignuća.⁶⁴

U Akcijskom planu Desetljeća se izričitije navodi cilj promicanja mjera protiv segregacije, a obuhvaća i cilj o uključivanju učenika Roma u razredne odjele koji nisu segregirani, iako su mehanizmi za provedbu tog cilja nejasni.⁶⁵

Fond za obrazovanje Roma financijski je podupro provedbu NPR-a sa €551,000 dok je Phare program Europske unije odobrio €4 milijuna, a Vlada je 2005. i 2006. godine dala oko 6,7 milijuna kuna (približno €917,800).⁶⁶ Financijska sredstva za provedbu Nacionalnog programa za Rome i Akcijskog plana Desetljeća povećana su u državnom proračunu za 2006. godinu na 11.886.760 kuna (približno €1,584,901). Sredstva za provedbu Nacionalnog programa za Rome i Akcijskog plana Desetljeća u 2007. godini dodijeljena su Uredu za nacionalne manjine, Ministarstvu znatnosti, obrazovanja i športa, Ministarstvu zdravstva i socijalne skrbi, Ministarstvu unutarnjih poslova i drugim tijelima, u iznosu od 13,812,634 kuna (približno €1,841,685).⁶⁷

3.1.3. Nacionalni program za pridruživanje Europskoj uniji (Program pridruživanja EU)⁶⁸

Nacionalni program Republike Hrvatske za pridruživanje Europskoj Uniji iz 2005. godine treći je po redu takav godišnji plan i obuhvaća kratkoročne i srednjoročne prioritete koje se odnose na područje ljudskih prava i prava manjinama. Program za pridruživanje EU navodi sljedeće kratkoročne i srednjoročne prioritetne mjere (2005 -2007) u provedbi Nacionalnog programa za Rome:

- nastavak praćenja provedbe Nacionalnog programa;
- provođenje ankete "Romi u Hrvatskoj: asimilacija ili integracija";
- organiziranje seminara o prihvaćenosti Roma u medijima kako bi se mediji i većinsko stanovništvo upoznali s negativnim učincima stereotipa i predrasuda;
- organiziranje okruglog stola o sredstvima promidžbe i uravnoteženog izvještavanja o Romima s predstavnicima medija i Roma;

⁶⁴ DecadeWatch: Roma Activists Assess the Progress of the Decade of Roma Inclusion 2005–2015 [Romski aktivisti ocjenjuju napredak Desetljeća uključivanja Roma 2005 – 2015], 11. lipnja 2007., Poglavlje o Hrvatskoj, str. 68. Dostupno na: [http://demo.itent.hu/roma/portal/downloads/DecadeWatch/DecadeWatch%20-%20Croatia%20\(English;%20Final\).pdf](http://demo.itent.hu/roma/portal/downloads/DecadeWatch/DecadeWatch%20-%20Croatia%20(English;%20Final).pdf) (pregledano: 25. rujna 2007.) Dalje: DecadeWatch, Izvještaj za Hrvatsku.

⁶⁵ Akcijski plan Desetljeća, Odgoj i obrazovanje.

⁶⁶ Povjerenstvo za praćenje, Izvješće o provedbi Akcijskog plana Desetljeća, str. 1.

⁶⁷ Službeni podaci Vladinog ureda za nacionalne manjine. Dostupno na: <http://www.vlada.hr/nacionalniprogramromi/npzrnovosti.html> (pregledano: 10 rujna 2007.).

- financiranje posebnih emisija o Romima na romskom jeziku na Hrvatskom radiju, Hrvatskoj televiziji i drugim lokalnim medijima;
- provođenje ankete u medijima o Romima od strane nezavisnih eksperata;
- prihvaćanje kulture Roma, njihovih prava i običaja, osiguravanje prostorija za aktivnosti Roma dok se ne izgrade romski centri, te promicanje Desetljeća za uključenje Roma.⁶⁹

Pretpristupna sredstva su također dodijeljena projektima koji se bave unapređenjem obrazovanja Roma. Vlada je dobila ukupno €1,3 milijuna iz Phare programa 2005. godine, a 2006. je dodijeljeno €2,5 milijuna za projekt "Poboljšanje uvjeta života Roma".⁷⁰ Hrvatska pridonosi sa dodatnih 30% navedenim iznosima. Od tih sredstava €800,000 je namijenjeno za odgoj i obrazovanje; komponenta 2005. godine sastoji se od:

- povećanja upisa u predškolski odgoj i obrazovanje kao pripreme za osnovnu školu;
- dodatno obrazovanje i usavršavanje nastavnika kako bi se poboljšalo njihovo znanje;
- potpora u srednjoškolskom obrazovanju što će pridonijeti nastavku obrazovanja Roma na sveučilištima;
- programi završavanja srednje škole za odrasle, osobito žene.⁷¹

3.2. Vladini obrazovni programi

Hrvatska Vlada 9. lipnja 2005. godine usvojila je strateški dokument razvoja odgoja i obrazovanja, Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005 – 2010. Taj je dokument kreiran kao temeljni dokument za pozajmicu Svjetske banke za financiranje obrazovne reforme, svrha mu je da se obrazovna politika usmjeri na unapređenje odgojno-obrazovnog sustava, ali i obuhvaćanje pravnih aspekta, pitanja razvoja ljudskih potencijala kao i financiranja.⁷²

U tom se planu kao specifične obrazovne potrebe Roma spominju tek ukratko, i uglavnom u odnosu na specijalizirane programe za Rome, NPR i Akcijski plan Desetljeća.

Godine 2006. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa prijavilo se za dodjelu sredstava iz Fonda za obrazovanje Roma u okviru Desetljeća uključjenja Roma, namijenjenih sustavnim promjenama

---

⁶⁸ Nacionalni program Republike Hrvatske za pridruživanje Europskoj uniji, dostupno na web stranici Sabora Republike Hrvatske: http://www.sabor.hr/DOWNLOAD/2005/07/20/program_en.pdf Dalje: Program pridruživanja EU (pregledano: 11. travnja 2007.).

⁶⁹ Ibid., str. 54.

⁷⁰ Phare (2005/2006). Support programmes for Roma [Programi potpore za Rome], dostupno na: <http://www.vlada.hr/nacionalniprogramromi/phare0506.htm> (pregledano 12. studenoga 2007.) Dalje: Phare Programi potpore za Rome.

⁷¹ Phare Programi potpore za Rome.

⁷² Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005-2010., dostupno na: <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=10287> (pregledano: 12. travnja 2007.) Dalje: Plan razvoja odgoja i obrazovanja.

u obrazovanju za Rome. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa konzultiralo je Institut Otvoreno društvo – Hrvatska u procesu prijave za sredstva Fonda u pogledu preuzimanja modela čiji je pilot-projekt proveo Institut Otvoreno društvo – Hrvatska u Baranji, te je osmislilo projekt kojim bi se model preuzeo i u području Međimurja. Projekt “Poboljšanje pristupa i kvalitete obrazovanja Roma” uključuje element jednogodišnjeg kvalitetnog predškolskog obrazovanja, dopunske i mentorske aktivnosti, poticanje romskih organizacija na suradnju s lokalnim vlastima i obrazovanje i usavršavanje nastavnika. Fond je odobrio projekt u travnju 2006. godine. On podupire obrazovnu komponentu Nacionalnog programa za Rome u dva od četiri glavna područja: predškolski odgoj i obrazovanje i osnovno školstvo. Tim će projektom biti obuhvaćeno ukupno 1.668 učenika i 200 nastavnika.⁷³

3.2.1. Jezici manjina

Pravo na obrazovanje na jeziku i pismu nacionalnih manjina ostvaruju Romi kao i pripadnici drugih nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj sukladno Ustavu Republike Hrvatske, Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina i Zakonu o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina.⁷⁴ U skladu s tim propisima i temeljem usvojenih programa odgoja i obrazovanja, Romi i pripadnici drugih nacionalnih manjina imaju pravo na obrazovanje na materinjem jeziku ukoliko to žele, počevši od predškolskih programa. Temeljem Zakona o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina, postoje tri temeljna modela odgoja i obrazovanja nacionalnih manjina:

- *Model A* – nastava na jeziku i pismu nacionalne manjine: hrvatski programi se prevode na jezike nacionalnih manjina i dopunjuju temama koje se odnose na posebna obilježja određene nacionalne manjine;
- *Model B* – dvojezična nastava: nastava iz društvenih predmeta se izvodi na jeziku nacionalne manjine, a iz prirodnih znanosti na hrvatskom jeziku; odgojno-obrazovni program kao u modelu A;
- *Model C* – osobita skrb za materinji jezik i kulturu: pet dodatnih sati tjedno na jeziku i pismu određene manjine; programi koji se odnose na posebna obilježja manjine provode se u pet predmeta: materinji jezik i književnost nacionalne manjine, povijest, zemljopis, glazbena i likovna kultura.
- nastava gdje se jezik etničke manjine uči u obliku u kome se koristi u lokalnoj zajednici;
- posebni vidovi obrazovanja: ljetne škole, zimske škole, obrazovanje na daljinu;

⁷³ Popis projekata koje financira Fond za obrazovanje Roma dostupan je na <http://www.romaeducationfund.hu> (pregledano: 22. listopada 2007.).

⁷⁴ Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina, *Narodne novine*, br. 51/2000.

- specijalni programi ranog odgoja za romsku djecu (program predškole za romsku djecu).⁷⁵

U Hrvatskoj se nalaze dvije glavne jezične skupine Roma: Romi bajaškog govornog područja tzv. *ljimba d' bjaš* (rumunjski/vlaški dijalekt) i Romi *romani chib* govornog područja. *Romani chib* nema jedinstveni ni pisani standard; to je sustav dijalekata sa više od 60 narječja.

Rezultati istraživanja koje je proveo Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži pokazali su još veću raznolikost: romski jezik se poglavito govori u romskim obiteljima (78,9%), na bilo kojem od dijalekata romskog jezika (*romani chiba* govori 42,4% osoba, a *ljimba d' bjaš* 36,5%), albanski jezik govori 11% ispitanih Roma, dok hrvatski jezik govori samo 6% obitelji, pri čemu je 4% ispitanika nazvalo jezik svoje svakodnevne komunikacije rumunjskim.⁷⁶ U Međimurskoj županiji, gdje živi većina ukupnog romskog stanovništva, gotovo 98% koristi *ljimba d' bjaš*.⁷⁷

Djelomice zbog takve raznolikosti, nije bilo službenih zahtjeva za uvođenje bilo kojeg romskog jezika kao službenog nastavnog jezika u Hrvatskoj, iako Vladini dokumenti opisuju neke done-sene odredbe. Prema jednom izvoru:

Postoje dvije skupine u Čakovcu organizirane za djecu iz romske etničke zajednice, dok Unija Roma u Zagrebu organizira skupinu djece između 2. i 15. godine života. Humanitarna udruga Djeca prva organizira skupine igraonica za stotinjak djece romske etničke zajednice, predškolske ili rane osnovnoškolske dobi, integrirane s djecom drugih nacionalnosti, te majkama uključenima u program.⁷⁸

Uzevši u obzir opseg u kojem se jezična barijera percipira kao velika prepreka djelotvornom obrazovanju Roma, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa trebalo bi započeti dijalog s predstavnicima romske zajednice kako bi se osiguralo službeno korištenje jednog ili više jezika u školama.

3.3. Mjere za suzbijanje segregacije

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa nije izdalo nikakav službeni dokument (preporuku ili smjernice) u vezi s uputama o organiziranju i reguliranju ustrojavanja razrednih odjeljenja kako bi se izbjegla segregacija. U odsustvu takvih uputa, školske i lokalne su vlasti primorane izrađivati vlastite programe za postupnu integraciju Roma. Prema intervjuima s lokalnim vlastima, oni se trude napraviti ono najbolje što je u njihovoj moći, ali ih brine mogućnost da situacija postane

⁷⁵ Needs Assessment for Roma Education Fun. Croatia. [Procjena potreba za Fond za obrazovanje Roma, Prateći dokument za Hrvatsku], 29. studenoga 2004., dostupno na: <http://siteresources.worldbank.org/INTROMA/Resources/NARreportFinalCroatia.pdf> (pregledano: 12. travnja 2007.) Dalje: Procjena potreba u Hrvatskoj, str. 15.

⁷⁶ Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži (2002). Struktura romskih obitelji i njihovo viđenje roditeljstva.

⁷⁷ Intervju s nastavnikom u osnovnoj školi Kuršanec, rujna 2006.

⁷⁸ RH, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zavod za školstvo, Privremeni izvještaj o hrvatskom obrazovnom sustavu, lipanj 2000., str 38.

urgentna zbog porasta broja učenika Roma, dok broj učenika ne-Roma opada, a ne postoji službena preporuka o načinu organiziranja multietničkih razrednih odjela u školama.⁷⁹ Nacionalni program za Rome ne obrađuje pitanje mjera protiv segregacije, iako Akcijski plan Desetljeća zahtijeva uključivanje Roma u mješovite razredne odjele.⁸⁰

U školskoj godini 2006/2007. učenici Romi su pohađali škole u deset hrvatskih županija, a oko 90% pohađalo je heterogene razrede. Godine 2004. postojalo je 27 etnički homogenih razrednih odjela⁸¹ i 57 etnički heterogenih razreda, dok je 2006. godine bilo 84 etnički homogenih razreda i 180 etnički heterogenih odjela koje su pohađali romski učenici.⁸²

Tablica 11. Broj i vrsta razreda prema nacionalnosti u školskoj godini 2005 – 2006 u Međimurskoj županiji

	Etnički heterogeni razredni odjeli	Etnički homogeni razredni odjeli
Osnovna škola Macinec	12	8
Osnovna škola Kuršanec	10	13
Osnovna škola Mala Subotica	7	6
Osnovna škola Podturen	13	0
Osnovna škola Kotoriba	16	0

Izvor: Povjerenstvo za praćenje,
Izvještaj o provedbi Akcijskog plana Desetljeća

3.4. Romski suradnici u nastavi/školski posrednici

Dana 1. prosinca 2002. godine, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa je odobrilo model opisa poslova za radno mjesto suradnika u nastavi za skupine s romskom nacionalnom manjinom.⁸³ Romski suradnici u nastavi nisu radili u školama prije odobrenog opisa poslova. Prema izvješću, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa financiralo je zapošljavanje 18 romskih pomagača 2004. godine te 15 romskih pomagača 2006. godine. Njihovi troškovi su iznosili 434.948 kuna (približno €59.582) 2005. godine.⁸⁴ Prema Ministarstvu, od travnja 2007. godine, zaposleno je sedam dodatnih suradnika u nastavi. Gotovo su svi muškarci te samo jedna žena radi koja radi u

⁷⁹ Intervju s pročelnikom Županijskog ureda državne uprave za društvena pitanja, Međimurska županija, kolovoz 2006.

⁸⁰ Akcijski plan Desetljeća, Odgoj i obrazovanje, Osnovnoškolsko obrazovanje, Cilj br. 5.

⁸¹ "Etnički homogeni razredi" znači da su u razredu samo učenici Romi.

⁸² Povjerenstvo za praćenje, Izvješće o provedbi Akcijskog plana Desetljeća, str. 10.

⁸³ Njihove plaće iznose približno 2.500 kuna (€342), prema podacima Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa.

⁸⁴ Povjerenstvo za praćenje, Izvješće o provedbi Nacionalnog programa za Rome, str. 73.

osnovnoj školi u Kuršancu.⁸⁵ Od pomagača u nastavi se očekuje da rade s romskom djecom kojoj hrvatski jezik nije materinji, od prvog do četvrtog razreda osnovne škole, te da pružaju pomoć učenicima kako u socijalnom tako i u akademskom obrazovanju.

Pomagači u većini slučajeva žive u istom naselju ili dobro poznaju naselje u kojem žive učenici s kojima rade. Moraju imati barem srednjoškolsku svjedodžbu, tečno govoriti hrvatski jezik i romski jezik kojim govore učenici. Prema modelu opisa poslova, neke od odgovornosti pomagača u nastavi su: pomaganje nastavniku u pripremi djece i učenika za postizanje visoke razine poznavanja hrvatskog jezika; stjecanje vještina učenja, te pomoć u nastojanjima da se djeci približi škola; olakšavanje procesa komunikacije između nastavnika i učenika; pomaganje u interakciji s roditeljima; sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu i izvan nastavnim aktivnostima pod nadzorom nastavnika kada je to potrebno; pomaganje nastavniku pri izboru odgovarajućih metoda, pristupa i materijala za izvođenje odgojno-obrazovnog programa.⁸⁶

Zapošljavanje Roma suradnika u nastavi navedeno je u nacionalnoj strategiji za poboljšanje položaja Roma.⁸⁷ Od suradnika se zahtijeva da nastave sa svojom izobrazbom dok rade, u čemu im se pruža pomoć. Sve suradnike plaća Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Školski odbor i ravnatelj škole su dva tijela koja odlučuju može li se suradnik zaposliti u određenoj školi.

Međutim, postoji bojazan vezana uz primjerenu izobrazbu i radne uvjete romskih suradnika. Amnesty International je 2006. godine izvijestio da su:

Neki romski aktivisti i roditelji u Hrvatskoj izrazili zabrinutost da su, dok nastavnik radi s ne-romskom djecom u razredu, romska djeca ostavljena romskim suradnicima koji imaju lošu izobrazbu, te stoga romska djeca mogu dobiti obrazovanje lošije kvalitete. Kako bi zapošljavanje romskih suradnika bilo zaista korisno i da bi vodilo uključivanju Roma u škole, oni moraju dobiti odgovarajuću naobrazbu. To bi im omogućilo da u potpunosti i smisleno sudjeluju u obrazovnom procesu, bez ograničavanja njihove uloge na ulogu tumača ili jezičnog pomagača, što bi imalo pozitivne rezultate i kod Roma i kod ostalih učenika.⁸⁸

Većina romskih suradnika završila je trogodišnje programe srednje škole, što znači strukovne škole. Za takve suradnike Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa nudi administrativnu i financijsku potporu kako bi završili dodatnu godinu srednje škole, čime bi im se omogućio upis u visokoškolsku ustanovu. Čini se, međutim, da mnogi romski suradnici ne odabiru nastavak obrazovanja, iako postoje politike i odredbe koje idu u prilog tome da i sami ostanu nastavnicima.

---

⁸⁵ Ta romska pomagačica je pohađala istu osnovnu školu kao učenica. Danas radi u toj školi i studira na Visokoj učiteljskoj školi u Čakovcu.

⁸⁶ Nacionalni program za Rome, Odgoj i obrazovanje, Obrazovanje i usavršavanje nastavnika i pomagača u nastavi.

⁸⁷ Nacionalni program za Rome, Odgoj i obrazovanje, Predškolski odgoj, Cilj 4.

⁸⁸ Amnesty International, *False Starts*.

3.5. Nastavnici romskog jezika

Sukladno Zakonu o pravima nacionalnih manjina, sveučilišta imaju obvezu provođenja programa obrazovanja za odgajatelje, učitelje i nastavnike u osnovnim i srednjim školama, kako bi odgojno-obrazovni rad izvodili na jeziku i pismu nacionalne manjine.⁸⁹ Međutim, u ovom trenutku ni jedan pedagoški fakultet ne nudi nastavni plan i program na bilo kojem od glavnih romskih jezika, niti postoje bilo kakve informacije u vezi s razinom na kojoj nastavnici vladaju bilo kojim jezikom koji govore romske zajednice u Hrvatskoj.

U Hrvatskoj postoji samo jedna osoba s nastavničkom diplomom među romskim stanovništvom.⁹⁰ Međutim, školske godine 2004/2005. tri studenta Roma započela su obrazovanje na Visokoj učiteljskoj školi u Čakovcu.

Ne postoje ciljevi ni u Nacionalnom programu za Rome ni u Akcijskom planu Desetljeća koji zahtijevaju povećanje broja nastavnika s znanjem romskog jezika.

3.6. Nastavni materijali i kurikularna politika

Svake godine Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa objavljuje popis odobrenih udžbenika, a na učiteljima i nastavnicima je da izaberu koje će udžbenike koristiti tijekom školske godine. U nekim udžbenicima odobrenima za upotrebu u hrvatskim školama od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, postoje reference koje se odnose na nacionalne manjine. Međutim, romska nacionalna manjina se obično ne spominje.

Sukladno Hrvatskom nacionalnom obrazovnom standardu (2006.) za osnovne škole, svi učenici trebali bi znati navesti nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj, te učiti o njihovim glavnim kulturnim obilježjima. Pored toga, svi učenici trebaju učiti o romskim žrtvama iz Drugog svjetskog rata stradalima u fašističkom režimu "Nezavisne Države Hrvatske".

Akcijski plan Desetljeća zahtijeva uključivanje sadržaja o Romima u novi školski nastavni plan i program,⁹¹ ali ne postoje informacije o tome je li ta mjera provedena. U skorašnjem izvješću Amnesty International o obrazovanju Roma u nekoliko zemalja, stoji da je u Hrvatskoj:

jedna od točaka Nacionalnog programa za Rome organiziranje "slobodnih aktivnosti za romsku djecu koja žele njegovati svoju romsku kulturu, običaje i tradiciju" u osnovnim školama. [...] Takve bi aktivnosti trebale biti otvorene svoj djeci, romskoj i ne-romskoj, u svrhu uvođenja doista inkluzivnog i multikulturalnog nastavnog plana i programa u škole.⁹²

⁸⁹ Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, čl. 11. (7).

⁹⁰ Ta osoba ne radi u školi kao nastavnik, već vodi jednu od romskih nevladinih organizacija u Hrvatskoj koja se pretežno bavi obrazovanjem Roma.

⁹¹ Akcijski plan Desetljeća, Osnovnoškolsko obrazovanje, Cilj br. 6.

⁹² Amnesty International, *False starts*.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa pruža financijsku potporu objavljivanju posebnih, odnosno specijaliziranih knjiga i drugih nastavnih materijala za Rome. Postoje i pozitivni primjeri. Naime, 2007. godine najveća izdavačka kuća za udžbenike, Školska knjiga, poklonila je sve nastavne materijale o informacijskoj tehnologiji za početnike Romima u Međimurskoj županiji.

3.7. Obrazovanje i podrška učiteljima i nastavnicima

U Hrvatskoj se obrazovanje učitelja i nastavnika provodi na raznim visokoškolskim obrazovnim institucijama, koje su dio sveučilišnog sustava. Obrazovanje učitelja razredne nastave koji će predavati u nižim razredima osnovne škole provodi se na učiteljskim akademijama. Predmetni nastavnici, koji predaju u višim razredima osnovne škole i u srednjim školama, obrazuju se na specifičnim fakultetima. Trenutno ne postoje kolegiji koji se odnose na poučavanje Roma ni u jednoj instituciji za obrazovanje učitelja i nastavnika. Samo neke nevladine udruge, kao što su Korak po korak, Forum za slobodu odgoja i drugi, nude tečajeve dodatnog osposobljavanja i usavršavanja koji se odnose na poučavanje Roma.

Agencija za odgoj i obrazovanje organizira dodatno osposobljavanje i usavršavanje zaposlenih učitelja i nastavnika u Hrvatskoj, ali trenutačno ne pruža nikakve specijalizirane radionice ni tečajeve za učitelje i nastavnike koji rade s romskom djecom, odnosno za učenje i poučavanje u multikulturalnom okruženju. Većinu dodatnog osposobljavanja i usavršavanja za učitelje i nastavnike koji rade s Romima organiziraju nevladine organizacije koje se bave obrazovanjem. Oni koji rade na ovom području naveli su da nedostaju smjernice o poučavanju djece različitog podrijetla, a osobito je manjkava potpora za dvojezično obrazovanje, što je ozbiljan problem u područjima s velikim brojem romske djece. Podrazumijeva se da djeca, osobito romska, koja dolaze iz nepovoljnijeg okruženja, ne mogu svladati zahtjeve općeg nastavnog plana i programa, što uzrokuje prihvaćanje potrebe segregacije romske djece kako bi se nastavne lekcije adekvatno prilagodile njihovim sposobnostima.⁹³ Dodatno obrazovanje i usavršavanja te kontinuirana potpora mogli bi pomoći da se osiguraju resursi koji su potrebni učiteljima i nastavnicima kako bi mogli svakom djetetu u razredu omogućiti praćenje nastavnog programa i spriječiti odvajanje romske djece u posebne razrede u kojima su standardi sniženi.

Akcijski plan Desetljeća obuhvaća nekoliko ciljeva koji se odnose na pripremu učitelja i nastavnika za rad s romskim učenicima: u predškolskom odgoju Plan zahtijeva dodatno obrazovanje i usavršavanje predškolskih odgajatelja i zaposlenika iz područja različitosti, tolerancije i jednakosti,⁹⁴ u srednjoškolskom obrazovanju, zahtijeva se dodatno obrazovanje i usavršavanje nastavnika s fokusom na međukulturalne aspekte i poštivanje raznolikosti,⁹⁵ dok se na razini visokoškolskog obrazovanja predlaže uvođenje kolegija o upoznavanju studenata s multikulturalizmom odnosno preciznije, romskim jezikom, kulturom i poviješću u programe dodatnog obrazovanja i usavršavanja nastavnika.⁹⁶ Ne postoje informacije o koracima koje je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa poduzelo ili planira poduzeti kako bi provelo ove mjere.

⁹³ OSI Okrugli stol, Zagreb, lipanj 2007.

⁹⁴ Akcijski plan Desetljeća, Odgoj i obrazovanje, Predškolski odgoj, Cilj 4.

⁹⁵ Akcijski plan Desetljeća, Odgoj i obrazovanje, Srednjoškolsko obrazovanje, Cilj 2.1.

⁹⁶ Akcijski plan Desetljeća, Odgoj i obrazovanje, Visokoškolsko obrazovanje, Cilj 3.

3.8. Mehanizmi za praćenje diskriminacije

Mehanizmi protiv diskriminacije dio su svih pravnih akata u Hrvatskoj. Članak 14. Ustava Republike Hrvatske navodi opću klauzulu o jednakosti, dok Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina zabranjuje bilo kakav oblik diskriminacije zasnovan na pripadnosti nacionalnoj manjini, te jamči pravnu jednakost i jednaku zaštitu svim nacionalnim manjinama.⁹⁷ Republika Hrvatska je Kaznenim zakonom sankcionirala sve oblike diskriminacije kao kazneno djelo.⁹⁸

Još uvijek ne postoji posebno tijelo koje bi saslušavalo pritužbe na diskriminaciju, kao što će se zahtijevati za ulazak u Europsku Uniju po Direktivi o rasnoj ravnopravnosti (Direktiva 2000/43). Europska komisija je 2005. godine uočila sljedeće:

Općenito se čini da je razina zaštite od diskriminacije još uvijek daleko od EU standarda kojima se zahtijeva provedba načela o jednakom postupanju prema osobama bez obzira na njihovo rasno ili etničko porijeklo [...].⁹⁹

Vlada teži da u tri godine osigura besplatnu pravnu pomoć za Rome u okviru sveobuhvatne službe za pravnu pomoć, neovisno od pravosudnih tijela i od tijela državne uprave odnosno tijela lokalne ili područne samouprave.¹⁰⁰ U pripremi je i Nacionalna strategija za borbu protiv svih vrsta diskriminacije.

Iako ne postoji posebna institucija ili tijelo, u Hrvatskoj postoje tri nezavisna tijela kojima je cilj pomoć žrtvama diskriminacije ili koje nude pravnu pomoć kod zaštite od diskriminacije: pučki pravobranitelj, pravobranitelj za ravnopravnost spolova i pravobranitelj za djecu.

⁹⁷ Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, *Narodne novine*, 155/2002., čl. 2. i 4.

⁹⁸ Kazneni zakon, *Narodne novine*, br. 110/1997.

⁹⁹ Izvještaj Europske komisije o napretku iz 2005, str. 19.

¹⁰⁰ Lovorka Kušan i Ina Zoon, Report on Roma Access to Employment [Izvještaj o pristupu zapošljavanju] (2004). Dostupno na: http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/stabilitypact/activities/Croatia/AccessEmployment2004_en.asp (pregledano: 26. rujna 2007.)

4. OGRANIČENJA U PRISTUPU OBRAZOVANJU

Unatoč procjenama da manje od polovice djece predškolske dobi pohađa predškolski odgoj u Hrvatskoj, kapaciteti predškolskog sustava već su sada prenapregnuti. Pozitivni primjeri pružanja pomoći pri upisu romske djece u predškole u Međimurskoj županiji trebali bi se razmotriti, te bi se moralo osigurati dovoljno prostora za povećani broj djece. Dok se u nekim područjima troškovi pohađanja predškole romske djece pokrivaju iz sredstava središnje ili lokalne vlasti, takva potpora nije obavezna ni sustavna. Državna i druga potpora pokriva neke troškove pohađanja osnovne škole za Rome, ali ni to nije regulirano i čini se uglavnom na osnovu pojedinačne inicijative. Rezultati istraživanja pokazuju da su neke romske zajednice toliko izolirane da djeca upisuju školu samo s minimalnom izloženošću hrvatskom jeziku i da teško prate ostale učenike. Kako učitelji i nastavnici nemaju dovoljno obrazovanja ni usavršavanja kao ni potpore u radu s djecom različitog podrijetla, u nekim slučajevima rješenje je raspoređivanje romske djece u posebne razrede u kojima je tempo nastave prilagođen. Ovaj oblik segregacije i dalje postoji, unatoč općem slaganju da bi sva djeca mogla imati koristi od učenja u etnički heterogenim razredima, pa bi Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa trebalo poduzeti potrebne korake da pripremi učitelje i nastavnike, kao i škole za integrirano učenje i poučavanje.

4.1. Strukturalna ograničenja

Predškolski odgoj u Republici Hrvatskoj nije obavezan, osim 150 sati prije upisa u prvi razred.¹⁰¹ Predškolske ustanove mogu osnovati lokalne jedinice (općine i gradovi), pravne osobe i vjerske zajednice. Prema podacima koje je prikupio Državni zavod za statistiku, školske godine 2002/2003. postojalo je 1.067 predškolskih ustanova od kojih je 920 bilo u privatnom vlasništvu, dok su vjerske ustanove bile osnivači 54 ustanove predškolskog odgoja.

Općenito, broj djece upisane u predškolske ustanove prilično je mali – manje od polovice cjelokupne populacije predškolske dobi. Unatoč tome, oko 95% djece završi obveznih 150 sati.¹⁰² Ipak, broj predškolskih ustanova u Hrvatskoj je nedostatan. S druge strane, raste broj novih programa predškolskog odgoja za Rome. Dok je 2004. godine postojalo 12 programa, koji su uključivali 345 romske djece, trenutno postoji osam predškolskih programa u kojima sudjeluje 707 romske djece.¹⁰³

4.2. Zakonski i upravni zahtjevi

Postupci za upis djece u vrtiće su fleksibilni, ali Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi naglašava da djeca iz obitelji s troje ili više djece, djeca samohranih roditelja i djeca iz obitelji koje žive od socijalne skrbi trebaju imati prednost kod upisa u javne predškolske ustanove.

¹⁰¹ Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi, *Narodne novine*, 10/1997.

¹⁰² Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (2006). Službeni statistički podaci 2006.

¹⁰³ Povjerenstvo za praćenje, Izvješće o provedbi Akcijskog plana Destljeća, str. 5.

Postupci za upis djece u prvi razred osnovne škole regulirani su Pravilnikom o upisu djece u osnovnu školu.¹⁰⁴ Postupak predviđen Pravilnikom započinje sastavljanjem službenog popisa djece, nastavlja se provedbom inicijalnog upisa (kako bi se odredio broj djece školske dobi), slijedi procjena sposobnosti djece, obavljanje liječničkog pregleda, a završava upisom u školu.¹⁰⁵

Sukladno Ustavu i Zakonu o osnovnom školstvu, roditelji i zakonski staratelji obvezni su upisati svoju djecu u osnovnu školu i osigurati da djeca redovito pohađaju nastavu i izvršavaju školske zadaće.¹⁰⁶ Prema odredbama tog zakona, dokumenti potrebni za upis djeteta u osnovnu školu su potvrda o liječničkom pregledu i rodni list.

Službeni postupak za upis u školu nalaže roditeljima da prijave i upišu svoju djecu u školu. Romске obitelji suočavaju se s nepovoljnijim položajem kod tih upisnih postupaka, budući da se upis zakonski regulira prema adresi prebivališta, a većina Roma nema važeće osobne isprave. Radi se o dodatnoj prepri kod procedure upisa u škole. Djelotvornost zakonskih propisa u velikoj mjeri ovisi o organizaciji i angažiranosti centara za socijalnu skrb, kao i o nadležnim tijelima lokalne jedinice.

Primjer dobre prakse u smanjivanju ovih prepreka dolazi iz Međimurske županije. Županija službeno objavljuje poziv za obvezni predškolski program, koji je zakonom propisan, kako bi se osiguralo da službeni podaci odgovaraju stvarnoj situaciji. Takve službene objave prati aktivno regrutiranje djece predškolske dobi uz uključivanje centara za socijalnu skrb i romskih suradnika u nastavu. Pored toga, djeca školske dobi moraju proći liječnički pregled i testiranje o razini njihovog osnovnog znanja, što je dodatna prilika da se oglase obvezni predškolski programi roditeljima djece školske dobi.

4.3. Troškovi

Predškolski odgoj nije besplatan. Tijelo koje pruža predškolski odgoj određuje troškove. Financiranje predškolskog odgoja je decentralizirano. Stoga, rad predškolskih ustanova obično organiziraju lokalne vlasti. Međutim, troškovi specijalnih predškolskih programa (npr. specijalne odgojne potrebe, programi za darovite, programi ranog odgoja za djecu etničkih manjina) uglavnom se pokrivaju iz središnjeg proračuna. Lokalne vlasti su nadležne za organiziranje prijevoza do i od škole za učenike nižih razreda osnovne škole koji žive na udaljenosti od više od tri kilometra od škole. Prijevoz treba biti organiziran za učenike viših razreda osnovne škole koji žive na udaljenosti od više od pet kilometara od škole.¹⁰⁷ Međutim, od školske godine 2007/2008. svi učenici osnovne škole i prvog razreda srednje škole imaju besplatan prijevoz. Školske godine 2004/2005. neke škole u Varaždinskoj i Međimurskoj županiji organizirale su predškolske programe u osnovnim školama. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa je to sufinanciralo s 530 milijuna kuna (približno €70.667). U školama koje su organizirale cjelodnevni boravak uključeni su i romski učenici te sve financijske troškove snose lokalna ili središnja vlast.

¹⁰⁴ Pravilnik Ministarstva obrazovanja i kulture o upisu djece u osnovnu školu, *Narodne novine*, br. 13/1991.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Zakon o osnovnom školstvu, *Narodne novine*, br. 69/2003.

¹⁰⁷ Ibid.

I središnja i lokalna vlast financiraju predškolski program za romsku djecu u Međimurskoj županiji. Troškovi specijalnih programa uračunati su u središnji proračun i obuhvaćanju postojeće predškolske programe, prijevoz, odjeću, hranu i troškove održavanje higijene.¹⁰⁸ U nekim zajednicama, kao što je grad Čakovec u Međimurskoj županiji, lokalne vlasti pokrivaju troškove hrane i prijevoza, organiziraju prijevoz, te su za pokrivanje drugih troškova pronašli sponzore.

Osnovno obrazovanje je obvezno i besplatno, a djeca iz obitelji lošeg socioekonomskog statusa često dobivaju besplatne udžbenike i drugu financijsku potporu koja pokriva školske izlete, izvan-nastavne aktivnosti, te posjete kazalištu i muzejima. Počevši sa školskom godinom 2007./2008. svi osnovnoškolci besplatno dobivaju sve udžbenike i neke druge nastavne materijale, kao što su primjerice zemljopisne karte.

Od 2001. godine, kada je započeo proces decentralizacije odgojno-obrazovnog sustava, neke županije su davale besplatne udžbenike, ali ne postoje zakonski propisi koji bi na to obvezivale lokalne vlasti, čak i ako su u pitanju učenici slabijeg materijalnog stanja. Ravnatelji škole su uglavnom odgovorni za pitanja financijskog upravljanja, a mogu zatražiti pomoć iz školskih fondova, od centara socijalne skrbi i iz privatnih donacija. Ta vrsta financijske potpore nije regulirana na institucionalnoj razini, inicirana je na županijskoj ili gradskoj razini, a obično su njome obuhvaćena i romska djeca. Ne postoje standardizirani kriteriji za određivanje djece koja imaju pravo na takvu pomoć, nego to ovisi o diskrecionoj odluci donatora i škole.

Nekada su romska djeca primala besplatne školske obroke. Od kada su roditelji počeli primati financijsku potporu za djecu (nevezano uz privatne donacije upućene školama), škole traže participaciju roditelja u troškovima školskih obroka.

Srednjoškolsko obrazovanje nije obvezno, a njegovo financiranje nije strogo regulirano. Školo-vanje je besplatno, ali obitelji snose sve druge troškove (udžbenici, prijevoz). Postoji određeni broj stipendija dostupnih učenicima srednjih škola, kao i stipendija koje pokrivaju smještaj u učeničkim domovima. Neke lokalne zajednice mnogo pomažu i pružaju veliku financijsku potporu romskim učenicima, ali budući da zakon ne regulira takvu vrstu potpore, ona u velikoj mjeri ovisi o financijskom statusu lokalne zajednice i njezinoj spremnosti da izdvoji novac. No, kao dio programa "Srednja škola za sve", od školske godine 2007/2008. udžbenici i prijevoz za svu djecu prvog razreda srednje škole su besplatni.

Roditelji Romi su napomenuli da siromaštvo koje djeca iskuse kod kuće negativno utječe na njihov uspjeh u školi. Kako kaže jedan roditelj, "ako bih imao kupaonicu i više soba za djecu, imali bi bolje uvjete za učenje".¹⁰⁹ Godine 2006. 28 romskih učenika živjelo je u učeničkim domovima, od toga samo dvije djevojke. Trošak smještaja učenika Roma u učeničkim domovima snosi državni proračun.¹¹⁰

---

¹⁰⁸ Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (2006). Službeni statistički podaci.

¹⁰⁹ Intervju s roditeljem Romom, Zagreb, rujna 2006., studija slučaja Kozari Bok.

¹¹⁰ Povjerenstvo za praćenje, Izvješće o provedbi Akcijskog plana Destetljeća, str. 16.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa te Vladin ured za nacionalne manjine¹¹¹ pružaju financijsku potporu učenicima Romima u srednjim školama, kao i studentima u visokoškolskim ustanovama putem stipendija. Međutim, bilo je optužbi da postupak izbora za te stipendije nije adekvatan, da se sredstva namijenjena romskim učenicima dodjeljuju ne-Romima; kandidat podnosi službenu ispravu u kojoj je navedena hrvatska nacionalnost, a koju Ministarstvo prihvaća uz dodatnu službenu izjavu ovjerenu u uredu javnog bilježnika.¹¹² U školskoj godini 2006/2007. dodijeljeno je 89 stipendija za učenike Rome (51 dječacima i 38 djevojčicama). Od toga 81 stipendija ide učenicima srednjih škola (49 dječaka, 32 djevojčice), a 8 stipendija studentima visokoškolskih ustanova (2 muškarca, 6 žena).¹¹³

Vladin ured za nacionalne manjine je također financirao učenje engleskog jezika romskim učenicima u Zagrebu i Čakovcu.

4.4. Rezidencijalna segregacija / Zemljopisna izolacija

Istraživanja o rezidencijalnoj segregiranosti romskih zajednica u Hrvatskoj su rijetka. Izvještaj Vijeća Europe iz 2002. godine navodi:

Stanje sa smještajem Roma u Hrvatskoj otkriva snažan obrazac rezidencijalne segregacije po etničkoj pripadnosti.

Gotovo polovina prijavljenih [romskih] naselja (40 od 100) je izolirana, smještena izvan lokacija na kojima živi većinsko stanovništvo [...] Udaljenost tih naselja i najbližih lokaliteta je često velika, između dva i pet kilometara, ceste, ako i postoje, su loše održavane, do javnog prijevoza, ako postoji, je teško doći. U tim naseljima ne postoje obrazovne ni zdravstvene usluge, kao ni tržišne niti kulturne ustanove.¹¹⁴

Učitelji i nastavnici su naveli da je zbog izoliranosti romskih zajednica, ograničeni obvezni period pohađanja predškolskog programa nedovoljan da bi pripremio romsku djecu za integraciju među njihove ne-romske vršnjake, kako u pogledu jezika, tako i u pogledu kulture.¹¹⁵

¹¹¹ Vladin ured za nacionalne manjine dodijelio je četiri stipendije za romske studente ustanovama visokog obrazovanja 2007. godine.

¹¹² OSI Okrugli stol, Zagreb, lipanj 2007.

¹¹³ Povjerenstvo za praćenje, Izvješće o provedbi Nacionalnog programa za Rome, str. 77.

¹¹⁴ Ina Zoon, Report on Obstacles Facing the Roma Minority of Croatia in Accessing Citizenship, Housing, Health and Social Assistance Rights, [Izvještaj o prepreke s kojima se suočava romska manjina u Hrvatskoj i pristupanju građanstvu, stanovanju, zdravstvu i pravima socijalnoj skrbi] 2002. Dostupno na: http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/stabilitypact/activities/Croatia/housingandsocialrights2002_en.asp (pregledano: 25. rujna 2007.).

¹¹⁵ OSI Okrugli stol, Zagreb, lipanj 2007.

4.5. Upis u školu i ustrojavanje razrednih odjela

Sukladno Pravilniku o upisu djece u osnovnu školu, djeca trebaju biti upisana u školu koja se nalazi najbliže mjestu njihovog prebivališta, ali su mogući izuzeci ako roditelji dostave valjani razlog u pismenoj zamolbi.¹¹⁶ Roditelji Romi rijetko podnose zahtjev da njihova djeca pohađaju školu izvan mjesta prebivališta.

U Hrvatskoj ne postoji prenapučenost specijalnih škola za djecu s teškoćama u razvoju romskom djecom. Roditelji trebaju prisustvovati postupku procjene¹¹⁷, moraju biti informirani i dati svoju suglasnost prije nego što se njihovu djecu smjesti u specijalnu odgojno-obrazovnu ustanovu.¹¹⁸

Upisivanje u redovne škole ili specijalne odgojno-obrazovne ustanove regulirano je dvjema procedurama:

- Sva djeca školske dobi prolaze procjenu pri upisu u školu. Ako povjerenstvo zaduženo za procjenu donese odluku da dijete ima posebne odgojno-obrazovne potrebe, dijete se usmjerava u specijalnu odgojno-obrazovnu ustanovu.
- Djeca koja pohađaju redovne škole mogu biti ponovno pregledana ako se stekne dojam da njihove odgojno-obrazovne potrebe nisu zadovoljene. Djecu se obično preusmjeravan u specijalne odgojno-obrazovne ustanove u razdoblju između drugog i petog razreda.

Prije upisa u prvi razred osnovne škole, djecu ocjenjuje povjerenstvo (u kojem se nalazi ravnatelj specijalne škole, pedagog, psiholog i nastavnik razredne nastave) koje saziva županijski/gradski odjel za zdravstvo i obrazovanje. Povjerenstvo je dio lokalne zdravstvene administracije, a ne odgojno-obrazovnog sustava.¹¹⁹

Ne postoji ni jedan opće usvojen model koji se koristi pri ustrojavanju razrednih odjela, koji se formiraju temeljem osobitosti svake škole, dok za škole s velikim brojem učenika Roma, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa ponekad daje dodatne smjernice. U školama postoje razredni odjeli u kojima veliku većinu čine učenici Romi, u područjima u kojima je zastupljen veliki udio romskih obitelji.

Nedostatno znanje hrvatskoj jezika često je razlog za raspodjelu romske djece u posebne razrede, što se održalo čak i na hrvatskim sudovima. U travnju 2002. godine, obitelji 57 romske djece uložili su žalbu pred Čakovečkim općinskim sudom, optužujući Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Međimursku županiju i osnovne škole Orehovica, Macinec, Kuršanec i Podturen za segregaciju romske djece na osnovi etničkog podrijetla. U rujnu 2002. godine, sud je odbio

¹¹⁶ Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju, *Narodne novine*, br. 23/91).

¹¹⁷ Pravilnik Ministarstva obrazovanja i kulture o upisu djece u osnovnu školu, *Narodne novine*, br. 13/1991., čl. 3.

¹¹⁸ Zakon o osnovnom školstvu, *Narodne novine*, br. 69/03.

¹¹⁹ Vidi EUMAP/MHI, Prava osoba s intelektualnim teškoćama: pristup obrazovanju i zapošljavanju – Hrvatska, OSI, 2005, dostupno na: http://www.eumap.org/topics/inteldis/reports/national/croatia/id_cro.pdf (pregledano: 12. travnja 2007.), str. 40.

žalbu, presuđujući da je navodno slabo znanje hrvatskog jezika dovoljan razlog za formiranje posebnih romskih razreda.¹²⁰

Materijal iz jedne od studija slučaja koja je provedena radi pisanja ovog izvješća pokazuje kako razredni odjeli s isključivo romskom djecom utječu na odgojno-obrazovna postignuća. U Međimurskoj županiji, uobičajeno je za romsku djecu da ne govore hrvatski kod kuće, što u velikoj mjeri utječe na njihovu pripremljenost za školu. U osnovnoj školi Kuršanec postoje etnički miješani razredi i razredi s isključivo romskom djecom. Roditelji Romi kažu da bi radije da njihova djeca pohađaju mješovite razrede, jer vjeruju da bi društveno i akademski imala koristi od šire interakcije s ne-romskom djecom.¹²¹ Neki roditelji su izrazili zabrinutost što sva romska djeca ne mogu pohađati mješovite razrede: samo romska djeca koja dobro vladaju hrvatskim jezikom pohađaju razrede s ne-romskom djecom, dok drugi učenici Romi pohađaju etnički homogene razredne odjele.¹²²

Učitelji koji rade u nižim razredima (od prvog do četvrtog) osnovne škole u Kuršancu, vjeruju da učenici Romi koji razumiju i dobro govore hrvatski trebaju pohađati etnički heterogene razredne odjele. To su poglavito učenici koji su pohađali predškolski program za romsku djecu. Međutim, učitelji naglašavaju da romskoj djeci koja nemaju osnovno znanje hrvatskog neće koristiti okolina u kojoj se uči u etnički heterogenim razredima.¹²³ Učitelji nižih razreda vjeruju da su ovoj djeci potrebne dodatne pismene i usmene vježbe iz hrvatskog jezika, kako bi mogla adekvatno pratiti sadržaj drugih predmeta u školi.¹²⁴

Prema mišljenju nastavnika iz viših razreda, svi učenici trebaju pohađati mješovite razredne odjele što je ranije moguće. Prema jednom intervjuiranom nastavniku, "samo su učenici koji su pohađali heterogene razrede naučili su hrvatski jezik, pa su mogli pratiti program osnovne škole na zadovoljavajućoj razini."¹²⁵

Neki od mlađih učenika Roma pokazali su da bi više voljeli pohađati etnički heterogene razrede, jer uživaju u društvu učenika Hrvata, te osjećaju da su u poziciji u kojoj mogu više naučiti.¹²⁶ Međutim, neki od intervjuiranih učenika se ne osjećaju ugodno u razredima koje pohađaju zajedno s učenicima Hrvatima, rekli su da im se rugaju kada nešto ne znaju ili dobiju lošu ocjenu.¹²⁷ Prema većini romskih učenika, bolje im je u društvu vršnjaka Roma u etnički homogenim tzv. romskim razrednim odjelima, ali u tim se razredima teže usredotočiti na učenje.¹²⁸

¹²⁰ Amnesty International, Croatia Factsheet.

¹²¹ Intervju s roditeljima Romima, Kuršanec, rujan 2006., studija slučaja Kuršanec.

¹²² Ibid.

¹²³ Intervju s nastavnicima, Kuršanec, rujan 2006, studija slučaja Kuršanec.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Intervju s nastavnikom, Kuršanec, rujan 2006, studija slučaja Kuršanec.

¹²⁶ Intervju s učenicima Romima, Kuršanec, rujan 2006, studija slučaja Kuršanec.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Ibid.

4.6. Jezik

Nedovoljno poznavanje hrvatskog jezika kod upisa u prvi razred osnovne škole uglavnom se smatra glavnim čimbenikom za nisku stručnu spremu romskog stanovništva u Hrvatskoj. Samo je 6% romskih obitelji koje je anketirao Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži u svrhu izrade studije, izjavilo da govore hrvatski jezik kod kuće.¹²⁹

I Nacionalni program za Rome i Akcijski plan Desetljeća posebno ističu važnost povećanja razine znanja hrvatskog jezika kod romske djece, a mnogi romski aktivisti smatraju da je prioritetno osigurati obrazovanje romske djece na hrvatskom jeziku. Cilj Akcijskog plana Desetljeća vezan za uključivanje romske djece u dvogodišnje programe predškole predstavlja mjeru osmišljenu za poboljšanje znanja hrvatskog jezika kod djece prije polaska u školu.¹³⁰ Međutim, u svrhu djelotvorne provedbe tog cilja mora postojati odgovarajući napor da se obrazuju predškolski odgajatelji, kao i učitelji i nastavnici za rad s djecom čiji materinji jezik nije hrvatski. Tečaj hrvatskog kao drugog jezika, koji je prethodno nudilo Sveučilište u Zagrebu, više ne postoji.

---

¹²⁹ Procjena potreba u Hrvatskoj, str. 6.

¹³⁰ Akcijski plan Desetljeća, Odgoj i obrazovanje, Predškolski odgoj, Cilj 6.

5. PREPREKE KVALITETNOM ODGOJU I OBRAZOVANJU

Kao i u drugim područjima obrazovanja, tako i u području odgojno-obrazovnih postignuća nedostaju podaci o romskim učenicima. Postoje izvješća o tome da učitelji i nastavnici poklanjaju prolazne ocjene romskoj djeci čak i ako nisu naučila potrebno gradivo, kako bi im omogućili upis u viši razred. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa trebalo bi se pozabaviti nepostojanjem službenih kriterija za ocjenjivanje učenika, što omogućuje prethodno spomenutu praksu, razvijanjem objektivnih kriterija za ocjenjivanje učenika. Nije uspostavljeno praćenje stvarne pedagoške prakse u razredima, a postojeći sustav školske inspekcije ne zahtijeva nikakvu ocjenu rada učitelja i nastavnika odnosno uspjeha učenika. Postoji potreba da se te slabosti riješe uspostavljanjem kvalitetnog praćenja i potpore učiteljima i nastavnicima, osobito onima koji rade u etnički heterogenim školama i razrednim odjelima. Jače nastojanje da se pomogne romskim zajednicama moglo bi također pomoći i školama da bolje zadovolje potrebe romske djece; na državnoj razini, potreban je življi napor kako bi se spriječila diskriminacija i promicala tolerancija i time osiguralo da sva djeca dobiju odgovarajuće, kvalitetno obrazovanje.

5.1. Školski objekti i ljudski potencijali

Nije provedeno ni jedno istraživanje o infrastrukturnim uvjetima u školama s velikim udjelom Roma. Međutim, izvješće Europske komisije o napretku Hrvatske za 2005. godinu bilježi da su škole općenito "loše opremljene".¹³¹ Zbog premalog kapaciteta, većina škola radi u dvije ili tri smjene. No, neke škole s većim brojem učenika Roma, primjerice u Belom Manastiru, Zagrebu, Rijeci, Kuršancu i Maloj Subotici¹³², imaju dobre infrastrukturne uvjete.

Hrvatska ima visok stupanj nezaposlenosti (15,7%), a 2% nezaposlenih ima diplomu učitelja ili nastavnika.¹³³ Mlađi učitelji i nastavnici se obično zapošljavaju u seoskim sredinama, gdje se nalazi većina škola u kojima učenici Romi čine većinu. Mnogi od njih putuju iz urbanih sredina na posao u seoska područja, što ima negativan utjecaj na uključivanje učitelja i nastavnika u život škole i lokalne zajednice u kojoj poučavaju. Također postoji veliki odljev učitelja i nastavnika zaposlenih u seoskim sredinama, budući da se radna mjesta u gradovima smatraju privlačnijima. Ovi čimbenici utječu na kvalitetu odgoja i obrazovanja dostupnog svoj djeci u ruralnim područjima, uključujući Rome.

U većini škola, osobito na osnovnoškolskoj razini, postoji manjak stručnih suradnika (pedagoga, psihologa, i sl.). A u školama s visokim udjelom Roma te su potrebe još izraženije.

Isto tako ne postoje ciljevi ni u NPR-u ni u Akcijskom planu Desetljeća koji bi se izričito odnosili na školske i razvoj ljudskih potencijala, izuzevši povećavanje broja učitelja i nastavnika romske nacionalnosti.

¹³¹ Izvještaj Europske komisije o napretku iz 2005., str. 44.

¹³² Osnovna škola u Maloj Subotici izgrađena je 2005. godine.

¹³³ Državni zavod za statistiku, 2001.

5.2. Školski uspjeh

Školski uspjeh je ključni kriterij za upis u višu obrazovnu ustanovu – uspjeh iz sedmog i osmog razreda osnove škole određuje može li se učenik upisati u srednju školu. Školski uspjeh iz srednje škole i rezultat završnog ispita (mature) jedan su od kriterija upisa u visokoškolsku ustanovu.

Odgojno-obrazovna postignuća učenika Roma su značajno niža u odnosu na postignuća drugih učenika. Iako ne postoje službeni statistički podaci o školskom uspjehu prema etničkom porijeklu, dostupne informacije sugeriraju da značajno veći broj učenika Roma mora ponavljati razred, dobiva niže završne ocjene, ima problema u ponašanju, i konačno, ne završava osnovno obrazovanje.¹³⁴ Čak i oni koji su završili školovanje možda nisu postigli očekivanu razinu znanja. U Hrvatskoj ne postoje službeni kriteriji za ocjenjivanje, pa je ocjena zasnovana na subjektivnom mišljenju učitelja i nastavnika. U mnogim slučajevima učitelji i nastavnici daju više ocjene romskim učenicima kako bi im omogućili prolaz, iako te ocjene nisu u skladu s učenikovim razumijevanjem gradiva, odnosno usvojenim znanjem.

Iako nema službenih statističkih podataka zasnovanih na školskoj dokumentaciji i izvještajima, postoje nagovještaji da učenici Romi koji pohađaju predškolu postižu bolje rezultate, te da je stopa napuštanja škola među njima niža nego među onim učenicima koji nisu bili uključeni u neki predškolski program.¹³⁵

5.3. Kurikularni standardi

Postoji nekoliko različitih komponenti nastavnog plana i programa u Hrvatskoj. Neke propisuje Ministarstvo, neke se određuju na lokalnoj razini, a neke određuju sami učitelji i nastavnici. Vlada je izradila opis nastavnog plana i programa u odgovoru na upitnik korišten za pregovore o pristupanju Europskoj Uniji:

Tri tipa nastavnog plana i programa predstavljaju aktivni dio školske prakse:

1. okvirni nastavni plan i program koji se donosi na centralizirani način uz odobrenje Ministarstva obrazovanja i športa, a koji sadrži obvezni i izborni dio.
2. izvedbeni nastavni plan i program kojeg donosi škola, a koji razrađuje sadržaj obveznih predmeta uzimajući u obzir lokalne osobitosti (povijest, zemljopis, kulturu, itd.), razinu znanja i mogućnost odabira izbornih predmeta prema interesima učenika, te ljudske i materijalne resurse škole.
3. operativni/radni nastavni plan i program kojeg izrađuju nastavnici individualno, ili zajedno nastavnici pojedinačnih predmeta, a koji se zasniva na školskom izvedbenom nastavnom planu i programu. Nastavnici razrađuju sadržaj i prilagođavaju ga školskim uvjetima, sposobnostima učenika i lokalnim osobitostima, birajući metode, udžbenike i druge izvore znanja.¹³⁶

¹³⁴ OSI Okrugli stol, Zagreb, lipanj 2007.

¹³⁵ Vidi, općenito, P. Hobljaj (ur.), *Izvještaj evaluacije interventnog programa predškole*, Zagreb: Institut Otvoreno društvo, 2004.

¹³⁶ Vlada Republike Hrvatske, *Informacije Vlade na upitnik Europskog povjerenstva*, 18. poglavlje, *Odgoj i obrazovanje*, dostupno na: <http://www.vlada.hr/zakoni/mei/Chp18/Chp18.pdf> (pregledano: 14. travnja 2007.), str. 29-30.

Moguće je, stoga, da škole ili učitelji i nastavnici prilagođavaju dobar dio nastavnih jedinica potrebama učenika. Međutim, u praksi je bilo optužbi da to znači ocjenjivanje romske djece prema nižim odgojno-obrazovnim standardima i pružanje obrazovanja lošije kvalitete. U zahtjevu Europskog centra za prava Roma upućenom Europskom sudu za ljudska prava stoji da je "za učenike koji pohađaju zasebne razredne odjele, sastavljene isključivo od učenika Roma, nastavni plan je značajno reduciran po opsegu i sadržaju u usporedbi sa službeno propisanim nastavnim planom i programom".¹³⁷

Nastavnici su naveli da romski učenici nisu sposobni usvojiti gradivo iz standardnog nastavnog plana i programa istim tempom ili u opsegu u kojem to čine ne-romski učenici, zbog jezičnih i kulturnih razlika. Nastavni plan i program je stoga reduciran za posebne tzv. romske razrede jer se učenici "ne mogu povezati s pitanjima koja su daleko izvan njihovog osobnog iskustva".¹³⁸ To može značiti da u praksi nastavni planovi i programi nisu dovoljno fleksibilni da zadovolje potrebe višestručnog razreda, te da ne uključuju pristupe koji bi učiteljima i nastavnicima pružili bolja sredstva za povezivanje gradiva i pojedine djece.

Godine 2005. neke škole u Međimurskoj i Varaždinskoj županiji organizirale su izvan nastavne aktivnosti vezane uz romsku kulturu i tradiciju (kao što je glazba, umjetnost, pismenost, i sl.).

Ocjenjivanje u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu zasniva se na kriterijima pojedinog učitelja i nastavnika, a učenici su postavili pitanje objektivnog ocjenjivanja. Transparentnije vrednovanje i ocjenjivanje rada kao i odgojno-obrazovnih postignuća učenika potrebno je i u osnovnim i u srednjim školama. Na razini srednjih škola, državna matura bi mogla poslužiti kao početna točka za unapređenje kriterija ocjenjivanja i uspostavu jasnijih obrazaca ocjenjivanja.

5.4. Praksa u učionici i pedagogija

U Hrvatskoj ne postoji ni vanjsko ni neformalno vrednovanje rada učitelja i nastavnika, te stoga nije moguće izvući zaključke u vezi kvalitete nastave u školama gdje romski učenici čine većinu. Učitelji i nastavnici koji rade u školama gdje Romi čine veći dio učenika ne dobivaju dodatno usavršavanje ni osposobljavanje za rad s romskom populacijom. Neke lokalne jedinice (grad Rijeka, Primorsko-goranska županija i grad Čakovec¹³⁹) financiraju samo-vrednovanje u osnovnim školama¹⁴⁰ kako bi unaprijedili kvalitetu učenja i poučavanja u svojim školama.

Kao što je prethodno navedeno, neki su stručnjaci naveli da neke metode poučavanja koje se koriste u etnički heterogenim razredima nisu prikladne za romsku djecu u Hrvatskoj, no čini se da se takve metode učenja i poučavanja ionako ne koriste u učionicama.¹⁴¹ Objektivno nepostoja-

¹³⁷ Europski centar za prava Roma (2003). ERRC-ove pravne mjere u slučaju segregacije u hrvatskoj školi. Dostupno na: <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=321> (pregledano: 9. studenog 2007.).

¹³⁸ OSI Okrugli stol, Zagreb, lipanj 2007.

¹³⁹ Samo-vrednovanje je dio lokalnog razvojnog programa u području obrazovanja „Unapređenje obrazovanja i održivo vođenje – Čakovec proces“.

¹⁴⁰ Neke od tih škola imaju romske učenike.

¹⁴¹ OSI Okrugli stol, Zagreb, lipanj 2007.

nje mogućnosti dvojezičnog obrazovanja također doprinosi frustracijama učitelja i nastavnika, kao i romske zajednice.¹⁴²

5.5. Odnosi škole i zajednice

Upravljanje odgojem i obrazovanjem u Hrvatskoj se provodi na tri razine: središnjoj –Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, regionalnoj (21 županija), područnoj (županije su grupirane unutar šest područnih jedinica Agencije za odgoj i obrazovanje, koja se bavi kontrolom kvalitete i stručnim usavršavanjem) i lokalnoj (škole). Tijelo školske uprave je školski odbor koji se sastoji od tri predstavnika škole (tri nastavnika), dva predstavnika vijeća roditelja te dva predstavnika osnivača škole (lokalne jedinice, odnosno grada ili županije).

U osnovnoj školi, svaki razred ima predstavnika roditelja u Vijeću roditelja. Neke škole imaju dobro organiziranu suradnju između škole i lokalne zajednice. Međutim, ni jedan roditelj Rom nije predstavnik roditelja u ni jednom školskom odboru u Hrvatskoj, osim u osnovnoj školi u Kuršanec.

U nižim razredima osnovne škole, roditelji su u većini slučajeva uključeni u rad razrednog odjela, ali njihova uključenost ovisi o cjelokupnom školskom ozračju, te interesima i organizacijskim vještinama učitelja i nastavnika. Najčešće roditelji dolaze u školu kako bi prezentirali temu iz svog stručnog područja ili mogu organizirati posjete mjestima od posebnog interesa. Ne postoje saznanja da roditelji Romi sudjeluju u takvim aktivnostima.

U Akcijskom planu Desetljeća postoje aktivnosti vezane uz informiranje roditelja Roma o potrebi za uključivanjem njihove djece u programe predškolskog odgoja. Koncem 2006. godine održalo je 350 sastanaka u cijeloj zemlji s roditeljima Romima, a koje su organizirale škole u suradnji s lokalnim vlastima.¹⁴³

5.6. Diskriminacijski stavovi

Hrvatsko društvo je najčešće izražavalo negativan stav prema Romima. Određeni oblici društvenog etiketiranja ili stigmatiziranja doista postoje. Marginaliziranje Roma vidljivo je u nekoliko važnih dimenzija: gospodarskoj, prostornoj, kulturnoj i političkoj.

Istraživanjem koje je provedeno 1995. godine na reprezentativnom uzorku od 2.715 srednjoškolskih učenika u Hrvatskoj, ispitano je prihvaćanje ili odbijanje određenih etničkih skupina.¹⁴⁴ Od 13 etničkih skupina samo su Srbi i Crnogorci (u to je vrijeme Hrvatska bila u ratu s tadašnjom

---

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Povjerenstvo za praćenje, Izvješće o provedbi Akcijskog plana Desetljeća, str. 4.

¹⁴⁴ Hrvatić, N., & Posavec, K. (2000). Intercultural education and Roma in Croatia [Interkulturalno obrazovanje Roma u Hrvatskoj]. *Intercultural Education*, 11(1), str. 93-105. i Previšić, V. (1996). Sociodemografske karakteristike učenika srednjih škola i socijalna distanca prema nacionalnim i religijskim grupama. *Društvena istraživanja*, 5(5-6), str. 859-874.

Jugoslavijom) bili niže rangirani od Roma u većini od ukupno sedam osobina na Bogardusovoj skali socijalne distance.¹⁴⁵ Na pitanje “u bliskom bračnom srodstvu”, Romi su se našli na dvanaestom mjestu, a na pitanje “prijateljstvo”, “susjed”, “učenik u tvome razredu”, “građanin Republike Hrvatske” i “isključeni iz Republike Hrvatske”, Romi su zauzeli jedanaesto mjesto.

Učenici Romi izvješćuju o doživljavanju stigmatizacije u školama, naročito u situacijama u kojima Rome nazivaju Ciganima. Prema izjavi predstavnika romske nevladine organizacije, najteži problem u procesu integracije Roma je upravo pitanje identiteta.¹⁴⁶ Učenici Romi sami primjećuju kako se rado igraju s djecom drugog etničkog porijekla, ali da ne vole slušati negativne komentare ni nepravde od druge djece i nastavnika. Jedna djevojčica je rekla: “Na satu tjelesnog odgoja, prišao mi je jedan dječak i nazvao me Cigankom. Prijavila sam to učiteljici, a ona mi je rekla da ne gnjavim tog dječaka”.¹⁴⁷

5.7. Školska inspekcija

Formalna inspekcija odgojno-obrazovnog rada osigurava primjenu prosvjetnih zakona kao i drugih posebnih zakona i odredbi koji se odnose na prava i obveze djelatnika, prava i obveze učenika i roditelja, te prava i obveze lokalne jedinice pri Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa.

Agencija za odgoj i obrazovanje Republike Hrvatske je neprofitna javna ustanova koja nudi profesionalnu potporu na predškolskoj, osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj razini odgoja i obrazovanja, a provodi i školski nadzor. Agencija za odgoj i obrazovanje također provodi praćenje, procjenu kvalitete nastave i odgojno-obrazovnih procesa, te uvodi inovacije.

Ta dva oblika praćenja imaju za cilj osiguravanje provedbe nacionalne obrazovne politike. Međutim, postavlja se pitanje o tome ima li takav oblik praćenja učinka na kvalitetu ponuđenog obrazovanja; s obzirom da ne postoji vrednovanje standarda nastavnog programa, nema ni načina da se procijeni odgovara li trud i rad nastavnika uspjehu učenika.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Bogardus, E. S. (1933) A social distance scale. *Sociology and Social Research*, 17, str. 265.-271.

¹⁴⁶ Intervju s predstavnikom romske nevladine organizacije, prosinac 2006., Zagreb.

¹⁴⁷ Intervju s romskim učenicima, Zagreb, rujan 2006., studija slučaja Kozari Bok.

¹⁴⁸ OSI-EUMAP Okrugli stol, Zagreb, lipanj 2007.

PRILOG 1. UPRAVNA STRUKTURA

P1.1. Struktura i organizacija

Odgajno-obrazovni sustav u Hrvatskoj obuhvaća predškolski odgoj, osnovnoškolsko, srednjoškolsko i visoko obrazovanje. Predškolski odgoj je dostupan za djecu od šest mjeseci starosti pa sve do njihovog upisa u prvi razred osnovne škole.

Svi programi predškolskog odgoja moraju dobiti dopusnicu od Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa i formiraju se kao pravne osobe. Osnovnoškolsko obrazovanje je obvezno i besplatno za svu djecu od sedam do petnaest godina starosti. Srednjoškolsko obrazovanje u Hrvatskoj obuhvaća opće obrazovanje (gimnazije) i srednje strukovno obrazovanje. Svaku razinu obrazovanja mogu pružiti javne, privatne i religijske obrazovne ustanove, te javne škole i obrazovne ustanove. Sukladno odredbama zakona, građani mogu osnivati privatne škole i obrazovne centre.¹⁴⁹ Postoji ukupno pet privatnih osnovnih i 27 privatnih srednjih škola.

U obvezno osnovno obrazovanje upisuju se učenici u dobi između 7 i 15 godina, sa sadašnjom strukturom koja obuhvaća četverogodišnju razrednu nastavu i četverogodišnju predmetnu nastavu. Stopa učešća djece u osnovnoškolskom obrazovanju iznosi 96,5%.

U srednju školu upisuju se učenici u dobi između 15 i 19 godina. Ukupan broj od 460 različitih srednjoškolskih programa traje tri ili četiri godine, dok neki kratki srednjoškolski programi traju dvije godine. Stopa učešća djece u srednjoškolskom obrazovanju iznosi 86%.

Tercijarno obrazovanje obuhvaća nesveučilišno i sveučilišno obrazovanje u trajanju od dvije do šest godina. Stopa učešća studenata u tercijarnom obrazovanju iznosi 31,3%, od čega 22,9% otpada na sveučilišno obrazovanje.

Predškolski odgoj (institucionalni) [ISCED 0] odvija se od kada dijete napuni godinu dana i traje do šeste ili sedme godine života. Odvija se u jaslicama i vrtićima. Postoji i tzv. "predškola" koja u osnovi predstavlja "nultu školsku godinu" kao oblik pripreme za osnovnu školu. Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi regulira djelatnost predškolskog odgoja.¹⁵⁰ Predškolski odgoj nije obavezan, a pohađanje predškolske ustanove nije preduvjet za upisivanje djece u obveznu školu. Osnivači predškolskih ustanova su jedinice lokalne samouprave (općine i gradovi), fizičke i pravne osobe ili vjerske zajednice.

Predškolski odgoj ostvaruje se kroz redovne programe, u trajanju od pet do deset sati dnevno. Prosječan broj djece po skupini je 20, s jednim odgajateljem na 12-ero djece. Od 2000. godine u porastu je tendencija da djeca pohađaju ustanove predškolskog odgoja. Program predškole, koji se sastoji od 150 sati odgojnog rada (roditelji ga ne plaćaju), obuhvaća oko 95% dječje populacije u godini koja prethodi njihovom upisu u osnovnu školu.

¹⁴⁹ Ustav Republike Hrvatske (1998), *Narodne novine*, br. 41/2001.

¹⁵⁰ Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi, *Narodne novine*, br. 10/1997.

Budući da je predškolski odgoj u Hrvatskoj u velikoj mjeri decentraliziran, neke lokalne zajednice su organizirale predškolske programe za romsku djecu, koji obično uključuju neke elemente nadoknade i pripreme programe za upis u školu koje traju dulje nego što je uobičajeno (od listopada do srpnja).

Predškolskim odgojem obuhvaćena su i djeca pripadnika nacionalnih manjina, kao što su Česi, Nijemci, Mađari, Talijani, Romi, Srbi, itd. U redovne programe također su uključena i djeca s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama, djeca s manjima teškoćama u razvoju, kao i darovita djeca, za koje se razvijaju specijalni odgojno-obrazovni i razvojni programi.

Osnovnoškolsko obrazovanje (obvezno obrazovanje) [ISCED 1-2] osigurava široko opće obrazovanje u trajanju od osam godina. Osnovno obrazovanje organizirano je u dvije četverogodišnje etape: razredna nastava (samo jedan nastavnik izvodi nastavu) [ISCED 1] i predmetna nastava (nastavu izvode predmetni nastavnici) [ISCED 2]. Osnovne škole u svom sklopu mogu imati jednu ili više područnih škola; to su poglavito škole za učenike prva četiri razreda, u većini slučajeva se radi o mješovitim razrednim odjelima, ali postoje i područne škole s osam razreda. Organizacijski, rad osnovne škole odvija se u jednoj smjeni (20%), dvije smjene (73%) i tri smjene (7%).

Srednjoškolsko obrazovanje [ISCED 3] je podijeljeno na četverogodišnje opće obrazovanje (gimnazije), četverogodišnje strukovno obrazovanje (tehničke i druge strukovne škole), četverogodišnje umjetničko obrazovanje i trogodišnje strukovne škole, te strukovne škole koje zahtijevaju nižu stručnu spremu.

U višim razredima srednje škole, zanimanja za koja je potrebna niža i srednja stručna sprema podijeljena su u 33 područja djelatnosti (strojarstvo, brodogradnja, metalurgija i trgovina, hotelijerstvo i turizam, poljodjelstvo, medicina, željeznica, grafika, itd.). Programi za obrtnička zanimanja u trogodišnjem trajanju izvode se na dva načina: obrazovni rad u okviru jedinstvenog školskog sustava i obrazovni rad u okviru dvojnog sustava, gdje učenici obavljaju praktični dio obrazovanja u vanjskoj radionici.

Od 2009. godine provoditi će se državna matura kojoj je cilj unapređenje kvalitete učenja i poučavanja uvođenjem novih postupaka za osiguravanje kvalitete.

P1.2. Pravne uloge i odlučivanje

Godine 2001. Hrvatska je započela proces decentralizacije odgojno-obrazovnog sustava, počevši s financijskom decentralizacijom te trenutno nastavljajući s upravljanjem, nastavnim planom i programom i upravljanjem ljudskim potencijalima. Upravljanje odgojem i obrazovanjem provodi se na tri razine: na središnjoj – Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, regionalnoj (21 županija), područnoj (županije su okupljene u skupine pod nadzorom šest područnih jedinica Agencije za odgoj i obrazovanje čiji rad je usredotočen na kontrolu kvalitete i vrednovanje) i lokalnoj (škole).

Ministarstvo zadržava opću odgovornost za sve razine odgojno-obrazovnog sustava te je glavno tijelo u kojem se kreira javna politika, s ključnom financijskom odgovornošću i nadzorom. Cjelokupno funkcioniranje, osim osnovnog obrazovanja, preneseno je na općine, u skladu s njihovim fiskalnim sposobnostima. Prema procjenama koje se odnose na mrežu škola i njihove kapacitete,

osnovno obrazovanje je decentralizirano do razine gradova. Decentralizirani rashodi osnovnih škola koje se ne nalaze na području gradova preuzimaju općine.¹⁵¹

Proces financijske decentralizacije započeo je 1. srpnja 2001. godine usvajanjem izmjena i dopuna Zakona o osnovnom školstvu i Zakona o srednjem školstvu.¹⁵² Decentralizacija financiranja osnovnog i srednjeg školstva temelji se na prijenosu prava osnivanja osnovnih i srednjih škola, a koja uključuju obvezu djelomičnog financiranja odgojno-obrazovnih programa.

Čin prenošenja osnivačkih prava izvršen je 1. siječnja 2002. godine, kada su škole postale vlasnicima školskih zgrada. S pravnog stanovišta, to znači da vlasnici škole ne mogu prodati ni iznajmljivati školsku zgradu bez prethodne suglasnosti osnivača škole. Zakonom nije reguliran iznos sredstava koji je pod kontrolom vlasnika škole, pa se to regulira statutom škole. Gradovi imaju osnivačka prava kod osnivanja osnovnih škola, dok općine imaju osnivačka prava kod osnivanja osnovnih i srednjih škola. Osnovne škole iz manjih gradova koji ne ostvaruju zahtijevanu razinu prihoda financiraju se na općinskoj razini. Ministarstvo financija određuje koji gradovi mogu biti nositelji financiranja. Sve općine imaju bar jedan grad koji obnaša ulogu osnivača škole.

Dva glavna tijela koja donose odluke su školski odbor i ravnatelj škole. Školski odbori se sastoje od sedam članova (tri nastavnika, dva roditelja i dva predstavnika županije). Školski je odbor odgovoran za godišnji financijski plan i plan rada. Iako je zapošljavanje novih djelatnika pod nadležnošću ravnatelja škole, molbe za nova radna mjesta upućuju se lokalnim vlastima i Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa. Škole su neovisne kod zapošljavanja i otpuštanja nastavnika. Plaće nastavnika određuju se na državnoj razini, ali lokalne vlasti mogu odlučiti dodijeliti dodatna sredstva kako bi povećali razinu plaća. Ta se mogućnost rijetko koristi, a dodatna sredstva iz lokalnih izvora u pravilu se usmjeravaju prema provedbi dodatnih školskih projekata i programa.

P1.3. Financiranje školstva

Predškolski odgoj se organizira i financira na lokalnoj razini.¹⁵³ Sukladno Zakonu o predškolskom odgoju i naobrazbi,¹⁵⁴ predškolski odgoj se sufinancira iz državnog proračuna za potrebe djece s posebnim potrebama, darovite djece, djece pripadnika nacionalnih manjina (ukupno 1.700 češke, romske, srpske i talijanske djece u 2005. godini), zatim, pripremni programi predškole (ukupno 16.000 djece koja nisu uključena u redovne predškolske programe u 2005. godini). Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa je odredilo specifične kriterij i mjere za sufinanciranje programa predškole, temeljem broja djece i trajanja programa.¹⁵⁵ Ministarstvo verificira investicije u predškolski odgoj za svaku fiskalnu godinu. Investicije u predškolski odgoj iz državnog proračuna u razdoblju od 2001. do 2004. godine prikazani su u tablici P1.

¹⁵¹ Ministarstvo financija (2001). Decentralizacija javnog sektora u Hrvatskoj. Dostupno na :<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN017656.pdf> (pregledano: 22. listopada 2007.)

¹⁵² Zakona o srednjem školstvu, *Narodne novine*, br. 69/2003.

¹⁵³ Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi.

¹⁵⁴ Ibid., čl. 50.

¹⁵⁵ Pravilnik o načinu raspolaganja sredstvima državnog proračuna i mjerilima sufinanciranja programa predškolskog odgoja, *Narodne novine*, br. 134/1997.

¹⁵⁶ U značenju kratke pripreme za osnovnu školu.

**Tablica P1: Investicije iz državnog proračuna u predškolski odgoj 2001/2004.
(u tisućama kuna)**

Program	2001.	2002.	2003.	2004.
Posebne potrebe	570	653	541	937
Darovita djeca	0	0	66	156
Nacionalne manjine	110	117	143	196
Predškola ¹⁵⁶	0	0	159	469
Ukupno	679	770	910	1.758
Kapitalni izdaci	359	635	1.780	1.308
UKUPNO	1.039	1.405	2.690	3.066

Izvor: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2005.

Financijska sredstva za rad javnih škola, zasebnih razrednih odjela i odgojno-obrazovnih skupina na jezicima nacionalnih manjina osiguravaju se iz državnog proračuna.¹⁵⁷ Centralizirani troškovi osnovnog i srednjeg obrazovanja sastoje se od bruto primanja zaposlenih u osnovnim i srednjim školama, putnih troškova za zaposlenike osnovnih škola, naknada zaposlenicima, povećanih troškova školovanja za dodatne programe za nacionalne manjine, programa za djecu s posebnim potrebama, opreme školskih knjižnica, programa informacijske tehnologije, dodatnog obrazovanja i usavršavanja nastavnika, kapitalnih projekata (samo za projekte koji su započeti prije srpnja 2001. godine), sudjelovanja u financiranju alternativnih i privatnih škola i drugih programa od općeg interesa.

¹⁵⁷ Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina, *Narodne novine*, br. 51/2000. i 56/2000.

PRILOG 2. STUDIJE SLUČAJA

P2.1. Studija slučaja: Darda (Osječko-baranjska županija)

A2.1.1. Upravna jedinica

Osječko-baranjska županija nalazi se na sjeveroistoku zemlje. Ukupno stanovništvo županije 2001. godine bilo je 330.506 stanovnika, od kojih je 72.583 mlađe od 17 godina.¹⁵⁸ Glavni grad je Osijek. Nakon odcjepljenja Hrvatske od Jugoslavije 1991. godine, srpske snage držale su istočni dio zemlje u svojoj vlasti pet godina, a od 1996. do 1998. to je područje bilo pod Prijelaznom upravom UN za Istočnu Slavoniju, Baranju i Zapadni Srijem (UNTAES).¹⁵⁹ Stanovništvo županije sačinjava preko 80% Hrvate, a ima i Srba, Mađara i Roma.¹⁶⁰

Osječko-baranjska županija ima niži bruto društveni proizvod (BDP) nego ostala područja u Hrvatskoj. Darda se nalazi u jugozapadnom dijelu Osječko-baranjske županije, na desetak kilometara udaljenosti od regionalnog centra Osijeka. Prema popisu stanovništva iz 2001. godine, u Dardi je ukupno bilo 5.394 stanovnika, od toga 3% Roma. Ostale etničke skupine koje žive u Dardi su Hrvati (52%), Srbi (28%), Mađari (8%) i ostali.¹⁶¹

A2.1.2. Romi i zajednica

Lokalne vlasti u Osječko-baranjskoj županiji nemaju ažuriranih podataka o romskim kućanstvima čiji članovi imaju po zakonu registrirano mjesto prebivališta. Prema demografskim podacima prikupljenim popisom stanovništva 2001. godine, u Osječko-baranjskoj županiji ima 314 romskih kućanstava, koja prosječno imaju 3,6 članova. U Osječko-baranjskoj županiji 2001. godine bilo je 977 Roma (0,3% od ukupnog stanovništva).¹⁶² U Dardi Romi žive u ukupno 12 zasebnih zajednica, dok u 19 zajednica žive zajedno s pripadnicima drugih etničkih skupina.¹⁶³

Županije u Hrvatskoj se u velikoj mjeri razlikuju po svoti novca koju dodjeljuju romskim zajednicama na lokalnoj razini. Primjerice, 2006. godine Osječko-baranjska županije je dodijelila 90.000 kuna (približno €12.400) Vijeću romske nacionalne manjine, što predstavlja 0,06% proračuna Osječko-baranjske županije. Pored toga, "Romsko srce", romska organizacija u Belom Manastiru, i Romski kulturni klub "Darda" dobili su po 4.000 kuna (približno €550).

¹⁵⁸ Državni zavod za statistiku, podaci popisa stanovništva iz 2001, dostupno na: http://www.dzs.hr/default_e.htm (pregledano: 16. travnja 2007.).

¹⁵⁹ Vidi službenu web stranicu UNTAES-a na http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/untaes.htm. (pregledano: 18. listopada 2007.)

¹⁶⁰ Državni zavod za statistiku, podaci popisa stanovništva iz 2001.

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Intervju sa predstavnikom lokalne nevladine organizacije, Darda, lipanj 2006.

U Osječko-baranjskoj županiji postoji Nacionalno vijeće Roma putem kojeg Romi sudjeluju u lokalnoj vlasti. Nacionalno vijeće Roma aktivno je u predlaganju rješenja, davanju mišljenja i prijedloga, te predlaže kandidate za županijske izbore.

Prema podacima prikupljenima 2004. godine o postotku govornika romskog jezika u županiji, 8% ljudi koji su se izjasnili kao Romi govori romani chib dijalekt, 39% govori ljimba d' bjaš, 31% govori nekim drugim dijalektom romskog jezika, a 22% Roma ne govori ni jedan dijalekt romskog jezika.¹⁶⁴ Lokalno neromsko stanovništvo koje živi u blizini romske zajednice ne govori ni jednim romskim narječjem.

U Osječko-baranjskoj županiji Romi žive u okviru postojećih samoupravnih jedinica, sela i gradova. Prema programu aktivnosti i mjera Osječko-baranjske županije za poboljšanje komunalne infrastrukture u romskim zajednicama,¹⁶⁵ razina infrastrukture je različita na različitim lokacijama. Veliki dio ovih gradova i sela imaju električnu energiju, uličnu rasvjetu i pristupne ceste.

U Dardi postoje tri izdvojena romska naselja: Novo naselje, Zlatnica i Kod groblja. Novo naselje i Zlatnica su tipična romska naselja u kojima Romi žive u odvojenoj zajednici, dok se u slučaju naselja Kod groblja radi o zajednici u kojoj živi i romsko i neromsko stanovništvo. Darda ima zdravstveni centar koji je glavna javna zdravstvena ustanova za ljude koji žive u gradu.

Novo naselje sastoji se od kuća od cigle, izgrađenih za radnike početkom 1960ih. Svaka kuća od cigle ima nekoliko trosobnih stanova. Romske obitelji nisu vlasnici kuća u kojima žive. Put koji prolazi kroz naselje je u lošem stanju, mada je to romsko naselje dio Darde i dobro je povezano sredstvima javnog prijevoza, autobusom i vlakom sa susjednim gradovima Osijekom i Belim Manastirom. Novo naselje ima vodovod i pristup kanalizaciji. U Novom naselju ne postoji trgovina, a 2007. godine planirala se gradnja društvenog centra za Rome.

Zlatnica je drugo po veličini naselje u Dardi s većinskom romskom populacijom. Romi su došli u Dardu iz sela u Baranji nakon poplave 1965. godine. Kuće u Zlatnici su u privatnom vlasništvu, a razlikuju se po veličini i načinu gradnje. Put koji prolazi kroz Dardu je uzak i u lošem stanju. Zlatnica je jedini dio Darde koji nema vodovod ni pristup kanalizaciji. U Zlatnici nema javnih ustanova.

Kod groblja je naselje s etnički mješovitim stanovništvom. Kuće u naselju Kod groblja su u privatnom vlasništvu, a komunalna infrastruktura i cjelokupni uvjeti života su mnogo bolji nego u Novom naselju i Zlatnici. Putovi koji prolaze kroz naselje Kod groblja su dobro održavani, a cijelo naselje ima vodovod, pristup kanalizaciji, električnu energiju i telefon.

Iako su glavni društveni odnosi romske zajednice ograničeni na romsko stanovništvo u romskim naseljima, odnosi između romskog i neromskog stanovništva u Dardi se uspostavljaju i održavaju mnogo češće nego u ostalim dijelovima Hrvatske. Značajno je da romska djeca izvješćuju kako imaju prijatelje koji nisu Romi i često posjećuju njihove domove da bi se igrali i učili zajedno.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Hrvatić, N. (2004), Romi u Hrvatskoj: od migracije do interkulturalnih odnosa, *Migracije i etničke teme*, 4, str. 367-385. Dalje: Hrvatić, Romi u Hrvatskoj.

¹⁶⁵ Izvješće o Nacionalnom programu za Rome u Osječko-baranjskoj županiji, 2006.

¹⁶⁶ Intervju s romskom djecom, Darda, srpanj 2006.

A.2.1.3. Obrazovanje

Mreža škola i obrazovnih institucija

Prema informacijama dobivenim od ravnatelja škole u Dardi, 2006. godine škola je primila 40.000 kuna (približno €5,300) od lokalnih vlasti.¹⁶⁷ Školska administracija je zabilježila da je teško odrediti ukupnu sumu novca dobivenog od središnje odnosno lokalne razine. Ipak, poznato je da novac dobiven od središnje vlasti pokriva plaće nastavnika i drugog osoblja, te dodatne programe koji se organiziraju za djecu etničkih manjina.¹⁶⁸ Gore navedeni novac usporediv je s godišnjim operativnim proračunom drugih škola u Hrvatskoj i dostatan je za rad škole.

Osnovna škola u Dardi (1-8 razred) ima 640 učenika. Ovo je jedina škola u gradu i njoj pripadaju učenici iz sva tri susjedna romska naselja.

Administrativni zahtjevi za pristup

Budući je romsko stanovništvo u Dardi u velikoj mjeri homogeno i da postoje jasni podaci o broju romskih obitelji u Osječko-baranjskoj županiji, upravno gledano, lakše je doći do roditelja djece školske dobi i informirati ih o postupku upisa u školu. To je postupak koji školska uprava koristi svake godine. Pored toga, romsko stanovništvo u Osječko-baranjskoj županiji govori hrvatski, te stoga bolje razumije propise.

Troškovi

Dodatni troškovi školovanja bili su čestim razlogom zabrinutosti među romskim roditeljima iz Darde. Ti se troškovi temelje na zahtjevima za športskom odjećom koju djeca trebaju imati na tjelesnom odgoju i dodatnom materijalu koji je djeci potreban u nastavi. Romski roditelji izvještavaju kako je teško zadovoljiti ove zahtjeve, budući da su nezaposleni i žive od socijalne pomoći.¹⁶⁹ Nije moguće nagađati o kojem se točno iznosu novca radi, jer se određuje na pojedinačnoj osnovi.

Upis u školu i ustrojavanje razrednih odjela

Razredni odjeli se formiraju prema rezultatima testiranja pri upisu u školu, tako da se u svakom razrednom odjelu nalaze djeca različitih sposobnosti. Testiranje pri upisu u školu nije standardizirano, već ga provodi liječnik specijalist školske medicine i školski tim stručnjaka (školski psiholog, školski pedagog i učitelj razredne nastave). Procjena se radi kako bi se utvrdila razina znanja svakog djeteta, a razredni odjeli se formiraju tako da budu jednaki prema razini sposobnosti učenika, odnosu spolova i nacionalnoj pripadnosti. U školi u Dardi učenici su različite nacionalne pripadnosti (Romi, Hrvati, Srbi, Nijemci, Mađari), a cilj je da u svakom razrednom

¹⁶⁷ Intervju s ravnateljem škole u Dardi, srpanj 2006.

¹⁶⁸ Intervju s nastavnicima u školi u Dardi, rujan 2006.

¹⁶⁹ Intervju s roditeljima učenika Roma, Darda, srpanj 2006.

odjelu budu prisutni učenici različite nacionalnosti. U školi u Dardi razredi se formiraju tako da se osigura proporcionalan broj dječaka i djevojčica i učenika različitog etničkog porijekla. Nema etnički homogenih razrednih odjela. Ravnatelj škole vjeruje da je ustrojavanje razreda djelotvorno, i da njihovi rezultati dokazuju kako mješoviti razredi dobro funkcioniraju.¹⁷⁰ Roditelji Romi iz Darde ukazali su na činjenicu da je za njihovu djecu dobro da se socijaliziraju i kontaktiraju sa neromskom djecom.¹⁷¹

Velika većina intervjuiranih učenika izrazila je zadovoljstvo činjenicom da pohađaju etnički heterogene razredne odjele, te da cijene mogućnost interakcije sa djecom različitog etničkog porijekla i mogućnosti učenja hrvatskog jezika.¹⁷²

Školski objekti i ljudski potencijali

Prosječan broj učenika po razrednom odjelu u školi u Dardi je 25. Učionice i hodnici su prostrani, tako da ima dovoljno prostora za učenike. Školske torbe, cipele i jakne se ostavljaju u zasebnim prostorijama. Učitelji organiziraju kako će učenici sjediti i brinu se da učenici Romi i ne-Romi dijele školske klupe.¹⁷³ U slučajevima kada učenici biraju s kim će dijeliti školsku klupu, romski učenici u pravilu sjede zajedno.¹⁷⁴

U školi u Dardi ima ukupno 35 osobnih računala. Sva računala su u računarskom kabinetu, te ih koriste učenici koji tamo pohađaju nastavu. Zanimljivo je da su svi intervjuirani učenici iz nižih razreda izrazili želju češće raditi na školskim računalima.¹⁷⁵

Dok većina učitelja i nastavnika iz škole u Dardi ima nastavničku diplomu za predmete koji predaju, nastavnik likovne kulture nema formalno obrazovanje iz područja umjetnosti. U školi u Dardi nema romskih suradnika u nastavi ni pomoćnika. Ravnatelj škole zna za državni program obrazovanja i usavršavanja romskih suradnika u nastavi, ali nije primio nikakvu službenu obavijest od Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa o ovome pitanju.¹⁷⁶

Podaci o upisu u školu, zadržavanju djece u školskom sustavu i završetku školovanja

Kao što je vidljivo iza tablice P2. postoji velika promjena u broju romskih učenika koji pohađaju školu u Osječko-baranjskoj županiji. Lokalne vlasti imaju neslužbene informacije da ova promjena nije vezana za napuštanje škole, nego za činjenicu da se veliki broj romskih učenika koji pohađaju školu ne očituju kao osobe romskog etničkog porijekla.

---

¹⁷⁰ Intervju s ravnateljem škole u Dardi, kolovoz 2006.

¹⁷¹ Intervju s roditeljima učenika Roma, Darda, srpanj 2006.

¹⁷² Intervju s učenicima Romima, srpnja 2006.

¹⁷³ Intervju s nastavnikom, Darda, rujan 2006.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Intervju s učenicima Romima, Darda, srpanj 2006.

¹⁷⁶ Intervju s ravnateljem škole u Dardi, kolovoz 2006.

Tablica P2. Mreža osnovnih škola u Osječko-baranjskoj županiji

	Osnovne škole	
	2005.	2006.
Ukupan broj škola	24	19
Broj upisanih učenika Roma	281	237
Ukupan broj segregiranih škola	0	0
Broj učenika upisanih u segregirane škole	0	0

Izvor: Službeni statistički podaci za Osječko-baranjsku županiju, 2006.

U Osječko-baranjskoj županiji je uobičajeno da djevojčice napuštaju školu prije završetka školovanja, zbog ranog stupanja u brak. U vezi s brojem djece predškolske dobi, neka djeca nisu registrirana, pa im nije moguće ući u trag.

U tablici P3. prikazani su podaci o upisu u osnovne škole u Osječko-baranjskoj županiji.

Tablica P3. Upis u osnovne škole u Osječko-baranjskoj županiji

Broj upisanih u osnovnoškolsko obrazovanje (obvezno) prema razredu									
Razred	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Ukupno
Broj djece	32	27	28	35	52	28	19	16	237

Izvor: Službeni statistički podaci za Osječko-baranjsku županiju, 2006.

Školski uspjeh

U školi u Dardi svi romski učenici dobivaju temelje pismenosti do četvrtog razreda osnovne škole.¹⁷⁷ Prema neslužbenim podacima ravnatelja škole, u školi u Dardi gotovo polovica romskih učenika ponavlja razred.¹⁷⁸ Intervjuirani romski učenici često spominju da su školski predmeti prilično teški. Međutim, jedna djevojčica je kazala: "Volim ići u školu, jer onda mogu naučiti da čitam i pišem. Ta znanja će mi koristiti u budućnosti, zato što ću moći pomoći svojoj djeci da se školuju kada se udam i budem imala djecu."¹⁷⁹

Istovremeno, romski učenici spominju da njihovi roditelji nisu u mogućnosti pomoći im u učenju, te da bi im koristio produženi boravak.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Intervju s nastavnikom, Darda, srpanj 2006.

¹⁷⁸ Intervju s ravnateljem škole u Dardi, kolovoz 2006.

¹⁷⁹ Intervju s učenicom u školi u Dardi, srpanj 2006.

¹⁸⁰ Intervju s romskim učenicima, Darda, srpanj 2006.

U školi su učenici Romi aktivni članovi različitih folklornih i drugih društava, te ostvaruju dobre rezultate u sportskim natjecanjima. Prema podacima dobivenih iz intervjua, neki romski učenici doista postižu dobre rezultate iz nastavnih predmeta kao što su matematika, strani jezik i književnost. Međutim, većina učenika Roma može izvijestiti samo o pozitivnim reakcijama od strane nastavnika tjelesnog odgoja.¹⁸¹

Odnosi škole i zajednice

Razni izvan nastavni programi koji se provode u školi u Dardi predviđaju sudjelovanje roditelja u školskim aktivnostima. Prema mišljenju nekih nastavnika, romski roditelji su obično uključeni u izvan nastavne aktivnosti. Jedan od intervjuiranih nastavnika je rekao: “Majke Romkinje sudjelovale su u izvan nastavnim aktivnostima na mome satu. Pomogle su u ukrašavanju prostorijske.” Međutim, neki drugi nastavnici i školsko osoblje komentirali su slab interes roditelja za sudjelovanje u školskim aktivnostima. Nasuprot tome, intervjuirani romski roditelji govore kako bi vrlo rado sudjelovali u školskim aktivnostima, ali ih nitko ne poziva.

Nastavnici vjeruju da romski roditelji igraju ključnu ulogu u školskom uspjehu svoje djece. Jednostavno je prepoznati romske učenike koji imaju roditelje koji su aktivno uključeni i pomažu im u učenju. Intervjuirani romski učenici vjeruju da njihovi roditelji nemaju potrebno znanje da im pomognu u učenju, da bi imali koristi od produženog boravka i dodatne pomoći od nastavnika kod domaćih zadaća.

Diskriminacijski stavovi

Romski učenici u školi u Dardi obično komentiraju kako mogu učiti i igrati se s djecom drugog etničkog porijekla, ali da ne vole slušati negativne komentare. Jedna djevojčica Romkinja je rekla: “Druga djeca nas vrijeđaju, govore nam da smo Cigani i da ne bi trebali biti u njihovom društvu.”¹⁸²

Znatan dio zabrinutosti izražene tijekom intervjuiranja provedenog u cilju izrade studije slučaja u školi u Dardi odnosi se na uvredljive riječi koje djeca upućuju svojim romskim vršnjacima.¹⁸³

Nastavni materijali i politika nastavnog programa

U školi u Dardi besplatni udžbenici su dostupni svoj djeci prvog razreda. Iznos novca koji se daje roditeljima učenika prvog razreda iznosi 500 kuna (približno €70), a podmiruju ga lokalne vlasti.

Kao i drugdje u Hrvatskoj, u školi u Dardi nema dvojezičnog nastavnog plana i programa za romske učenike. Školska knjižnica ipak ima neke materijale o romskoj povijesti i kulturi.

---

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Intervju s učenicom, Darda, srpanj 2006.

¹⁸³ Intervju s učenicima škole u Dardi, lipanj 2006.

Obrazovanje i usavršavanje nastavnika i potpora

U školi u Dardi učitelji sudjeluju u projektu “Osposobljavanje učitelja i nastavnika za kritičko razmišljanje”, koje je sponzoriralo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Vanjske ustanove provode službeno vrednovanje projekta, te škola dobiva povratnu informaciju o rezultatima projekta. Godine 2004. Institut Otvoreno društvo (OSI) je proveo program “Produženi boravak za romsku djecu” kao dio pilot-projekta o obrazovanju Roma u Belom Manastiru (kao i u Osječko-baranjskoj županiji). U ovom se trenutku program produženog boravka za Rome ne provodi.

Nastavnici su izjavili da bi podržali mogućnost sudjelovanja u dodatnom obrazovanju i usavršavanju za dvojezičnu nastavu ako bi im se to ponudilo. Glavno pitanje je vrijeme, jer su trenutno uključeni u druge programe obrazovanja i usavršavanja nastavnika koje pruža Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Ti su programi povezani s tekućim promjenama u hrvatskom sustavu odgoja i obrazovanja i vode se u smjeru provedbe Hrvatskog nacionalnog obrazovanog standarda.

Školska mobilnost

Stopa napuštanja škole kod romske djece u školi u Dardi nije visoka. Općenito, u Osječko-baranjskoj županiji ne postoje dokazi o premještanja učenika ne-Roma iz škola s visokim postotkom romskih učenika u škole s niskim postotkom Roma (tzv. “bijeli bijeg”). Također, nema slučajeva premještanja romskih učenika u drugu školu.¹⁸⁴

P2.2. Studija slučaja: Kozari Bok (Grad Zagreb)

P2.2.1. Upravna jedinica

Zagreb je glavni grad Hrvatske, smješten u centralnom dijelu zemlje. Sa 779.145 stanovnika, to je najveći grad, ima gradsku skupštinu i 17 samoupravnih jedinica na nivou gradskih četvrti koje se biraju na lokalnoj razini.¹⁸⁵

U Gradu Zagrebu Romi žive u naseljima na području 10 gradskih četvrti na 10 lokacija (Kozari Bok, Borongaj, Ferensčica, Plinarsko naselje, Struge, Sopot, Savica, Petruševac, Požarinje, Dubec). Romske zajednice u Zagrebu ne predstavljaju nezavisne upravne jedinice. Prema jednim dostupnim demografskim podacima o romskoj populaciji u Gradu Zagrebu, ukupno je 410 romskih kućanstava s prosječno 5,6 članova kućanstva.¹⁸⁶ Romski lideri i udruge nisu potvrdili ove brojke. Romi u Zagrebu žive u odvojenim zajednicama i mješovitim zajednicama s pripadnicima drugog etničkog porijekla. Ova se studija slučaja fokusira na naselje Roma u Kozari Boku, gdje Romi žive u miješanoj zajednici.

Zastupljenost Roma u lokalnim vijećima određuje se prema broju Roma u ukupnom stanovništvu. Nema zajamčenih mjesta za predstavnike Roma u lokalnim vijećima. Predstavnici gradske

¹⁸⁴ Intervju s ravnateljem škole u Dardi, lipanj 2006.

¹⁸⁵ Web stranica grada Zagreba, dostupno na: <http://www.zagreb.hr/Dokument.nsf/AboutZagreb?OpenPage> (pregledano: 15. travnja 2007.).

uprave nemaju točne podatke o broju Roma koji su članovi raznih gradskih, četvrtskih i županijskih vijeća. U vijeću Grada Zagreba nema predstavnika Roma.

P2.2.2. Romi i zajednica

Prema rezultatima istraživanja iz 2004. godine, 48,2% romskog stanovništva u Zagrebu govori romani čib dijalekt, 4,5% govori bajaškim, dok 7,1% govori nekim drugim narječjem, a 40,2% ne govori ni jednim dijalektom romskog jezika.¹⁸⁷

Romsko stanovništvo u Kozari Boku upotrebljava različite dijalekte romskog jezika u svakodnevnom životu. Iako roditelji posjeduju temeljno znanje hrvatskog jezika, sa svojom djecom ne razgovaraju na hrvatskom. Međutim, roditelji Romi iz Zagreba naglašavaju kako je vrlo važno da njihova djeca uče hrvatski jezik i kulturu u školi, budući da slabo znanje jezika ima negativni utjecaj na uspjeh djece u školi.¹⁸⁸

Kozari Bok je dio grada s mnogobrojnim romskim stanovništvom. Postojeća komunalna infrastruktura obuhvaća pristupne ceste, kanalizaciju, plin, električnu energiju, telefon i gradski prijevoz. Međutim, veći dio romskih obitelji ne može priuštiti uporabu postojeće infrastrukture, te živi u kućama bez električne struje i vode. Te obitelji općenito koriste komunalni vodovod i zidane peći za kuhanje i grijanje. Romski roditelji koji žive u Kozari Boku naglašavaju da njihovi životni uvjeti imaju značajan utjecaj na uspjeh njihove djece u školi.¹⁸⁹

Životni uvjeti romskih zajednica u Zagrebu uvelike variraju. Neke obitelji u sjeveroistočnom dijelu zemlje su prilično bogate, te su osnovale trgovine na malo, ali u Kozari Boku (u jugoistočnom dijelu Zagreba), romske obitelji žive u siromašnim ili izuzetno siromašnim uvjetima. Najsiromašnije obitelji žive u kućama od recikliranog materijala, dok nešto bogatije obitelji žive u većim kućama od cigle.

Služba javnog prijevoza u Kozari Boku je prilično dobra: postoji redovita autobusna linija u blizini romskog naselja, kao i tramvajska linija. Kozari Bok nema svoju poštu, banku, kino ni kazalište. Putovi u naselju asfaltirani su prije nekoliko godina, čime je povećana kvaliteta života u ovom dijelu Zagreba. U središtu Kozari Boka nalazi se katolička crkva, ali ne postoje pouzdane informacije o vjerskoj pripadnosti romskog stanovništva u ovom naselju. Postoji nekoliko trgovina u privatnom vlasništvu i dom zdravlja koji je osnovala gradska vlast.

Osnovna škola i javni vrtić nalaze se u blizini naselja. Škola opslužuje cjelokupnu gradsku četvrt. Najbliža srednja škola nalazi se u susjednoj gradskoj četvrti, do koje se stiže za 20 minuta vožnje javnim prijevozom.

Prema rezultatima intervjua, nije bilo sukoba između Roma i neromskog stanovništva u Kozari Boku. Romska zajednica je kulturno i društveno izolirana, a interakcija s ostalim stanovništvom

---

¹⁸⁶ Državni zavod za statistiku, 2001.

¹⁸⁷ Hrvatić, Romi u Hrvatskoj.

¹⁸⁸ Intervju s roditeljima učenika Roma, Zagreb, rujan 2007.

¹⁸⁹ Ibid.

se uglavnom odvija u okviru naselja. Veliki dio Roma u naselju je nezaposleno, te je stoga teže razviti interakciju i odnose s ostalim susjedima koji nisu Romi. Ne postoji institucionalni kontekst za takve odnose. Djeca školske dobi u ovom smislu su u prednosti, jer se romska i neromska djeca obično igraju zajedno. Nakon završetka škole ti se kontakti obično gube. Romski lideri češće komuniciraju s neromskom zajednicom.

Romski roditelji iz Grada Zagreba su svjesni situacije u drugim školama, ali naglašavaju da je škola koju njihova djeca pohađaju prilično dobra. Intervjuirani romski učenici izjavili su da komuniciraju s djecom koja pohađaju školu u drugim dijelovima grada.¹⁹⁰

P2.2.3. Obrazovanje

Mreža škola i obrazovnih ustanova

Romski učenici iz Kozari Boka pohađaju osnovnu školu u Kozari Boku ili osnovnu školu u Podsusedu (susjedna gradska četvrt). Prema izjavama intervjuiranih roditelja, obično se odlučuju upisati svoju djecu u školu koja je bliža njihovom domu.

Osnovna škola u Podsusedu nalazi se u blizini Kozari Boka. Školska zgrada stara je 50 godina, ali je u dobrom stanju. Škola u Podsusedu ima sedam običnih učionica, deset učionica koje su opremljene za predmetnu nastavu i školsku knjižnicu s različitim nastavnim materijalima i knjigama. Školska dvorana je opremljena s ormarićima i ima dva zahoda. Škola ima školsku kuhinju, upravne prostorije i zasebne zahode za učenike i nastavnike.

Početak školske godine 2006/2007. škola je imala ukupno 654 učenika. U školi u Podsusedu ukupno je bilo 30 romskih učenika, a bili su raspoređeni u 28 razrednih odjela. Istraživači su imali lakši pristup nastavnicima i ravnatelju škole u Podsusedu. Prethodno su surađivali sa školom u Podsusedu, te uspostavili dobre odnose s osobljem iz školske administracije.

Financiranje škole identično je kriterijima i mjerama u svim ostalim školama u Hrvatskoj. Budući da je financiranje obrazovanja u Hrvatskoj djelomično decentralizirano, decentralizirana sredstva se raspodjeljuju sukladno odlukama na razini lokalne vlasti. Iako Grad Zagreb ima značajno veći BDP u usporedbi s drugim regijama u Hrvatskoj, ta činjenica nema većeg utjecaja na financiranje obrazovanja. Prema informacijama dobivenim od ravnatelja škole u Podsusedu, lokalne vlasti su 2006. godine financirale popravke u školi i renoviranje školskog igrališta.¹⁹¹

Sukladno politici Vlade, dodatni izvori financiranja dodjeljuju se za programe koji su izravno povezani s Akcijskim planom Desetljeća uključenja Roma i drugim vladinim inicijativama. Škola u Podsusedu nije uključena ni u jedan od ovih programa, te ne dobiva dodatna sredstva.

Školski odbor škole u Podsusedu nadležan je za donošenje raznih odluka u vezi s financiranjem rada nastavnika, provedbe školskog plana i programa i izvan nastavnih aktivnosti.

¹⁹⁰ Intervju s roditeljima učenika Roma i djecom, Zagreb, rujan 2006.

¹⁹¹ Intervju s ravnateljem škole u Podsusedu, Zagreb, rujan 2006.

Administrativni zahtjevi za pristup

Upis u školu u Podsusedu odvija se po postupku propisanom pravilnikom o upisu (vidi dio 3.2.). Potencijalni problemi oko upisa romske djece postoje jer neki roditelji ne govore hrvatski i ne razumiju u potpunosti zahtjeve za upis. Pored toga, teško je odrediti stvarni broj romskog stanovništva u Gradu Zagrebu, zbog relativne raspršenosti romskih naselja, što utječe na točnost informacija o broju djece školske dobi na razini zajednice, pa postoji vjerojatnosti da Pravilnik o upisu djece u osnovnu školu neće biti primijenjen na sve roditelje djece školske dobi.

Troškovi

Osnovna škola u Hrvatskoj je obvezna i besplatna. Procjena troškova pohađanja lokalne državne škole iznosi 500 kuna (oko €70) po školskoj godini, a temelji se na dnevnim troškovima prijevoza, školskim izletima, i sl. U slučaju romskih učenika, ti su troškovi obično pokriveni sredstvima lokalnih vlasti, privatnih poduzeća ili Crvenog križa. Škola koordinira raspodjelom nekih sredstava (npr. donacije privatnih poduzeća), ali u nekim slučajevima ona se izravno daju romskim obiteljima.

Dodatni troškovi odgoja i obrazovanja temelje se na zahtjevima za dodatnim nastavnim materijalom za određene sate, kao što je likovni ili tjelesni odgoj. Romski roditelji iz Kozari Boka ukazali su da nemaju dovoljno financijskih sredstava za ispunjavanje ovih zahtjeva.¹⁹² Isto tako, navode da njihovi životni uvjeti utječu na uspjeh djece u školi.¹⁹³

Upis u školu i ustrojavanje razrednih odjela

U Zagrebu se razredni odjeli formiraju prema broju bodova koje djeca dobiju kod procjene pri upisu u školu. Procjena se provodi u cilju određivanja razine znanja svakog djeteta, a razredni odjeli se formiraju tako da se djeca rasporede ravnomjerno, po razini sposobnosti, odnosu spolova i nacionalnoj pripadnosti.

U školi u Podsusedu romski učenici su uključeni u heterogene razrede, a isto tako pohađaju i dopunsku nastavu na kojoj dobivaju dodatne instrukcije iz hrvatskog jezika. Dopunska nastava se obično organizira poslije ili prije redovite nastave. Djeca pohađaju dopunske sate tjedno u trajanju od 45 minuta (kao i redovni školski sat). Nastavu drže učitelji razredne nastave i nastavnici hrvatskog jezika. Omjer nastavnika i učenika na satima dopunske nastave dopušta individualni pristup svakom učeniku. Ravnatelj škole naglašava kako bi bilo neophodno imati romske pomagače u nastavi i posrednike koji bi olakšavali komunikaciju između nastavnika i romskih učenika u prvom razredu osnovne škole.¹⁹⁴

¹⁹² Intervju s roditeljima učenika Roma, Zagreb, rujan 2006.

¹⁹³ Ibid.

¹⁹⁴ Intervju s ravnateljem škole u Podsusedu, Zagreb, rujan 2006.

¹⁹⁵ Intervju s nastavnicima škole u Podsusedu, Zagreb, rujan 2006.

¹⁹⁶ Ibid.

Ravnatelj je također iznio mišljenje da romski učenici trebaju ići u razrede s ostalim učenicima. Međutim, prema učiteljima, romski učenici trebaju pohađati redovnu nastavu s ostalom djecom, ali im je neophodna dopunska nastava kako bi dodatno vježbali hrvatski.¹⁹⁵ Drugi nastavnik je predložio da romski učenici pohađaju nastavu s drugim učenicima, ali da bi bilo korisno držati dopunsku nastavu za romsku djecu na romskom jeziku.¹⁹⁶

Romski roditelji čvrsto vjeruju kako je dobro za njihovu djecu da pohađaju nastavu zajedno s učenicima različitog etničkog porijekla. Vjeruju kako etnički heterogeno ozračje pozitivno utječe na proces učenja njihove djece.¹⁹⁷

Temeljem odgovora nastavnika iz škole u Podsusedu, čini se da su svjesni loših životnih uvjeta u kojima neki od romskih učenika žive, te da su romskim učenicima neophodne dodatne instrukcije i pomoć u svakodnevним školskim zadaćama. Kako je jedan nastavnik rekao: "Potencijalni problemi s čitanjem i pisanjem kod romskih učenika mogu se izbjeći dodatnom pozornošću koju treba pružiti romskoj djeci u prvom razredu osnovne škole. Najveći problem s kojim se suočavaju romski učenici predstavljaju neadekvatni uvjeti za učenje u njihovim domovima".¹⁹⁸

Prema mišljenju ravnatelja škole u Podsusedu, romski učenici se obično ne raspoređuju u specijalne škole. To je rezultat sveobuhvatne procjene sposobnosti djece i njihovih odgojnih potreba koja se provodi na testiranju kod upisa u školu.¹⁹⁹

Školski objekti i ljudski potencijali

U školi u Podsusedu postoje standardne učionice i specijalne učionice, potpuno opremljena školska dvorana, knjižnica i kuhinja s trpezarijom. Školska knjižnica je dobro opremljena i ima odvojenu čitaonicu. Svaka učionica ima televizor i video. Pored toga, nastavnici zemljopisa, biologije i kemije obično koriste prijenosna računala kako bi olakšali održavanje nastave. Učionica s računalima ima 14 osobnih računala. Pored toga, intervjuirani roditelji iz Kozari Boka drže da je škola koju pohađaju njihova djeca vrlo dobro opremljena.²⁰⁰

U školi u Podsusedu svi zaposleni nastavnici su kvalificirani predavači. Kao i kod većine škola u Zagrebu, stupanj odljeva osoblja je nizak.

Školski uspjeh

U školi u Podsusedu romski učenici obično upisuju školu sa slabim poznavanjem hrvatskog jezika, te je stoga teško odrediti razinu pismenosti koju stječu do četvrtog ili osmog razreda. Većina romski učenika mora ponavljati razred, što jasno ukazuje na ozbiljne probleme.

¹⁹⁷ Intervju s roditeljima učenika Roma, Zagreb, rujan 2006.

¹⁹⁸ Intervju s nastavnikom škole u Podsusedu, Zagreb, rujan 2006.

¹⁹⁹ Intervju s ravnateljem škole u Podsusedu, Zagreb, rujan 2006.

²⁰⁰ Intervju s roditeljima učenika Roma, Zagreb, rujan 2006.

Učenci škole u Podsusedu su uključeni u brojne izvan nastavne aktivnosti, kao što su sport, glazbena škola i strani jezici. Prema informacijama dobivenima od ravnatelja škole, romski učenici postižu natprosječne rezultate u sportskim aktivnostima.²⁰¹ Međutim, romski učenici ne sudjeluju u regionalnim natjecanjima iz matematike, jezika i kemije.

Učenci imaju mogućnost pohađanja izvan nastavnih aktivnosti. Aktivnosti koje se nude u školi u Podsusedu su: dramska sekcija, ekološka sekcija, umjetnička sekcija, umjetničke radionice, izviđači, prva pomoć, plesna sekcija, origami, folklor, filmska i kazališna sekcija, školski zbor, vrtlarstvo, novinarstvo, šah, odbojka i nogomet.

Prema jednom predstavniku nevladine organizacije, romska djeca se svakodnevno suočavaju s velikim problemima zbog siromaštva, nedovoljne roditeljske skrbi, zdravstvenih rizika i neadekvatnih obrazovnih prilika, a ta činjenica utječe na zadržavanje djece u školi i završetak školovanja. Pored društvene izoliranosti s kojom se suočavaju romski učenici, nedostatno ili slabo znanje hrvatskog jezika, predstavlja dodatnu prepreku u procesu njihove integracije u školski sustav.²⁰²

Romski učenici trebaju imati priliku da prepoznaju svoje talente i poboljšaju svoje vještine u školi. Neophodno je zadržati romsku djecu u školama, jer je razina obrazovanja izravno povezana s mogućnošću budućeg zaposlenja. Jedna učenica Romkinja je rekla: "Volim ići u školu, jer želim učiti i dobiti dobar posao. Željela bih biti frizerka i imati svoj frizerski salon."²⁰³

Odnosi škole i zajednice

Školski odbor je izravno povezan sa zajednicom, budući da su dva člana školskog odbora predstavnici zajednice. Školska uprava je odgovorna za donošenja odluka o financiranju, te mora podnijeti godišnji financijski plan i školski plan i program.

Prema mišljenju roditelja, uključivanje roditelja u školske programe je ograničeno. Većina intervjuiranih roditelja komentira da nisu obaviješteni o tekućim programima u školi koju pohađaju njihova djeca. Međutim, ravnatelj škole tvrdi kako školska uprava nije primila nikakve pismene pritužbe od roditelja na tretman učenika Roma, te da se, iako je bilo usmenih pritužbi romskih roditelja, one ne temelje na stvarnim činjenicama.²⁰⁴

Roditelji Romi vjeruju da nastavnici i uprava imaju pozitivan stav prema učenicima Romima. Pored toga, roditelji učenika Roma cijene mogućnost upisa svoje djece u produžene programe u lokalnim školama koje pružaju društvene i obrazovne usluge i aktivnosti koje pomažu da se zadovolje potrebe njihove djece.²⁰⁵ Škola u Podsusedu nudi dodatne programe, ali se neke izvan nastavne aktivnosti mogu pohađati u i susjednim školama.

---

²⁰¹ Intervju s ravnateljem škole u Podsusedu, Zagreb, rujan 2006.

²⁰² Intervju s predstavnikom romske nevladine organizacije, prosinac 2006.

²⁰³ Intervju s učenicom, Zagreb, rujan 2006.

²⁰⁴ Intervju s ravnateljem škole u Podsusedu, Zagreb, rujan 2006.

²⁰⁵ Intervju s romskim roditeljima, Zagreb, rujan 2006.

Nastavni materijali i nastavni program

U školi u Podsusedu svi učenici dobivaju besplatne udžbenike. U Zagrebu (škola u Podsusedu) se troškovi kupovine udžbenika pokrivaju iz lokalnih sredstava.

Učenici Romi nemaju pristup dvojezičnoj nastavi. Trenutno ne postoje programi obrazovanja i usavršavanja za dvojezičnu nastavu, iako bi nastavnici bili voljni pohađati takve programe i vjeruju da bi im vještine dvojezične nastave pomogle u osiguravanju kvalitetnijeg obrazovanja za romske učenike.²⁰⁶

U školi u Podsusedu su u tijeku dva programa: «Komunikacijske vještine» i program UNICEF-a «Za sigurno i poticajno okruženje u školama». Oba programa uključuju module za obrazovanje nastavnika, dok su programom prevencije nasilja također predviđeni moduli za djecu i roditelje.

P2.1. Studija slučaja: Kuršanec (Međimurska županija)

P2.3.1. Upravna jedinica

Međimurska županija je najsjevernija hrvatska regija, na granici s Mađarskom. Ukupno stanovništvo županije iznosilo je 118.426 u vrijeme popisa stanovništva 2001. godine, od kojih je 17.351 imalo između 4 i 17 godina.²⁰⁷ U Međimurskoj županiji ukupno ima 12 romskih naselja, ali ne postoje ažurirani podaci o broju romskih kućanstava čiji stanovnici imaju zakonski registrirano mjesto prebivališta. Najnovije informacije su iz popisa stanovništva 2001. godine, prema kojima u Međimurskoj županiji ima 598 romskih kućanstava, s 5,1 članom po kućanstvu.²⁰⁸ Ukupan broj približno iznosi 3.050 osoba.

Kuršanec je drugo po veličini selo u Međimurskoj županiji, a upravno pripada gradu Čakovcu. Ceste do Kuršanca su dobre, ali su ceste unutar sela loše.

A2.3.2. Romi i zajednica

Predstavnici uprave Međimurske županije nemaju podatke o broju Roma koji obnašaju dužnost na položajima u raznim gradovima, općinama i županijskim tijelima. Međutim, predstavnici Međimurske županije naglašavaju da se lokalne vlasti redovite susreću s predstavnicima romskih naselja.

Podaci o trendovima u cjelokupnoj školskoj populaciji (od 3 do 18 godina) nisu dostupni. Prema podacima terenskog istraživanja o postotku govornika romskog jezika, u Međimurskoj županiji

²⁰⁶ Intervju s nastavnicima škole u Podsusedu, Zagreb, rujan 2006.

²⁰⁷ Državni zavod za statistiku, podaci popisa stanovništva iz 2001., dostupno na: http://www.dzs.hr/default_e.htm (pregledano: 16. travnja 2007.).

²⁰⁸ Ibid.

²⁰⁹ Hrvatić, Romi u Hrvatskoj.

romsko stanovništvo se sastoji od 87,6% govornika romskog chib dijalekta, 9,3% govornika drugih romskih dijalekata i 3,1% onih koji ne govore ni jednim dijalektom romskog jezika.²⁰⁹ Romsko stanovništvo u Kuršancu općenito kod kuće govori romski m dijalektom.

Prema predstavnicima lokalnih vlasti u Međimurskoj županiji, pristup cestama, tekuća voda, struja i telefon su prisutni u većini romskih naselja u županiji.²¹⁰ Jedno od najvećih romskih naselja u Međimurskoj županiji je Kuršanec (desetak kilometara od Čakovca). Iako su sva romska naselja povezana autobusnim linijama s Čakovcem (Međimurska županija) i Varaždinom (Varaždinska županija), polasci autobusa su dva ili tri puta na dan, te lokalno stanovništvo rijetko koristi javni prijevoz. Većina Roma koristi bicikle, te dijeli automobile koji su u vlasništvu nekoliko ljudi u naselju. Prema popisu stanovništva iz 2001. godine, ukupno 1.314 ljudi živi u Kuršancu.²¹¹ Kuršanec je mješovita zajednica, koja upravno pripada gradu Čakovcu.

U romskom naselju u Kuršancu nema ni plina ni tekuće vode, za grijanje i pumpe za opskrbu vodom lože se drva. Romsko naselje u Kuršancu sastoji se od dva glavna dijela. Stariji dio s kućama s jednom prostorijom koje su izgrađene od materijala lošije kvalitete i novi dio u kojem su kuće od cigle. Međutim, stari dio povezan je s električnom mrežom dok novi dio nije uključen u redovnu električnu infrastrukturu – veliki dio kućanstava koristi jednofazni priključak, jer je vrlo skupo uvesti novi električni priključak. Neka kućanstva u starom dijelu naselja imaju telefonske linije, ali većina stanovništva koristi mobitele.

Ceste koje vode do Kuršanca su prilično dobre. Međutim, asfaltirana cesta koja vodi do romskog naselja (dva kilometra od centra Kuršanca) je uska i jako oštećena. Pored toga, nema asfaltiranih cesti u samome naselju, tako da su ispred kuća mulj i voda.

U Međimurskoj županiji škole se nalaze u blizini većih romskih naselja, na najvećoj udaljenosti od sedam do osam kilometara. U Kuršancu je osnovna škola smještena na četiri kilometra udaljenosti od romskog naselja. Besplatan prijevoz osiguran je svoj djeci, čak i onoj koja žive u blizini škola. Većina srednjih škola nalazi se u obližnjem gradu Čakovcu (deset kilometara od Kuršanca) i Varaždinu (sedam do deset kilometara od Kuršanca).

Prema neslužbenim podacima, u Međimurskoj županiji ima oko 80 zaposlenih Roma, koji su uglavnom zaposleni u građevinskim poduzećima i malim privatnim tvrtkama.²¹² Međutim, glavni izvori prihoda za Rome u Međimurskoj županiji i dalje su: socijalna skrb, porodiljska naknada i dječji doplati, sezonski poslovi i prosjačenje. Romi koji su završili srednjoškolsko obrazovanje rade za privatne poslodavce, ali nemaju službeno registrirana poduzeća.

A2.3.3. Obrazovanje

Mreža škola i obrazovnih ustanova

Škola u Kuršancu nalazi se na četiri kilometra udaljenosti od romskog naselja. Škola je renovirana 1999. godine, ima dva kata i odvojene učionice za niže razrede (1.do 4.) i više razrede (5. do

²¹⁰ Intervju s predstavnikom lokalne vlasti, Čakovec, kolovoz 2006.

²¹¹ Državni zavod za statistiku, podaci popisa stanovništva iz 2001.

²¹² Intervju s predstavnikom lokalne vlasti, Čakovec, kolovoz 2006.

8.). Škola ima dobro održavane učionice u kojima se nalaze dodatna nastavna sredstva i pomagala za određene predmete.

Školske godine 2006/2007. škola u Kuršancu brojala je 430 učenika, od kojih je 257 učenika (približno 60% od ukupnog broja) romskog etničkog porijekla. U školskoj godini 2005/2006. ukupno je 52 romskih učenika i 21 učenik hrvatskog porijekla upisano u prvi razred. Učenici su raspoređeni u jedan mješoviti razredni odjel (4 Roma i 21 učenik Hrvat) i tri homogena razredna odjela sa 16 romskih učenika u svakom. Očigledno je da postoji problem s razrednim odjelima u kojima su samo romski učenici u školi u Kuršancu.

Broj učenika u razredima varira između 14 i 26. Svaka učionica prosječno ima 60m² i po procjeni 3,5m² po učeniku. Škola ima tekuću vodu, zahode, centralno grijanje, opremljene laboratorije i knjižnicu. Školsko dvorište je veliko i dobro projektirano, s terenom za odbojku, velikim travnjakom i voćnjakom.

U školi u Kuršancu učenici mogu koristiti računala na redovnoj nastavi, imaju dopunsku nastavu i nastavu iz izbornih predmeta. Prosječan broj učenika po računalu je 2 do 3.

Škola dobiva 670.000 HKR (približno €92.000) godišnje. U Međimurskoj županiji, 14% financiranja pokrivaju (decentralizirani) izvori lokalne vlasti, dok ostatak troškova pokrivaju središnje vlasti.

Administrativni zahtjevi za pristup

Prema mišljenju ravnateljice škole u Kuršancu, problemi s upisom u školu se javljaju kada romski roditelji ne poštuju potreban administrativni postupak, čime proces postaje složeniji i oduzima previše vremena.²¹³ Neki roditelji ne govore hrvatski, te ne razumiju u potpunosti zahtjeve za upis.

Troškovi

Jedan od glavnih razloga zabrinutosti roditelja učenika Roma koji pohađaju školu u Kuršancu odnosi se na dnevni obrok koji djeca dobivaju u školi. I roditelji i djeca izvještavaju kako nisu zadovoljni kvalitetom hrane, uvjereni su da trebaju dobivati bolje obroke temeljem cijene koju za te obroke plaćaju razne humanitarne organizacije.²¹⁴ Roditelji učenika Roma ne plaćaju za ručak koji dobivaju njihova djeca.

Obrasci segregacije

U školi u Kuršancu postoje mješoviti i zasebni razredni odjeli za romske učenike. Romi čije je vladanje hrvatskim jezikom ograničeno upućuju se u razrede s isključivo romskom djecom. Glavna razlika između mješovitih razreda i razreda s isključivo romskom djecom je u tempu nastave. Budući

²¹³ Intervju s ravnateljicom škole u Kuršancu, Kuršanec, rujna 2006.

da romski učenici koji su raspoređeni u razrede s isključivo romskim djecom ne poznaju dovoljno hrvatski jezik, veći dio nastavnih aktivnosti u prvoj godini škole odnosi se na učenje jezika.

U školi nema podataka o prebacivanju učenika Roma iz etnički homogenih u etnički heterogene razrede. Međutim, bilo je slučaja prebacivanja romskih učenika u druge škole, ali je prijelaz uzrokovan preseljenjem obitelji. Značajno je da roditelji romskih učenika koji pohađaju školu u Međimurskoj županiji vjeruju kako bi bilo bolje da njihova djeca budu s vršnjacima ne-Romima u istoj učionici. Roditelji su čvrsto uvjereni da bi njihova djeca brže naučila hrvatski jezik ako bi provodila vrijeme sa vršnjacima ne-Romima.²¹⁵ Prema službenim podacima škole o broju učenika u školi u Kuršancu, vidljiva je visoka stopa romske djece koja napuštaju školu.²¹⁶

Bila su dva slučaja premještanja učenika ne-Roma u škole s niskim postotkom Roma. Razlozi se mogu izravno povezati s porastom broja romskih učenika i s opadanjem broja učenika ne-Roma u školi u Kuršancu. Zbog slabog poznavanja hrvatskog jezika, romskim učenicima je potrebna veća pozornost nastavnika, a neki roditelji ne-Romi su uvjereni kako njihovoj djeci nastavnici ne posvećuju dovoljno pažnje i ne dobivaju kvalitetno obrazovanje.²¹⁷

U školi u Kuršancu djeca biraju s kim će dijeliti klupu. Većina učenika Roma koji pohađaju mješovite razredne odjele sjede s drugim romskim učenicima. Međutim, učenici Romi izjavljuju da imaju prijatelje koji nisu Romi i da im pomažu kod školskih zadaća.²¹⁸ Djeca neromskog porijekla obično ne dolaze u romska naselja, ali se igraju s romskom djecom između školskih sati i na sportskim takmičenjima. Učenici Romi iz viših razreda doista posjećuju svoje vršnjake ne-Rome u njihovim domovima, ali učenici ne-Romi ne odlaze u romska naselja.

Prema informacijama dobivenim od ravnateljice specijalne škole u Čakovcu (Međimurska županija), postotak učenika Roma u specijalnim školama ne prelazi njihov postotak u redovnim školama.²¹⁹

Ljudski potencijali

U školi u Kuršancu svi zaposleni nastavnici su kvalificirani za izvođenje nastave. Nastavnici u etnički-homogenim romskim razrednim odjelima nisu prisustvovali ni seminarima ni konferencijama koje posvećenima dvojezičnoj nastavi. Jedan nastavnik je rekao da bi volio svladati jezik, a osnove romskog jezika uči od učenika iz svog razreda.²²⁰

U školi su zaposlena dva romska suradnika u nastavi. Rade već četiri godine, a plaća ih se iz sredstava Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, kao druge nastavnike. Dok romski suradnici u nastavi

---

²¹⁴ Intervju s roditeljima i učenicima Romima, Kuršanec, rujan 2006.

²¹⁵ Intervju s učenicima Romima, Kuršanec, rujan 2006.

²¹⁶ Kuršanec, službeni školski podaci 2006/2007.

²¹⁷ Intervju s roditeljima učenika Roma, Kuršanec, rujan 2006.

²¹⁸ Intervju s učenicima Romima, Kuršanec, rujan 2006.

²¹⁹ Intervju s ravnateljicom specijalne škole, Čakovec, rujan 2006.

²²⁰ Intervju s nastavnikom škole u Kuršancu, rujan 2006.

rade pod izravnim nadzorom nastavnika razredne nastave, ravnateljica škole i školski pedagog također promatraju i vrednuju njihov rad. Svakodnevne aktivnosti romskih suradnika u nastavi izravno su povezane s radom s romskom djecom, a pomažu i kod kontaktiranja s roditeljima.

Upis u školu i zadržavanje djece u školi

Godine 2001. vrtić za romsku djecu koji predstavlja dio škole u Kuršancu u početku je bio financiran kao dio predškolskog Specijalnog programa za Rome (1998 – 2002). Vrtić je besplatan.

Nema dostupnih statističkih podataka o obrazovanju na razini upravne jedinice u Međimurskoj županiji. Također ne postoje točni statistički podaci o stopi napuštanja škole djevojčica i dječaka. Prema informacijama dobivenima od predstavnika lokalnih vlasti, djevojčice napuštaju školu prije završetka školovanja zbog ranog stupanja u brak.²²¹ Službe za socijalnu skrb u Međimurskoj županiji izvijestile su kako su izvanbračne zajednice uobičajene među partnerima u dobi od 16 i više godina, a čak 60% tinejdžerica ulazi u takve zajednice, što je često ubrzano trudnoćom.²²² Jedan od razloga za neuspjeh i napuštanje škole mogao bi biti povezan s osjećajem nedostatnosti i lošeg postignuća, kako je jedan dječak rekao: “Kada prvog dana škole dobijem lošu ocjenu, više mi se tamo ne ide.”²²³ Izvori iz Vlade primijetili su da porast porodijske naknade i dječjeg doplatka prije dvije godine doprinosi povećanju nataliteta među Romima.²²⁴

U pogledu predškolske djece, neka djeca nisu registrirana, tako da im nije moguće ući u trag. Nadalje, i na školskoj razini je teško odrediti stvarni broj djece školske dobi koja ne pohađaju školu.

Tablica P4 predstavlja podatke o upisu u osnovnu školu u Međimurskoj županiji. Prema tim podacima, u Međimurskoj županiji postoji značajan pad broja učenika koji pohađaju više razrede osnovne škole.

Tablica P4. Upis u osnovne škole u Međimurskoj županiji

Razred	Broj djece upisan u osnovnu školu (obveznu) prema razredu								Ukupno
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
Broj djece	276	239	178	197	188	97	74	46	1295

Izvor: Državni zavod za statistiku, 2006.

²²¹ Intervju s dužnosnikom Odjela za socijalnu skrb Međimurske županije, Čakovec, rujan 2006.

²²² Ibid.

²²³ Intervju s učenicom, Kuršanec, rujan 2006.

²²⁴ Bureau of Democracy, Human Rights and Labour, Croatia: Country Reports on Human Rights Practices, 2005. Dostupno na: <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2005/61642.htm> (pregledano: 15. svibnja 2007.).

Ove brojke sugeriraju visok postotak djece koja napuštaju školu. Prema dobivenim informacijama iz škole u Kuršancu, broj romske djece koja napuštaju školu opada.²²⁵ Prema tvrdnjama ravnateljice škole u Kuršancu, romska djeca napuštaju školu zbog "nedovoljne potpore i skrbi roditelja, malog interesa za učenje, niske motivacije zbog lošeg školskog uspjeha, teškoća u savladavanju školskog programa, te ranog stupanja u brak (poglavito djevojčice)".²²⁶

Tablica P5 pokazuje statističke podatke o pohađanju škole i ponavljanju razreda učenika Roma u posljednje četiri školske godine u Međimurskoj županiji. Moguće je zaključiti da postoji mali pad u broju romske djece koja ponavljaju razred. Službeni podaci o etničkom porijeklu prikupljaju se na razini Međimurske županije, te nije moguće dobiti slične podatke za svaku županiju u Hrvatskoj.

Tablica P5: Pohađanje nastave i ponavljanje razreda kod učenika Roma u Međimurskoj županiji

	2001./2002.		2002./2003.		2003./2004.		2004./2005.	
	A	B	A	B	A	B	A	B
Kotoriba	55	23	65	16	72	6	69	3
Donja Dubrava	10	2	6	0	13	1	17	0
Domašinec	33	3	33	1	49	0	61	5
Kuršanec	190	66	197	43	207	33	229	46
M. Središće	25	0	40	6	52	4	52	5
M. Subotica	115	85	120	42	118	46	120	23
Macinec	195	84	216	91	245	87	248	76
Orehovica	86	Nema	90	Nema	86	5	101	10
Podturen	48	15	50	16	48	12	49	26
Pribislavec	102	26	107	28	110	29	109	26

A – broj učenika Roma

B – broj učenika Roma koji ponavljaju razred

Izvor: Službeni statistički podaci za Međimursku županiju, 2006.

Školski uspjeh

U školi u Kuršancu Romi upisuju školu sa slabim znanjem hrvatskog jezika; nastavnici naglašavaju da je pismenost romske djece na razini upisa u školu prilično niska.²²⁷ Pored toga, za mnoge

²²⁵ Službeni statistički podaci škole u Kuršancu za školsku 2006./2007. godinu.

²²⁶ Intervju s ravnateljicom škole u Kuršancu, rujan 2006.

²²⁷ Intervju s nastavnicima, Kuršanec, rujan 2006.

²²⁸ Ibid.

učenike Rome upis u školu predstavlja prvi susret s knjigama, papirom i olovkama. U tim slučajevima pozitivni rezultati su mogući kada je školski rad visoko individualiziran.²²⁸ Nastavnici izvješćuju da mali broj učenika Roma do četvrtog razreda osnovne škole nauči dobro čitati, pisati i razumijevati napisano. Većina učenika Roma nauči čitati i pisati kratke tekstove do četvrtog razreda, ali ne može interpretirati pisani tekst.²²⁹

U školi u Kuršancu 17% učenika ponavlja razrede. Najveći broj učenika ponavljaju prvi i drugi razred. Prema tvrdnjama nastavnika, samo mali broj učenika Roma nauči čitati i pisati do kraja prvog razreda, što je razlog zašto veliki broj učenika Roma ponavlja prvi razred.²³⁰

Većina intervjuiranih učenika iz nižih razreda govori kako vole ići u školu, te su sretni kada dobiju pozitivnu povratnu informaciju i dodatnu pozornost nastavnika.

Škola u Kuršancu nudi nekoliko izvan nastavnih aktivnosti (kompjutorsko programiranje, dramska sekcija, ples, pjevanje, likovna kultura, itd.) koje su otvorene za sve učenike. Kako tvrde nastavnici, učenici Romi se uključuju u neke izvan nastavne aktivnosti, a u tim slučajevima nastavnici osiguravaju neophodan dodatni nastavni materijal za učenike.²³¹ Učenici Romi ne sudjeluju u državnim natjecanjima iz matematike, književnosti, kemije, ali posljednjih godina učenici Romi sudjelovali su u državnim natjecanjima za dramske skupine.

Odnosi između škole i zajednice

Razni izvan nastavni programi koji se provode u školi u Kuršancu dopuštaju sudjelovanje roditelja u školskim aktivnostima. Roditelji se često uključuju u izvan nastavne programe, ali je školsko osoblje primijetilo malu zainteresiranost roditelja učenika Roma za sudjelovanje u školskim aktivnostima. Ova mala zainteresiranost je vjerojatno povezana s nedovoljnim poznavanjem hrvatskog jezika. Nadalje, većina roditelja učenika Roma nije znala za program UNICEF-a «Za sigurno i poticajno okruženje u školama», koji se odvija u školi u Kuršancu; samo je jedna majka Romkinja znala za ovaj projekt i aktivno je sudjelovala u organiziranim radionicama. To je jednogodišnji program koji obuhvaća učenike, roditelje, nastavnike i osoblje školske uprave.

Intervjuirani nastavnici naglasili su da roditelji učenika Roma rijetko dolaze na roditeljske sastanke, da je veća vjerojatnost da će doći u školu ako prime službeni poziv od školske uprave. Značajno je da se neki od intervjuiranih roditelja Roma osjećaju nepoželjno, da se žale jer ih se ne poziva da sudjeluju u školskim programima.²³² U tablici P6 predstavljeni su statistički podaci o prisustvovanju roditelja učenika Roma roditeljskim sastancima u školi u Kuršancu. Prikupljeni podaci odnose se na četiri sastanka s roditeljima koji su organizirani za svaki razredni odjel tijekom školske godine. Podaci su dostupni za školsku godinu 2003/2004. i 2004/2005. i pokazuju mali porast u prisustvovanju roditelja učenika Roma roditeljskim sastancima.

²²⁹ Ibid.

²³⁰ Ibid.

²³¹ Intervju s roditeljima učenika Roma, Kuršanec, rujan 2006.

²³² Intervju s nastavnicima, Kuršanec, rujan 2006.

Tablica P6. Postotak roditelja učenika Roma koji su prisustvovali roditeljskim sastancima

	2003/2004.	2004/2005.
1	42,86	44,81
2	31,65	33,09
3	40,39	42,22
4	44,69	46,72

Izvor: Službeni statistički podaci za Međimursku županiju, 2006.

Nastavni materijali i politika nastavnog programa

U školi u Kuršancu besplatni udžbenici su na raspolaganju za djecu iz obitelji o kojima se brine služba socijalne skrbi. Većina učenika Roma spada u tu kategoriju. Svi učenici, bez obzira na nacionalnost, čiji su roditelji zaposleni, nemaju pravo na besplatne udžbenike.

Učenici Romi nemaju pristup dvojezičnoj nastavi. Prema nastavnicima, dostupni udžbenici na romskom jeziku nisu rješenje za učenike Rome u Međimurskoj županiji. Pored toga, jedan nastavnik je rekao: "Romi trebaju njegovati svoj jezik i kulturu, ali je neophodno da uče hrvatski jezik. Na taj način mogu aktivno sudjelovati u svim područjima javnog života."²³³

Obrazovanje i usavršavanje te podrška nastavnika

Škola u Kuršancu (Međimurska županija) sudjelovala je u programu UNICEF-a «Za sigurno i poticajno okruženje u školama», koji se sastojao od niza radionica za nastavnike, učenike i roditelje s ciljem prevencije nasilja u školi. Provodilo se kontinuirano vrednovanje projekta, gdje su svi sudionici davali povratne informacije o djelotvornosti aktivnosti u projektu.

Nastavnici iz škole u Kuršancu prisustvovali su raznim vidovima stručnog usavršavanja i seminarima koji su bili fokusirani na promjene u sustavu odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj, na kojima se nastavnici imaju mogućnost savjetovanja sa stručnjacima o alternativnim nastavnim metodama koje mogu koristiti u svakodnevnom radu. Važno je naglasiti da je osoblje škole u Kuršancu (nastavnici, ravnateljica škole, itd.) svjesno činjenice da učenici gube motivaciju nakon uzastopnih neuspjeha. Zbog toga stalno traže savjete od stručnjaka iz oblasti obrazovanja izvan škole. Intervjuirani nastavnici naglasili su da su im stručnjaci iz oblasti obrazovanja pružili niz različitih prijedloga o nastavnim metodama i pristupima koji mogu pomoći u školovanju romskih učenika. Nastavnici su također prisustvovali radionicama iz programa "Korak po korak" i vjeruju da su ove radionice najviše pomogle.

²³³ Intervju s nastavnikom, Kuršanec, rujana 2006.

Diskriminacijski stavovi

Roditelji intervjuirani za ovu studiju slučaja imali su u cjelini pozitivno iskustvo sa školama i nastavnicima. Međutim, neki od roditelja i učenika žalili su se na zlostavljanje od strane nastavnika i drugih učenika. Iako učenici i roditelji koji su sudjelovali u ovoj studiji slučaja nisu pružili konkretne primjere zlostavljanja u školi, značajno je što su mnogi od njih izrazili želju promijeniti način na koji se prema njima ophodi. Učenici iz nižih razreda izrazili su želju da promijene način na koji se drugi učenici prema njima odnose i spriječe druge učenike da im se obraćaju ružnim riječima. Osim toga, romski učenici iz viših razreda osnovne škole izjavljuju kako se neki nastavnici prema njima ne odnose lijepo.²³⁴

---

²³⁴ Intervju s romskim roditeljima i učenicima, Kuršanec, rujna 2006.

PRILOG 3.

ZAKONSKI DOKUMENTI CITIRANI U IZVJEŠTAJU

Zakonski akti

Ustav Republike Hrvatske, pročišćeni tekst, *Narodne novine*, 41/2001, zajedno s ispravkom, *Narodne novine*, 55/2001.

Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, *Narodne novine*, 155/2002.

Ustavni zakon o ustavnom sudu Republike Hrvatske, *Narodne novine*, 99/1999 i 49/2002.

Kazneni zakon, *Narodne novine*, 110/1997.

Zakon o izboru članova predstavničkih tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, *Narodne novine*, 33/2001, 10/2002 i 45/2003.

Zakon o lokalnoj upravi i samoupravi, *Narodne novine*, 33/2001 i 60/2001.

Zakon o popisu stanovništva, kućanstva i stanova 2001., *Narodne novine*, 64/2000.

Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi, *Narodne novine*, 10/1997.

Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina, *Narodne novine*, 51/2000 i 56/2000.

Zakon o osnovnom školstvu, *Narodne novine*, 69/2003 i 75/2005.

Zakon o srednjoškolskom obrazovanju, *Narodne novine*, 69/2003 i 81/2005.

Odluke, odredbe, pravilnici, uredbe i pravila

Odluka o osnivanju Povjerenstva za praćenje provedbe Nacionalnog programa za Rome, *Narodne novine*, 101/1998, 15/2000 i 117/2001. Dostupno na: http://www.vlada.hr/nacionalniprogramromi/Enpizr_povjerenstvo.htm (pregledano: 11. travnja 2007).

Pravilnik o načinu raspolaganja sredstvima Državnog proračuna i mjerilima sufinanciranja programa predškolskog odgoja, *Narodne novine*, 133/1997.

Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju, *Narodne novine*, 13/1991.

PRILOG 4. LITERATURA

4.1. Službeni dokumenti

Na hrvatskom i engleskom jeziku:

Akcijski plan Desetljeća za uključivanje Roma 2005.–2015., dostupno na: http://www.vlada.hr/nacionalniprogramromi/Eapdzt_U.htm (pregledano: 12. travnja 2007.).

Državni zavod za statistiku (31. ožujka 2001.), Popis stanovništva, kućanstava i stanova, dostupno na: <http://www.dzs.hr> (pregledano: 12. travnja 2007.).

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005–2010. Dostupno na: <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=10287> (pregledano: 12. travnja 2007.).

Na hrvatskom jeziku:

Međimurska županija (2006), Službena statistika.

Osječko-baranjsko županijsko izvješće o Nacionalnom programu za Rome u Osječko-baranjskoj županiji, 2006.

Povjerenstvo za praćenje Nacionalnog programa za Rome (2007), Izvješće o provođenju Akcijskog plana Desetljeća za uključivanje Roma za 2005. i 2006.godinu.

Povjerenstvo za praćenje Nacionalnog programa za Rome (2007), Izvješće o provođenju Nacionalnog programa za Rome za 2004., 2005. i 2006.godinu.

Vlada Republike Hrvatske (2005), Akcijski plan Desetljeća za uključivanje Roma 2005.–2010. Dostupno na: http://www.vlada.hr/nacionalniprogramromi/Eapdzt_U.htm (pregledano: 12. travnja 2007.).

Vlada Republike Hrvatske (2003), Nacionalni program za Rome. Dostupno na: <http://www.vlada.hr/nacionalniprogramromi/nacprogzarom.htm> (pregledano: 25. rujna 2007.).

4.2. Drugi izvori

Na engleskom jeziku:

Amnesty International. False Starts: The Exclusion of Romani Children from Primary Education in Bosnia and Herzegovina, Croatia and Slovenia [Krivi počeci: Isključenost romske djece iz osnovnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini], AI Index: EUR 05/002/2006, 16. studeni 2006. Dostupno na: <http://web.amnesty.org/library/index/ENGEUR050022006> (pregledano: 12. travnja 2007.).

Amnesty International. Croatia: The Roma and the Right to Education Factsheet [Hrvatska: činjenično stanje o Romima i pravu na obrazovanje], EUR 64/001/2006, 16. studenoga 2006.

Dostupno na: <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGEUR640012006> (pregledano 4. listopada 2007.).

Bogardus, E. S. A Social Distance Scale [Ljestvica socijalne distance]. *Sociology and Social Research*, 17 (1933), str. 265–271.

DecadeWatch, DecadeWatch: Roma Activists Assess the Progress of the Decade of Roma Inclusion 2005–2006, Croatia [Praćenje Desetljeća: romski aktivisti ocjenjuju napredak Desetljeća uključivanja Roma 2005 – 2006, Hrvatska]. Budimpešta: 2007. Dostupno na: [http://demo.itent.hu/roma/portal/downloads/DecadeWatch/DecadeWatch%20-%20Croatia%20\(English;%20Final\).pdf](http://demo.itent.hu/roma/portal/downloads/DecadeWatch/DecadeWatch%20-%20Croatia%20(English;%20Final).pdf) (pregledano: 25. rujna 2007.).

ECRI, Third Report on Croatia [Treći izvještaj o Hrvatskoj], CRI(2005)24, 17. prosinca 2004.

EUMAP/MHI, Rights of People with Intellectual Disabilities: Access to Education and Employment – Croatia [Prava mentalno hendikepiranih osoba: pristup obrazovanju i zapošljavanju – Hrvatska], Budimpešta, OSI, 2005. Dostupno na: http://www.eumap.org/topics/inteldis/reports/national/croatia/id_cro.pdf (pregledano: 12. travnja 2007.).

European Commission. Croatia 2005 Progress Report [Izvještaj Europske komisije o Hrvatskoj 2005.] ({COM (2005) 561 final}). Bruxelles, 9. studenoga 2005. Dostupno na: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2005/package/sec_1424_final_progress_report_hr_en.pdf (pregledano: 12. travnja 2007.).

Europski centar za prava Roma, Shadow Report of the European Roma Rights Center on the Republic of Croatia's Combined Second and Third Periodic Reports to the Committee on Elimination of Discrimination against Women [Izvještaj Europskog centra za prava Roma o kombiniranom drugom i trećem periodičnom izvještaju Republike Hrvatske Komitetu za eliminaciju diskriminacije protiv žena] (CEDAW, 32. zasjedanje, 10. – 28. siječnja 2005.), dostupno na: <http://www.errc.org/db/00/E2/m000000E2.doc> (pregledano 12. travnja 2007.).

Europski centar za prava Roma, Press release, Croatian Romani Children Sue at European Court of Human Rights over Racial Segregation in Schools [Izjava za tisak, Romska djeca Hrvatske uložila žalbu Europskom sudu za ljudska prava zbog rasne segregacije u školama]. Dostupno na: <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2080> (pregledano: 12. travnja 2007.).

Vlada Republike Hrvatske. Information Provided by the Government to the Questionnaire of the European Commission, Chapter 18, Education [Odgovor Vlade na upitnik Europske komisije, Poglavlje 18. Obrazovanje]. Dostupno na: <http://www.vlada.hr/zakoni/mei/Chp18/Chp18.pdf> (pregledano: 14. travnja 2007.).

Hoblaj, P., Needs Assessment for the Roma Education Fund. Background Paper Croatia: World Bank [Ocjena stanja za Fond za obrazovanje Roma. Izvještaj za Hrvatsku: Svjetska banka], 2004., Dostupno na: <http://siteresources.worldbank.org/INTROMA/Resources/NAReportFinalCroatia.pdf> (pregledano: 12. travnja 2007.).

Hrvatić, N. Roma People in Croatia: From Migrations to Intercultural Relations [Romi u Hrvatskoj: Od migracija do interkulturalnih odnosa]. Migrations and Ethnical Themes [Migracijske i etničke teme] 4 (2004), str. 367–385.

Kušan, Lovorka, i Ina Zoon. Report on Roma Access to Employment in Croatia [Izveštaj o pristupu Roma zapošljavanju u Hrvatskoj], 2004. Dostupno na: http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/stabilitypact/activities/Croatia/AccessEmployment2004_en.asp (pregledano: 26. rujna 2007.).

UNDP. Vulnerable Groups in Central and South-Eastern Europe [Osjetljive skupine u srednjoj i jugoistočnoj Europi]. Bratislava: UNDP 2005. Dostupno na: <http://vulnerability.undp.sk/> (pregledano: 4. listopada 2007.).

Zoon, Ina. Report on Obstacles Facing the Roma Minority of Croatia in Accessing Citizenship, Housing, Health and Social Assistance Rights [Izveštaj o preprekama za romsku manjinu u Hrvatskoj u pristupu državljanstvu, stanovanju, zdravstvu i pravu na socijalnu pomoć], 2002. Dostupno na: http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/stabilitypact/activities/Croatia/housingandsocialrights2002_en.asp (pregledano: 26. rujna 2007.).

Na drugim jezicima:

Hoblaj, P (ur.). Izveštaj evaluacije interventnog programa predškole, Zagreb: Institut Otvoreno društvo, 2004.

Jakšić, B., Ljudi bez krova – Život izbjeglica i raseljenih Roma sa Kosova u Crnoj Gori, Beograd: Republika, 2002.

Mitović, A., Romi na granicama siromaštva. U: Razvitak Roma u Jugoslaviji – problemi i tendencije, Beograd: SANU, 2002.

Romi su jedna od najvećih i najranjivijih europskih manjina. Diljem Europe Romi su isključeni iz mnogih aspekata društva, uskraćena su im prava, ogrezli su u siromaštvu.

“Desetljeće uključenja Roma 2005–2015” međunarodni je napor bez presedana u borbi protiv diskriminacije i smanjenja jaza u socijalnoj skrbi i životnim uvjetima između Roma i ne-Roma, kako bi se izišlo iz začaranog kruga siromaštva i socijalne isključenosti. Inicijativu su podržali Institut Otvoreno društvo i Svjetska banka te je na nju pristalo devet zemalja Srednje i Istočne Europe. Odgoj i obrazovanje jedno je od četiri glavna područja Desetljeća. Naime, opće su prepoznati specifični problemi s kojima se Romi susreću u vezi dostupnosti kvalitetnog odgoja i obrazovanja.

Ova serija EUMAP-ovih izvještaja o “Ravnopravnom pristupu Roma kvalitetnom odgoju i obrazovanju” izrađena je na osnovu prethodnih EUMAP-ovih izvještaja o zaštiti manjina, a koji su se bavili situacijom i položajem Roma u Europi. Priređeni su u suradnji Programa podrške obrazovanju i Programa participacije Roma Instituta Otvoreno društvo. Svrha EUMAP-ovih izvještaja “Ravnopravan pristup Roma kvalitetnom odgoju i obrazovanju” jest pružiti podršku ciljevima Desetljeća u ključnom području obrazovanja, uspostaviti okvir za redovito praćenje tijekom cijelog Desetljeća, kao i promicanje savjetovanja s romskim zajednicama po pitanju odgoja i obrazovanja. Izvještaji također daju procjenu provedbe vladinih odgojno-obrazovnih politika za Rome, podatke o ključnim pokazateljima u obrazovanju, kao i studije slučaja u odabranim zajednicama.

Ovo izdanje izvještaja za Hrvatsku dio je drugog sveska koji uz Hrvatsku uključuje izvještaje za Bivšu Jugoslavensku Republiku Makedoniju, Crnu Goru i Slovačku. Također uključuje pregled izvještaja sa sažecima glavnih nalaza iz svih zemalja. Prvi svezak izvještaja uključuje četiri izvještaja za Bugarsku, Mađarsku, Rumunjsku i Srbiju, a objavljen je u travnju 2007. godine.

Svi izvještaji Programa EU za praćenje i zagovaranje dostupni su na www.eumap.org

ISBN 978-953-95592-2-7

9
789539

559227
Cijena: 100 kn